

*Jan Alensoons muzikale
ontmoetingen op zijn reis naar
Italië, 1723-1724*

copyright: Helen H. Metzelaar

Uitgave Panchaud Amsterdam

ISBN 978-90-820779-1-9

www.panchaud.nl

Vormgeving www.muskunst.nl

Deze uitgave kwam tot stand met een subsidie van de gemeente Leiden

‘Verwondering over mijn gezang’

Jan Alensoons muzikale ontmoetingen op zijn reis naar Italië,

1723-1724

Uitgave verzorgd door *Helen H. Metzelaar*

Panchaud
Amsterdam
2013

INHOUD

Inleiding 9

Reisverslag van Jan Alensoon 45

Brussel, 9-10 september 1723

Parijs, 18 september - 5 oktober 1723

Lyon, 10-17 oktober 1723

Turijn, 23 oktober - 30 december 1723

Milaan, 1-22 januari 1724

Parma, 28-31 januari 1724

Verona, 3-4 februari 1724

Venetië, 8 februari - 8 maart 1724

Napels 1-8 april 1724

Rome, 12 april - 22 mei 1724

Florence, 26 mei - 2 juni 1724

Genua, 10 juni - 10 juli 1724

Turijn, 13 juli- 9 augustus 1724

Genève, 15-20 augustus 1724

Bazel, 26-29 augustus 1724

Frankfurt am Main, 6-9 september 1724

Genoemde muziekwerken 161

Register van persoonsnamen 163

INLEIDING

Een grote reis naar Frankrijk en Italië was in de zeventiende en achttiende eeuw een vrij gebruikelijk onderdeel van de opvoeding van zonen uit rijke families in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Vaak werd de reis gemaakt ter afsluiting van een universitaire studie. Er zijn tientallen verslagen van een dergelijk Grand Tour in handschrift overgeleverd. Uit deze verslagen blijkt altijd een grote belangstelling voor cultuur, en dat betreft dan vooral architectuur en beeldende kunst. Beschrijvingen van kerken en paleizen en van schilderijen in min of meer publieke verzamelingen zijn in deze verslagen in overvloed te vinden. Belangstelling voor de muziekcultuur in Frankrijk en Italië is echter zelden aanwezig, laat staan uitvoerige beschrijvingen van muziekwerken en hun componisten en uitvoerders. Dat geldt ook voor vergelijkbare reisverslagen van Engelse en Duitse reizigers. Uitzonderlijk zijn de studiereizen in de jaren 1770 door Europa van de muziekhistoricus Charles Burney; zijn publicaties behoren dan ook tot de belangrijkste bronnen voor de muziekgeschiedenis van de achttiende eeuw.

Een van de bewaard gebleven verslagen van een reis waarin muziek veel aandacht wordt gegeven, is geschreven door de Leidenaar Johannes (Jan) Alensoon (gedoopt 14 september 1683-begraven 26 oktober 1769). Het manuscript draagt de titel 'Dag-register van een korte Reijls door eenige gedeeltens van Vrankrijk, Italië, Switserland ende Duijtschland, gedaan door mij, Mr. Jan Alensoon, in de jaaren 1723 en 1724'.¹

Biografisch onderzoek levert niet meer dan een glimp op van de Leidse familie Alensoon. Bij de Alensoons was de naam Johannes of

Jan gebruikelijk bij de opvolging van de generaties. De spelling van de familienaam kent verschillende variaties, ook bijvoorbeeld Alenzoon en Alencon. Een van de eerste Alensoons die zich in Leiden vestigde, was de karmozijnverver Jan Alensoon, die op 14 november 1602 in Zwolle was geboren.² Als 'jongman van Swol' trouwde hij in Leiden in 1642 met Susanna van de Capelle, die niet lang daarna overleed. Vermoedelijk bleef dit huwelijk kinderloos. In 1644 hertrouwde hij met Katelijn Ijpelaar.³ De zes kinderen uit dit huwelijk werden allen in Leiden gedoopt, de eerste in de Pieterskerk in 1645, de volgende vijf in de Hooglandse Kerk.⁴ Blijkbaar profiteerde de karmozijnverver Jan Alensoon goed van de bloeiende Leidse lake-industrie, want hij verzamelde een kunstcollectie en betaalde het leergeld van de kunstschilder Pieter de Ring.⁵ In zijn testament liet hij zijn manuscripten en boeken niet na aan zijn oudste maar aan zijn tweede zoon.

Zijn oudste zoon, Jan Alensoon jr., gedoopt op 3 augustus 1651, werd al op 6 augustus 1664 ingeschreven aan de Leidse universiteit.⁶ Hij was toen net dertien. Inschrijving leverde familieleden vele universitaire privileges op, zoals vrijstellingen van belastingen op wijn en bier. Ook waren lidmaten vrijgesteld van bepaalde stedelijke plichten, zoals de inkwartiering van soldaten.⁷ Net als zijn vader, werd Jan Alensoon jr. karmozijnverver. In 1672 werd hij geroemd omdat hij als lid van het burgerwachtcorps alle beloning weigerde voor zijn heldhaftige verdediging van een sluis tegen de Franse invasie. Om hem te eren werd een gedenkpenning geslagen.⁸ Mogelijk droeg deze penning mede bij aan de grote belangstelling voor gedenkpenningen van zijn neef, onze Jan Alensoon, waarover later meer. In 1674 trouwde Jan Alensoon jr. met Sara van de Velde in de Hooglandse Kerk; het echtpaar woonde op de Oude Rijn in Leiden.

De jongere broer van Jan Alensoon jr. was Caspar, de vader van onze Jan. Hij werd gedoopt op 21 september 1657 en liet zich eind

1677 inschrijven als student medicijnen aan de Leidse universiteit.⁹ Deze studie heeft hij kennelijk niet afgemaakt. Op 26 januari 1682 ging hij in ondertrouw met Johanna du Pré (de Pree, de Pre) uit Hillegom; op de ondertrouwakte is hij koopman van beroep.¹⁰ Het echtpaar woonde op de zuidzijde van de Oude Rijn, tegenover het Amsterdamse Veer. Caspar Alensoon was een van de weinige mannen om de stap vanuit de handel naar het stadsbestuur te maken.¹¹ Zijn status als deftige Leidse burger wordt onderstreept door zijn regentschap van het Elisabethgasthuis tussen 1696 en 1714.¹² Het eerste kind van Caspar en Johanna Alensoon was onze Jan (Johannes), gedoopt op 14 september 1683 in de Hooglandse Kerk.¹³ Er zouden nog zeven kinderen volgen, van wie er zes in de Hooglandse Kerk en een in de Pieterskerk werden gedoopt. Van deze acht kinderen stierven vier op jonge leeftijd.¹⁴

Over de jeugd van Jan is weinig bekend. Vermoedelijk ging hij naar de Latijnse school als voorbereiding op een universitaire studie. Net als zijn oom en naamgenoot werd ook Jan op zeer jonge leeftijd geregistreerd aan de Leidse universiteit. Zijn inschrijving in het studentenregister op 9 september 1695 vermeldt zijn leeftijd als veertien terwijl hij in werkelijkheid pas twaalf was geworden.¹⁵ Op dezelfde dag werden nog acht jongens ingeschreven, de jongste was elf, de oudste vijftien.

Omdat Jan Alensoon zeer muzikaal was, zal hij vermoedelijk met plezier naar het orgel in de Hooglandse Kerk hebben geluisterd en zal hij hier regelmatig psalmen hebben gezongen. Het zingen van psalmen in de berijming en vertaling van Petrus Datheen uit 1566 moet voor hem een vertrouwde activiteit zijn geweest. Psalmgezing was niet alleen een uiting van het calvinistische geloof, maar ook een sociaal wenselijke bezigheid. Muzikale jongens zoals Alensoon, die de psalmen goed kenden, konden zo het gezang van de kerkgemeente ondersteunen.

Jan Alensoon door Frans van Mieris jr., 1718. Olieverf op koper (14 x 11 cm).
Museum De Lakenhal, Leiden.

Op 2 november 1705 verscheen Alensoons juridische disputatie in het Latijn, uitgeven door Abraham Elzevier in Leiden. Deze disputatie, bestaande uit twaalf stellingen, droeg hij op aan zijn vader, ‘Voor Caspar Alensoon, voortreffelijke vader; en om hem [met deze opdracht] te eren in alle gehoorzaamheid en liefde.’¹⁶ Vervolgens vond op 8 januari 1707 zijn promotieplechtigheid plaats en werd hij doctor in de rechten. Ditmaal is zijn achternaam in het Leids Academicum Studiosorum gespeld als Alencon.¹⁷

Het is onduidelijk wat hij deed tussen zijn promotieplechtigheid in 1707 en zijn reis door Europa in 1723-24. In 1714 overleed zijn vader op 57-jarige leeftijd. Zijn moeder veranderde toen haar testament: mocht zij overlijden, dan zou Jan, haar oudste zoon, voogd worden van haar twee minderjarige kinderen, Catharina, geboren in 1692, en Johanna Susanna, geboren in 1698. Drie jaar na het overlijden van Jans vader, overleed ook zijn zuster Catharina, die toen vijfentwintig was.¹⁸ In 1718 liet Jan een klein portret van zichzelf vervaardigen door zijn ‘seer goede vriend’ Frans van Mieris jr. (1689-1763). Op zijn grote reis neemt hij een tekening door Van Mieris mee waarover kunstkenners vol lof zijn.

In 1720 werd Jan Alensoon een van de regenten van het Catharina- en Caeciliagasthuis, waarmee hij bewees tot de elite van Leiden te behoren, net als zijn vader dit had gedaan. Tien jaar later, in 1730, schilderde zijn vriend Frans van Mieris een groepsportret van de regenten. Dit schilderij toont zes heren uit de hoogste sociale laag van Leiden. Alensoon bleef tot 1747 regent van dit gasthuis voor ‘sieke personen’, ‘drankzuchtigen’ en ‘krankzinnigen’.¹⁹ Als regent was hij medeverantwoordelijk voor het dagelijks bestuur en de financiën volgens de vroedschapsresoluties. Doordat in de eerste helft van de achttiende eeuw het verval van de Leidse textielindustrie doorzette en de armoede sterk toe nam, zal de behoefte aan dergelijke opvanghuizen groot zijn geweest.²⁰

Alensoons broer Abraham (1687-1758) ontwikkelde een politieke carrière. Van 1729 tot 1758 was hij lid van de Leidse vroedschap en in deze periode ook vier keer een van de burgermeesters.²¹ In tegenstelling tot wat gebruikelijk was voor dergelijke carrières, was Abraham nooit ingeschreven aan de Leidse universiteit. Wel toonde hij al jong artistieke aanleg.²²

In 1722 stierf moeder Alensoon en werd Jan voogd van hun zuster Johanna Susanna, die toen 24 was. Op 2 juli 1723 werd de erfenis van de moeder verdeeld tussen de drie overgebleven kinderen: Jan, Abraham, en Johanna Susanna.²³ Nadat hij op 21 augustus toestemming van het Leidse gerecht had gekregen om zijn reis te maken²⁴, vertrok hij op 5 september. Deze reis zou iets meer dan een jaar duren en was een kostbare onderneming. Mogelijk kon hij pas nu alles bekostigen, geholpen door zijn deel van de erfenis.

MUZIEK IN LEIDEN EN JAN ALENsoon

Als opgroeiend kind in Leiden had Jan veel gelegenheid om muziek te horen en zelf te maken. Nadat Leiden in 1572 officieel in protestantse handen was gegaan, klonk er minder liturgische muziek, maar nam het seculiere muziekmaken toe. Begin 1612 werd een musicus in Leiden aangesteld om 'met beyde syne soonen' op donderdags, zaterdags en zondags te spelen, en op alle kermissen en 'blyde dagen' en bij maaltijden van burgemeesters op het raadhuis. Ook moesten zij op zondagmiddag en donderdagavond na de preek in de Pieterskerk spelen met 'cornet, violyn ofte andere instrumenten'.²⁵ Verder

De regenten van het Catharina- en Caeciliagasthuis door Frans van Mieris jr., 1730. Op de achterste rij links is mr. Jan Alensoon afgebeeld. Museum De Lakenhal, Leiden.

werden er concerten gegeven in de Bredestraat en in de Scherm-school op de Papengracht, naast incidentele operaopvoeringen in de Schouwburg.²⁶

Een grote muzikale impuls ging uit van de universiteit, opgericht in 1575 als eerste universiteit in de Noordelijke Nederlanden. De Leidse universiteit lag aan het Rapenburg en was de trots van de stad.²⁷ Terwijl aan het einde van de zeventiende eeuw het economische klimaat in Leiden verslechterde doordat de textielindustrie inzakte, nam het aantal studenten juist toe. In 1686 werd de functie 'musicus academiae' ingesteld, met als voornaamste taak het verzorgen van muziek bij feestelijke gelegenheden zoals inauguraties en jubilea. Er kwamen vele musici naar Leiden, vaak uit het buitenland. Een belangrijke factor in de aantrekkingskracht voor deze musici was dat wanneer zij als privé-docenten werkten, zij door de rector magnificus 'naar gewoonte' werden ingeschreven, en zodoende van dezelfde privileges als studenten konden profiteren.²⁸ De Leidse Academie wilde zo veel mogelijk inschrijvingen, waarbij ook werd gepoogd zoveel mogelijk 'vrij honorati' omwille van de eer van de universiteit in te schrijven.²⁹ In de achttiende eeuw waren talloze musici kortere of langere tijd ingeschreven bij de universiteit, waardoor Leiden kon uitgroeien tot een van Nederlands meest bekende centra voor muziek.

Als jongeman had Alensoon zich ijverig verdiept in de muziektheorie. De Universiteit van Amsterdam bezit een ongedateerd manuscript van hem onder de naam Alenzoon: 'Volstrekt Onderwijs en Noodzakelijke kennisse toebehoorende zoo wel tot alle mizicq [sic] als tot het Clavecimbaal en verders tot de Bas Generaal en Psalmen.'³⁰ In een net handschrift staat de basiskennis van de muziek, zoals de namen van de noten en de 'waardij der Noten, Maaten & Pausen', gevolgd door een korte samenvatting van de voornaamste regels voor de basso continuo. In de barokmuziek bestond de basso continuo

praktijk uit het improviseren van een begeleiding op basis van de gegeven baslijn en de cijfers bij deze baslijn, de zogenaamde becijferde bas. Om deze manier van begeleiden te leren, heeft Alensoon vervolgens de melodieën van alle 150 psalmen netjes overgeschreven, met daarbij een becijferde baslijn.

In een ander boek over muziek, *Institutiones musicae* of korte onderwijzignen rakende de practijk van de musyk, dat aan Alensoon is opgedragen, staat in de opdrachttekst: ‘Wy hebben in onze jeugd een meester in Mathematicis en Musicis gehad, en dit Tractaatje is Hem meest toe te schrijven.’³¹ De auteur van dit boek wordt op de titelpagina slechts aangeduid als ‘Een Liefhebber van deze Kunst’, maar de opdrachttekst sluit met de naam Coenraad Zumbag. Hieruit blijkt dat Alensoon samen met Coenraad muzikles kreeg van diens vader, Lotharius Zumbach de Koesfelt (Trier 1661-Kassel 1727).³² Deze rooms-katholieke geleerde was in 1685 benoemd door de keurvorst van Trier als zijn wiskundige en musicus, maar kwam drie jaar later naar Leiden omdat de Jezuïeten hem te vrijzinnig vonden.³³ In Leiden doceerde hij op privébasis wiskunde, filosofie en muziek, promoveerde in 1693 in de geneeskunde, en werd lector in de sterrenkunde. Hij bleef ook actief als musicus, dirigeerde concerten in het Leidse Academiegebouw en was organist in de Pieterskerk in 1697.³⁴

In datzelfde jaar werd zijn zoon Coenraad geboren. Coenraad werd niet rooms-katholiek gedoopt, maar in de Pieterskerk waar zijn vader organist was bij de hervormde gemeente, de gezindte van zijn vrouw.³⁵ Toen de Schot John Clerk (1676-1755) in Leiden ging studeren, ontdekte hij dat de status van muziek in Europa veel hoger was dan in Schotland. Hij ging meteen hard studeren bij Lotharius Zumbach, bij wie hij in huis woonde,³⁶ en die voor zijn studenten een Latijnse verhandeling over het componeren van muziek had geschreven.³⁷ Clerk beschreef Zumbach als: ‘a learned German, who

taught privately Mathematiks, Phylosophy, and Musick (...). I applied myself in my leisure hours to the study of Musick, under the same Zumbachius, who taught me the speculative part thereof according to the mathematical rules, and the practical part upon the harpsichord.³⁸

ALENSOONS GROTE REIS

Bij zijn vertrek in 1723 waren Jan, zijn broer Abraham en zijn zus-ter Johanna Susanna nog ongehuwd. Samen met Jans vriend Marcus Drabbe, begeleidden broer en zus hem tot Rotterdam, waar zij nog een laatste gezamenlijke maaltijd aten. Het komende jaar zal Alensoon een druk sociaal leven leiden; het zal niet verbazen dat onder zijn contacten zich deftige baronnen, diplomaten, raadsheren en collega-advocaten bevonden. Dikwijls overhandigde Alensoon meege-nomen brieven; in Piacenza, Padua en Venetië bijvoorbeeld leverde hij brieven af van de Leidse professor Sigebert Haverkamp. Zoals ge-bruikelijk bij reizigers had hij introductiebrieven op zak.

Alensoon hield nauwkeurig bij waar hij op visite ging en wie hem een tegenbezoek bracht. Vaak waren zijn dagen gevuld met so-ciale aangelegenheden. In Turijn ging hij 's ochtends naar de hofka-pel om de koning van Sardinië met de hele hofhouding 'sijn devotie sien te pleegen'. Vervolgens kreeg hij 's middags bezoek van de En-gelse ambassadeur en 's avonds ging hij zelf op bezoek bij madame Falletti, een mevrouw van stand die hij opvallend vaak opzocht.

Alensoon vertrok goed voorbereid op de bezienswaardigheden onderweg en nam een aantal 'reisgidsen' mee. Reisliteratuur was be-schikbaar in handzame afmetingen, en hij had in ieder geval bij zich Alexandre de Rogissarts *Les délices de l'Italie* uit 1706, en van de Hugenoot François-Maximilien Misson, *Nouveau voyage d'Italie*, de

editie uit 1722.³⁹ Nauwkeurig vergeleek hij wat hij zag met beschrijvingen en prenten die hij bij zich had, en noteerde of het daarmee overeenkwam. Zijn verslag staat ook vol literatuurverwijzingen, inclusief paginanummers.

Zoals in vele reisjournalen, tekende Alensoon op waar hij logeerde en welke vervoersmiddelen hij gebruikte, maar bij hem geen gezeur over de kwaliteit van zijn logementen of het eten. In Verona merkte hij op dat hij voor het eerst in een bedstee van ijzer had geslapen, wat goed tegen de luizen was omdat ze niet in het hout konden nestelen. Meestal reisde hij per postwagen of koets, wat op ongeplaveide wegen vermoeiend was. Op weg naar Lyon werd zijn koets begeleid door soldaten als beveiliging tegen rovers en bandieten, een gevaar waarmee alle reizigers rekening moesten houden.

Van de in totaal 482 handgeschreven bladzijden van zijn verhaal zijn 412 aan Italië gewijd; dat land was zijn voornaamste reisdoel. Gerrit Verhoeven onderstreept: 'Eeuwenlang oefende Italië, met haar Romeinse overblijfselen, kerken, palazzi en oogverblindende kunstschaten uit de Renaissance en de Barok, een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit op Europese reizigers.'⁴⁰ Maar Verhoevens onderzoek wijst tevens uit dat in de achttiende eeuw steeds minder noorderlingen Italië bezochten.⁴¹

Zijn eerste lange verblijfplaats in Italië – meer dan twee maanden – was in Turijn. Deze stad werd gevolgd door Milaan, Parma, Mantua, Venetië, Padua, Bologna en Ancona, met Napels als meest zuidelijke plaats. Vanuit Napels deed hij Rome aan, waar hij in april 1724 arriveerde. Het reisverslag is van pagina 235 tot 356 aan Rome gewijd, de stad die lang beschouwd werd als de bakermat van kunst en beschaving.

Alensoon maakt de indruk ruimdenkend en liberaal te zijn geweest, een gereformeerde man die contacten met rooms-katholieken niet schuwde. Op de heenweg in Parijs overhandigde hij een mee-

genomen brief van een Leidse priester aan de overste van de Onge-schoeide Karmelieten. In Italië was er weinig gelegenheid om Protestantse diensten bij te wonen, maar in Turijn ging Alensoon twee maal met de Britse ambassadeur ter kerke, alwaar een predikant uit Piemonte in het Frans preekte en de dienst op de ‘Episcopale manier verrigtete’. Pas tegen het eind van zijn reis in Zwitserland kon hij wat vaker gereformeerde kerkdiensten bijwonen.

Alensoon was vol bewondering voor de rijke kunstschatten die hij in Italië aantrof en uitte kritiek op de Jezuïeten omdat zij al het moois uit de oude Romeinse thermen van Caracalla hadden gesloopt, zelfs de zuilen hadden ze in schijven laten zagen en als molensteinen verkocht. Op de terugreis door Zwitserland betreurde hij het dat er door de Beeldenstorm weinig te zien was in Bazel (452). In Siena was hij getuige van de inwijding van een jonge non in de Santa Catharina; na afloop beschreef hij in detail alle onderdelen van deze ceremonie. In 1770 getuigde de muziekhistoricus Charles Burney van een bijna identieke inwijdingsceremonie in Rome.⁴²

Ging de gereformeerde Alensoon vanzelfsprekend om met rooms-katholieken, over joden merkte hij op hoe zij in heel Europa werden afgezonderd. In Mantua noteerde hij: ‘Hier woonen seer veele jooden. Haar quartier (of gedeelte van de stad daar sij woonen) is ‘s nagts met poorten afgeslooten, soo als op veele plaatsen geschiet. Haar beste kerk of sijdagoge is vrij groot en fraaij, zijnde de solder seer aardig gemaakt’ (129). En in Venetië wonen zij ook bij elkaar, ‘il Ghetto genaamt’, en dragen verplicht rode hoeden. In Ancona ziet hij weer deze rode hoeden; daar werden de joden ‘s avonds opgeslooten in een aparte wijk, ‘gelijk te Mantoua en op veele andere plaatsen’. Op de terugweg in Keulen memoreerde hij dat de joden moesten betalen voor elk uur dat ze in deze stad verbleven. Ze mochten er niet wonen omdat ze de waterputten zouden hebben vergiftigd, maar zoals een objectieve achttiende-eeuwse geest betaamt, voegde

hij hieraan toe: ‘sooals gesegt word’.

‘EEN SCHOONE GROOTE MANLIJKHEID’

De protestantse Alensoon doet in zijn reisverhaal weinig preuts aan. In Rome bezocht hij het schitterende Palazzo Farnese met zijn vele kunstschaten, waaronder muren beschilderd met groenten, festoenen en vruchten door Giovanni da Udine (1487-1564). Alensoon beschreef een van deze groentes, de komkommer, als ‘seer gelijkenende naa een manlijkheid’. Vervolgens liet hij niet na te beschrijven hoe deze komkommer in een rijpe vijf stak: ‘steekende het eijnde van de boovengemelde vrugt cetriolo in een oopengeberste versche vijf, in het Italiaansch fico genaamt, weijnig verschillende van het woord fica, ’t welk een vrouwlijkheid beduijdt’ (331). Ook was hij onder de indruk van beelden uit de Oudheid met een ‘schoone groote manlijkheid’. Zoals vele andere reizigers, beschreef Alensoon in detail de stoel die naar zeggen gebruikt werd om de paus na verkiezing te controleren of hij wel ‘van mannelijke deelen voorsien’ was (344).

Twee keer beschreef hij nogal pikante scènes met vrouwen. De eerste overkomt hem in een ziekenzaal voor vrouwen, de tweede in een herberg op zijn terugreis, waar een nette dame de hele nacht op hem wacht. Bij zijn vroege vertrek uit de herberg kwam deze hem volkomen naakt tegemoet en bleek ze ‘inderdaad seer schoon’ (212).

Hoewel Rome zijn einddoel was, bleef Alensoon opvallend lang in Turijn, zowel op de heen- als op de terugreis. Misschien was een van de redenen dat hij zo lang in Turijn bleef een zekere mevrouw Falletti. Blijkbaar was er tussen deze twee gevorderde dilettante zangers van goede afkomst een ‘klik’, want hij zocht haar avond aan avond op. Vaak zongen ze voor elkaar; alles wijst erop dat hij van haar gezelschap heeft genoten. Gedurende zijn eerste twee maanden

in Turijn heeft hij haar minstens drieëndertig keer opgezocht, en op zijn terugreis ging hij weer langs. Soms was haar echtgenoot aanwezig, vaker ook niet.

ALENsoon, EEN 'KENNER'

Als geleerde intellectueel toonde Alensoon voortdurende nieuwsgierigheid en uit zijn waarnemingen blijkt een wetenschappelijke, objectieve houding. Met zijn brede en grondige kennis was Alensoon wat men een 'connoisseur' noemde: 'Het zelf "liefhebben" in de kunsten en wetenschappen werd nog het meest gewaardeerd. Het was een kwestie van habitus, van onderdompeling al van kinds af aan in een wereld van cultuur.'⁴³ Tijdens zijn grote reis evalueerde Alensoon grondig en zorgvuldig uiteenlopende kunstuitingen en bezocht hij talloze kerken en paleizen. Een enkele keer gedroeg Alensoon zich als een gehaaste toerist die in hoog tempo diverse bezienswaardigheden afwerkt:

De kerk, daar de lijken van 't hospital begraven worden, is alleen onderdak, dog eevenwel met steenen boogen van de eene pilaar naa den ander, is een kruijs in het midden met een couplet. Buijten de kerk is een galereije met pilaren begonnen, die met de tijd rondom de kerk loopen sal. De kerk van la Madonna di Montforte is een Spaansche kerk. Sij is klijn en nieuw, van een gemengde Corintische order. De kerk van de Passie (of Santa Maria della Passione) is laag, heeft een deftige voorgeevel met groote beelden, is van binnen alles van geschildert plaijster, 't welk seer wel staat (91).

In Rome werd het hem te veel en verwees hij naar bestaande literatuur: 'De kostelijkheeden van de kerken en paleijsen te beschrijven is mij onmoogelijk, daar toe kunnen dienen de boeken waar in de selve in het breede beschreeven worden' (236). Wat hij wel deed

terwijl hij in Rome verbleef, was het opschrijven van Oud-Romeinse en Renaissancistische graf- en tombe-inscripties, een van zijn passies. Zijn onderzoek hierin, grondig als altijd, leverde enkele correcties op de oude Latijnse inscripties in Montfaucons *Diario Italico*, dat hij ons met gepaste trots meedeelt.⁴⁴

Alensoon demonstreerde zijn kennis door een eigen mening te geven over verschillende kunstuitingen. Van alle kunstgenres gaf hij veel aandacht aan architectuur. Zo noteerde hij altijd welke van de drie standaardzuilen en -gevels hij zag: Dorisch, Ionisch of Korintisch. Kritische kanttekeningen plaatste hij over de vermenging van bouwstijlen van de Sint Eustache kerk in Parijs: 'een raar maaksel en slegte architecture (...). In dien deese kerk ordentelijk, op sijn Gotisch of Corintisch, of anders sonder vermenging van bouwkunde, was afgebouwt, souw sij eene van de fraaijste zijn die men sien kan' (19). In Pavia zag hij een beeld uit de Oudheid waarvan hij meldde dat sommigen het toeschreven aan Antoninus Pius, anderen aan Lucius Verus; naar zijn mening was het een beeld van Verus, een mening die hij ook onderbouwde. De Sint Fidelis-kerk in Milaan vond hij 'sinnelijk en net, niet ooverkostelijk'. Een altaar waarbij de pilaren leken om te vallen, beoordeelde hij als 'misselijk', maar voegde toe dat bouwkunstliefhebbers dit altaar juist hoog achten. Dergelijke oordelen maken zijn reisverhaal tot een waardevolle bron voor Nederlandse esthetische opvattingen van de vroege achttiende eeuw.

Ook in de schilderkunst was zijn kennis zo ontwikkeld dat hij kritiek op diverse auteurs uitte: 'In een van deese kaamers sag ik een beschilderd wulf, 't welk een seeker auteur Montfaucon in deese tijd sig verbeelde een antique schildereije te zijn, dog ik sag seer klaar dat het selve modern was, naademaal er een waapen van een paus met de driedubbelde kroon daar booven in deese schildereije gesien wierd' (270). Natuurlijk hadden boeken ook zijn belangstelling. In Milaan bezocht hij de beroemde *Bibliotheca Ambrosiana*, waar hij vol be-

wondering was voor de prachtige, zeldzame manuscripten. Toen het op een dag in Rome langdurig regende, ging hij wat praten met een boekverkoper, wiens adres hij had gekregen van de Haagse boekverkoper Abraham de Hondt. Tijdens zijn reis legde hij dikwijls contact met kenners van oudheden, bijvoorbeeld pater Alberto Mazzoleni uit het Benedictijner klooster in Padua. Met de kenner van oudheden en auteur Francesco di Ficoroni reisde Alensoon naar Tivoli, en bij Alensoons vertrek uit Rome gaf Ficoroni hem als cadeau zijn traktaat tegen een andere geleerde, Bernardo de Montfaucon, en een antiek signet van Oriëntaalse jaspis.⁴⁵

MUZIEK BELUISTEREN ONDERWEG

Voor musicologen vormt dit reisjournaal een goudmijn aan gegevens; het is een belangrijke aanvulling op bekende bronnen zoals die van Charles Burney en Charles de Brosses.⁴⁶ Vooral de concrete details over musici en het muzikleven maken dit Nederlands verslag tot een unieke bron. Een voorbeeld is zijn informatie over de opera *Antigono*. Hoewel bekend was dat Giovanni Porta had meegewerkt aan deze opera door Tomaso Albinoni, komen we door Alensoon te weten waarom Porto bijdroeg aan deze opera. Volgens Alensoon werd Albinoni 'dood-krank' na het voltooien van de eerste vier aktes en dat daarom Porta de laatste akte moest schrijven. Toen Alensoon deze opera bijwoonde in het Teatro di San Moisè in Venetië, beleefde hij de eerste voorstellingen.⁴⁷

Zijn verslag beschrijft hoe het publiek naar theaters werd gelokt door de naam van een bekende operacomponist te gebruiken. Alensoon dacht naar een opera van Porta te gaan: 'schoon de musiecq [van de opera *La Caduta de' Decemviri*] gesegt wierd van Gio. Porta gecomponeert te zijn, was er veel onder van Tomaso Albinoni en

Domenico Sarri, soodat deese opera met reede kon gesezt worden met stukken en brokken van andere aan malkander gelapt te zijn' (66). Deze praktijk heeft lang stand gehouden. In 1770 stelde Charles Burney: 'I have just heard that Piccini is here and that one of his comic operas is to be performed here to night.' Maar de volgende dag noteerde hij: 'I was much disappointed yesterday. The opera was not Piccini's but a pasticcio.'⁴⁸ Ook in Nederland werd misleidende reclame gemaakt. Nadat Nina d'Aubigny (1770-1847) naar de Comédie Française in Amsterdam was geweest om *Ruse contre ruse* bij te wonen, schreef zij: 'De muziek, die zeer middelmatig was, werd gebracht onder de naam Paisiello, hoewel niemand dat geloofde. De vrouwenstemmen waren afschuwelijk.'⁴⁹

Alensoon maakte een boeiende ontwikkelingsfase van de zangkunst mee: in de eerste helft van de achttiende eeuw stegen de technische en artistieke zangprestaties tot een tot dan toe ongekend hoog niveau. Hét podium voor deze nieuwe vocale prestaties was de Italiaanse opera, die snel de meest populaire kunstvorm werd juist vanwege de virtuositeit van de zangers. Operasolisten van naam waren de popsterren van toen. In Venetië wilde Alensoon graag Faustina Bordoni opzoeken omdat zij 'gesegt word de grootste sangster te zijn die bekend is' (144). De mezzosopraan Bordoni stond aan het begin van een indrukwekkende internationale carrière; het volgende seizoen zou zij optreden in München en Wenen.

De vocale virtuositeit was toen gebaseerd op het versieren van aria's. Deze versieringen werden niet in de muziek genoteerd; de zanger werd geacht deze zelf te maken. Lang niet alle operazangers waren hierin bekwaam. Een beschrijving van Bordoni's vertolkingen door een tijdgenoot komt overeen met Alensoons waarneming: 'she always sang the first part of an aria exactly as the composer had written it but at the da capo repeat introduced all kinds of doublements and manières without taking the smallest liberties with the rhythm

of the accompaniment.⁵⁰ Tot op heden is er over deze kunst van het improviseren, essentieel voor de bel canto zangstijl, weinig bekend, terwijl de enorme populariteit van opera in heel Europa juist te danken was aan de enorme vlucht in het improviseren tijdens opera-uitvoeringen door virtuoze zangers en zangeressen.

In Milaan bezocht Alensoon de nog jonge maar al beroemde alt Vittoria Tesi. Hij ging zelfs naar haar kleedkamer, waar zij net bezig was zich op te maken voor een voorstelling. Ook uit een later reisverslag van de zeer getalenteerde zangeres Nina d'Aubigny blijkt dat operasterren aanbidders persoonlijk ontvingen: 'we laten mijn oom geen ogenblik met rust. Hij moet ons naar La Todi brengen, maar ze is niet thuis.'⁵¹ Nadat D'Aubigny de beroemde Portugese zangeres Luisa Todi had horen optreden, was zij helemaal idolaat: 'La Todi was in het zwart gekleed en haar hoofd en haar hele lichaam waren bedekt met diamanten. Ik zeg niet te veel als ik zeg dat ik van deze wereld zou willen verdwijnen wanneer ik na mijn dood haar stem steeds zou kunnen blijven horen.'⁵²

CASTRAATZANGERS

Protestant Nederland had weinig belangstelling voor castraatzangers; vele muziekkenners zullen vermoedelijk zelfs enige aversie hebben gehad tegen deze van oorsprong rooms-katholieke praktijk. Het castreren, waarbij de testikels permanent werden beschadigd of uitgeschakeld, was een praktijk geïnitieerd door de rooms-katholieke kerk in Italië ten dienste van de hoge zangpartijen in liturgische muziek. Omdat het vrouwen niet toegestaan was te zingen in de kerk en omdat de kosten relatief hoog waren voor het trainen van jongens die na een aantal jaren toch van stem wisselden, was castratie een aanvaarde praktijk.

Vervolgens bood opera, een opkomende wereldlijke kunstvorm, nieuwe carrièremogelijkheden voor castratzangers. Met de stijgende populariteit van opera's stegen ook de honoraria van de zangers: 'opera was turning from an entertainment regularly performed only in a few places to an art form and a social focus common to many towns all over northern and Central Italy, with extensions into Central Europe, Naples, and Spain. A network of theatres was developing in the last third or so of the seventeenth century; it was in place, together with a regular market for singers, by about 1710-20. In these conditions the high fees available to leading castrati from opera performances began to have their effect on career patterns.'⁵³

In Frankrijk waren de meningen over de noodzaak van castratzangers verdeeld. Discussies stelden de mannelijke kopstem - falsetto - als mogelijk alternatief: 'Sommigen zijn trots op hun hoge stemmen, en anderen op hun lage toon, menende dat een hoge stem weinig meer is dan een gil. Zij met natuurlijke stemmen smalen om de falsetto als zijnde kunstmatig en schel, terwijl van de andere kant falsetto-zangers meestal menen dat de schoonheid van een lied meer tot z'n recht komt wanneer het door de glimmende briljantheid van hun stemtype wordt uitgevoerd dan door een natuurlijke tenor, die, hoewel over het algemeen beter gestemd, niet de briljantheid van de falsetto heeft.'⁵⁴

In Alensoons reisverhaal zien we een protestantse Hollandse man zonder enig terughoudendheid tegenover castratzangers. Zo ging hij in Florence aan het klavecimbel zitten om castratzanger Domenico Tempesti te begeleiden. In Venetië woonde hij de opera *Ipermestra* van Giminiano Jacomelli bij. Op informatieve toon vermeldde hij dat drie van de vier hoofdrollen voor hoge stemmen waren, de vierde was voor een tenorstem. Een van de hoge stemmen werd gezongen door Faustina Bordoni, de twee andere door castraten; de ene castraat was een hoge alt, de andere een hoge sop-

raan (144). Dit was toen algemene praktijk in de Italiaanse opera: de stemliggingen voor hoofdrollen lagen vaak hoog en werden door castraten vertolkt.

Terwijl castraatzangers status genoten, was er tegelijkertijd de nodige dubbelzinnigheid over hun seksueel onvermogen, hoge stemmen en grote borstkasten. Zij waren een van de onderwerpen van spot in de destijds beruchte satire uit 1720 van de succesvolle componist en zangpedagoog Benedetto Marcello, een componist die Alensoon vaak opzocht in Venetië. Misschien heeft Alensoon kennis genomen van deze in eerste instantie anoniem uitgegeven satire over de Venetiaanse operapraktijk, waarin fijntjes werd uitgelegd hoe jonge castraatzangers hun afwijking verklaarden met fabeltjes zoals ‘gebeten door een wild varken’ of ‘van het paard gevallen’.⁵⁵

Als gevorderde amateur-zanger knoopte Alensoon een vriendschap aan met de bekende castraatzanger Carlo Scalzi. Hij nam het initiatief om deze sopraancastraat beter te leren kennen nadat hij op de heenreis hem ‘seer fraaij’ had horen zingen in Albinoni’s opera *Antigone*. Na een deftig diner bij graaf Arconati in Milaan traden twee zangers op, Scalzi en Alensoon zelf (69). Op de terugreis zocht Alensoon hem in Genua op, waar zij samen door de stad wandelden. Vervolgens nodigde hij Scalzi uit bij hem te komen eten, samen met twee Nederlandse gasten. Later, toen Alensoon dysenterie kreeg, kwam Scalzi bij hem op ziekenbezoek. Door Alensoons verslag weten we overigens nu dat Scalzi in 1724 in Genua inwoonde bij ene markies Mari. Later ging Scalzi naar het buitenland, waar hij in 1733 in Londen door Händel in dienst werd genomen.

MUSICEREN ONDERWEG

Behalve het bijwonen van vele soorten muziekuivoeringen, heeft Alensoon onderweg dikwijls zelf gemusiceerd. Zijn vocale bedrevenheid en talent moeten aanzienlijk zijn geweest. Op bezoek bij Giuseppe Pollarolo, zong hij naar eigen zeggen de hele opera Leucippe e Teonoe van diens broer, Antonio Pollarolo. Zijn gastheer wilde kennelijk hiervoor niet onder doen en vereerde zijn gast door deze opera eveneens helemaal te zingen (334).

Niet alleen was Alensoon een handige zanger die in dit geval kennelijk alle partijen vertolkte, ook speelde hij klavecimbel en orgel. In Venetië bezocht hij meermalen de bekende portrettist Rosalba Carriera.⁵⁶ Met Carriera en haar zuster, getrouwd met de schilder Giovanni Antonio Pellegrini, werd lekkere Griekse wijn gedronken en samen gemusiceerd. Dat hij ook orgel kon spelen blijkt pas aan het eind van zijn reisverhaal, wanneer hem na de preek in de Sint Pieterskerk van Bazel werd verzocht dit instrument te spelen en hij hierin toestemde.

De deftige gezelschappen waarmee Alensoon musiceerde genoten vaak versterking van beroepsmuzikanten, voor wie dergelijke bijeenkomsten een bron van inkomsten konden zijn. Alensoon meldde altijd of de deelnemers liefhebbers of beroepsmusici waren. Deze tweedeling tussen professionele muzikanten en dilettanten was in de achttiende en negentiende eeuw een kwestie van standsverschil. Alensoon werd gerekend tot de liefhebbers die muziek maakten voor hun plezier en niet om er aan te verdienen.⁵⁷ Gedurende zijn reis vermeldde hij vaak gelegenheden waarbij hij naar het gezang van welgestelde vrouwelijke dilettanten luisterde, zoals thuis bij de eerder genoemde Madame Faletti. Een keer moest een markiezin helaas de afspraak afzeggen: 'Van daar ging ik sien de Marquise di Saargio, die een liefhebber van singen is, dog versogt geëxcuseert te

zijn van sig te laten hooren, doordien sij hoogswanger was (53).

Hoewel de term dilettante nog niet de negatieve betekenis had die het in de loop van de negentiende eeuw zou krijgen – dit hing nauw samen met de opkomst van technisch meer eisende muziek –, hadden sommige dilettanten klaarblijkelijk wel het besef dat zij op een lager niveau musiceerden dan beroepsmusici. Toen in 1775 de musicus en componist Francesco Pasquale Ricci (1732-1817) een stuk wilde opdragen aan een van zijn aristocratische Nederlandse leerlingen, liet deze hem weten dat hoewel zij zich vereerd voelde, zij voor deze eer bedankte omdat zij maar een amateur was; anderen speelden beter dan zij.⁵⁸

Wanneer Alensoon met anderen samen musiceerde, had hij wellicht te maken met verschillen in bekwaamheid. Deze kwestie komt nooit aan de orde in zijn verhaal; wel vermeldde hij stevast hoe men hem bewonderde om zijn zingen. Een ander reisverslag, dat van de jonge Nina d'Aubigny, biedt ons wel een blik op verschillen in muzikale aanleg. Nina d'Aubigny en haar zuster, beiden zeer muzikaal, zongen net als Alensoon vaak en graag. Over haar reis naar Nederland in 1790-91 hield zij een dagboek bij waarin zij noteerde: 'de heer Van Balen kwam ons een trio brengen. Hij is wel de meest lompe van alle Hollanders, en als hij terugkomt om ons op te zoeken, zal er niemand voor hem thuis zijn. Zijn uiterlijk is niet zo onaangenaam als zijn gezelschap. (...) Zonder dat wij hem dat hadden gevraagd vermoeide hij ons met zijn slechte zang, die alleen door zichzelf onvergelijklijk mooi wordt gevonden. Hij vroeg ons ook te zingen. Toen we het duet uit Blaise et Babet zongen, kreeg hij zin om de tamboer na te bootsen boven onze zang uit, en hij slaagde hier zo goed in dat we het duet moesten beëindigen. Een schaterlach maakte een eind aan zijn onbeschaamdheid, die hij zelf niet eens had opgemerkt.'⁵⁹

ALENSOONS HIT-NUMMER

Uit alles blijkt dat Alensoon op zijn grote reis vertrok als gevorderde amateurmusicus. Vooral in het zingen blonk hij uit. Het liefst zong hij een specifiek Italiaans lied waarmee hij zijn enorme stembereik en vocale virtuositeit kon demonstreren. Het totale bereik van de menselijke stem van bas tot sopraan is ongeveer vier octaven, en naar eigen zeggen had Alensoon een stemomvang van maar liefst drie octaven. Kennelijk wilde hij niet alleen zijn stemomvang laten horen – dat had ook gekund door bijvoorbeeld een toonladder te zingen –, maar vooral demonstreerde hij onderweg graag hoe flexibel en snel hij tussen hoog en laag kon springen. Daarom bestond zijn repertoire hoofdzakelijk uit steeds hetzelfde werk, een dialoog tussen ‘Caron en een Zieltje’, waarbij hij met gemak kon wisselen tussen de hoge ‘non’ en de lage ‘si’. Amper enkele dagen van huis noteerde Alensoon dat hij deze ‘cantaat’ had voorgedragen; steevast vermeldde hij hoe vol bewondering zijn luisteraars waren. Op sommige gelegenheden werd hij begeleid, andere keren begeleidde hij zichzelf aan de klavecimbel. Dit stuk, geschreven door Carlo Luigi Pietragrua (ca. 1665-1726) voor twee stemmen en continuo, wordt helaas vermist.

In Milaan bezocht hij het vrouwenklooster Sint Radegonda, een Benedictijner klooster naast de Dom, waar de non Teresa Francesca Quinzana befaamd was om haar mooie gezang. Daar hoorde hij hoe de nonnen vierstemmig konden zingen.⁶⁰ Uit zijn beschrijvingen kunnen we concluderen dat Alensoon goed bekend was met de rooms-katholieke praktijk van meerstemmig liturgisch gezang. Op zijn tweede bezoek aan dit klooster in Milaan introduceerde hij zijn eigen vocale hoogstandje. Er werd een klavecimbel naar de conversatiezaal gebracht en Zuster Quinzana was zo onder de indruk dat zij de andere nonnen erbij haalde, ‘voor welke ik op haar verzoek de sel-

ve cantaat nog wel vier of vijf maalen song' (75). Ondertussen kwam abt Giuseppe Vignati, componist en klavecijnist, ook langs. Deze begeleidde hem en was eveneens vol lof over zijn vocale talenten. De lezer krijgt de indruk dat het kloosterleven voor deze nonnen zeer gezellig kon zijn. Mannelijke gasten waren niet alleen welkom in de conversatiezaal, er werd ook naar hartenlust samen gemusiceerd.

In Milaan zong Alensoon ook voor een deftig en groot gezelschap van ongeveer tweehonderdvijftig genodigden, met 'vijftien of zestien dames van den adel en eerste rang' (105). Hier werd hem verteld dat men wel vaker iemand zowel sopraan als bas had horen zingen, maar dat hij de eerste was die in zo een hoog tempo heen en weer 'sonder snikken' van partij kon wisselen. En in Venetië zong hij voor de beroemde componist Benedetto Marcello, die volgens Alensoon ook zijn zangtalent indrukwekkend vond. Op de terugreis in Genève kwamen de heren speciaal bijeen om hem te horen, terwijl de dames in een andere kamer meeluisterden.

Alensoon heeft gedurende zijn reis zijn favoriete lied enige honderden keren voorgedragen. Om zijn exemplaar van dit werk te controleren – in zijn kopie zaten tekstuele fouten – bezocht Alensoon de componist in Venetië. Tijdens het bezoek zong Alensoon dit lied, met de componist aan de klavecimbel. Zoals altijd, lezen we dat ook Grua onder de indruk was. Vervolgens gaf de componist hem de partituur zodat hij zijn kopie kon corrigeren.

Dat hij met gemak heel hoog kon zingen, betekende dat hij zijn kopstem (voce di testa of falsetto) afwisselde met zijn basstem in zijn 'cantaat'. Een vergelijkbare dialoog componeerde Telemann in zijn komisch intermezzo Pimpinone (1725). Hierin zingt Pimpinone de geestige aria 'So quel si dice', waarbij hij een gesprek tussen twee vrouwen vertolkt door eveneens af te wisselen tussen bas en falsetto stem. Nergens wordt in Alensoons reisverslag vermeld dat de toehoorders zich amuseerden om zijn vocale acrobatiek, en lijkt hij zelf

dit altijd uiterst serieus te nemen. Maar in Rome wordt Alensoon getekend door de bekende karikaturist Pier Leone Ghezzi (1674-1755), die onderaan zijn tekening noteert: ‘deze heer heeft een gespleten stem (...) die mensen aan het lachen maakt’

WEER THUIS IN LEIDEN

Na terugkomst in 1724 schreef Alensoon zijn reisverhaal over in het net. Gezien het beperkt aantal nakomelingen in de familie zal het niet vaak gelezen zijn door jongere familieleden. Niet lang na zijn terugkomst, op 29 december 1724, trouwde zijn broer Abraham met Cornelia van Alphen. Nadat zij in 1746 stierf, hertrouwde Abraham het jaar daarop met de weduwe Margaretha Ris. Beide huwelijken bleven kinderloos en met Abrahams dood in 1758 verdween de naam Alensoon uit de Leidse vroedschap.

In 1729 trouwde Alensoons zuster Susanna met de geleerde Johan Frederik Gronovius (1686-1762).⁶¹ De enige nakomeling uit het gezin Alensoon was een zoon van Susanna Alensoon en Gronovius: Laurens Theodorus Gronovius (1730-1777). Net als zijn vader, ontwikkelde Laurens Theodorus een academische carrière, met als specialiteiten natuurkunde en plantkunde. Zoals vaker bij academici, maakte hij ook carrière in politieke ambten. Hiernaast legde hij grote verzamelingen aan van gedroogde vissen en opgeprikte insecten.

Zelf wijdde Alensoon zich na zijn reis aan een vertaling van een Franse wetenschappelijke studie over gedenkpenningen, die hij aanvulde met een zeer uitgebreide lijst van alle Romeinen die op de penningen voorkomen, ‘van Julius Caesar af tot Heraclius toe, met alle hunne Latynsche naamen, tytels, geslacht- en jaar-rekeningen’. Dit boek werd in 1728 in Leiden uitgeven. Het titelblad van zijn verta-

ling en bewerking van Joberts Science des Médailles vermeldt alleen 'door Mr. J.A.'⁶² Als lid van de goeude klasse publiceerde hij niet onder eigen naam, soms echter wel met zijn initialen. Er ontstond enige verwarring, want een Engelsman met dezelfde initialen, John Addison (1672-1719), had ook een verhandeling over gedenkpenningen geschreven, die eveneens naar het Nederlands was vertaald.⁶³

Alensoons publicatie met de afbeeldingen van vele gedenkpenningen moet een kostbare uitgave zijn geweest, die hij vermoedelijk zelf heeft moeten betalen. In 1733 – hij was toen 46 –, werd Alensoon ontvanger extra-ordinaris verponding van de stad Leiden, een stadsambt dat hij tot zijn tweeëntachtigste behield.⁶⁴ De zogenaamde extra-ordinaris belasting was een vermogensbelasting, en onderscheidde zich van ordinaris belastingen, zoals de accijnzen (verbruikersbelastingen), de verponding (op onroerend goed) en de belastingen op registratie van rechtshandelingen. De functionarissen die belastingen invorderden behoorden tot de Leidse elite, en waren vaak, maar niet altijd, leden van de vroedschap. Dit ambt liet hem klaarblijkelijk genoeg tijd om zich te blijven verdiepen in zijn liefhebberijen.

Zo bevindt zich een ongedateerd manuscript in Alensoons handschrift in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag: 'Manier om op de clavercimbel te leeren speelen den Generalen Bas of Bassus continuus'.⁶⁵ Onderzoek leert dat dit werk is gebaseerd op L'armo-

Karikatuur van Jan Alensoon door Pier Leone Ghezzi (1674-1755). Biblioteca Apostolica Vaticana. Onderaan deze tekening schreef Ghezzi: 'Monsieur d'Alenson olandese, il quale gira il mondo per trovare, e sentire cantar bene, e musici per imparar i modi di cantar bene et il medesimo à una voce spaccata che fa crepar dalle risa. Canta in basso, et in falsetto nel medesimo tempo.' Vertaling: 'De Hollandse mijnheer d'Alenson, die de wereld rondreist om musici en zangeressen te ontmoeten en te beluisteren, om zo zangmethodes te leren; deze heer heeft een gespleten stem die mensen erg aan het lachen maakt en waarmee hij zowel bas als falset zingt.'

nico pratico al cimbalo (1708) door Francesco Gasparini.⁶⁶ Gasparini's praktische handleiding voor het spelen van een becijferde bas was populair gedurende de hele achttiende eeuw. Het is goed denkbaar dat Alensoon zijn manuscript voor publicatie heeft bedoeld; waarom dit niet is gebeurd is onbekend. Wel werd in 1731 zijn vertaling en bewerking uitgegeven van Pierfrancesco Tosi, *Opinioni de' cantore antichi e moderni* (1723), een boek dat hij wellicht onderweg in Italië had aangeschaft.⁶⁷

Verrassend is dat Alensoon in 1768 op de hoge leeftijd van vijfentachtig zich weer liet inschrijven aan de Leidse universiteit.⁶⁸ Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het lidmaatschap van de universiteit niet mocht conflicteren met het uitoefenen van een stadsambt.⁶⁹ Dit zou betekenen dat hij zich pas kon inschrijven na zijn pensionering in 1765. Niet lang nadat hij weer ingeschreven was, overleed Alensoon. Op 26 oktober 1769 werd hij begraven in zijn eigen graf in de Hooglandse Kerk, achter het koor.⁷⁰ Na zijn dood werd zijn bibliotheek geveild, waaronder veel juridische boeken.

TOT SLOT

Alensoons reisverhaal werpt vele vragen op over de relatieve onbekende achttiende-eeuwse zangpraktijk in de Noordelijke Nederlanden. Een grote stemomvang oogstte toen ook lof, maar dit was vooral gericht op de vrouwelijke zangkunst. Zo werd Aechje Steen uit Amsterdam geprezen mede omdat haar stembereik tweeënhalf octaaf was.⁷¹ Was Alensoon een uitzondering in het trainen van de mannelijke kopstem? Het is bekend dat in Frankrijk mannen hoog zongen – falsetto- , maar wat waren de mannelijke zangpraktijken in de Noordelijke Nederlanden, waar de voorkeur zeker niet naar castraatzangers uitging? Op dit terrein moet nog veel onderzoek

worden gedaan.

Uit Alensoons reisverslag rijst een beeld op van een geleerde man die zeer ruimdenkend was. Het manuscript is een boeiende bron van persoonlijke belevenissen, beschrijvingen van klassieke bezienswaardigheden, en bijzondere muzikale ervaringen. Als connoisseur gaf hij zijn meningen vooral over de kunsten: muziek, architectuur, beeldhouwwerk en de schilderkunst. Echter een dergelijke langdurende culturele reis naar Italië werd in de achttiende eeuw steeds zeldzamer.⁷²

In 1743 had Alensoons vriend Coenraad Zumbach twee eigenschappen aan muziek toegedicht: 'De Musyk heeft, benevens een zielroerend vermaak, ook groot nut; want zy verquikt haar beminnaar, en maakt hem, door hulpe van een maatig gebruik, te beter bequaam tot ernstige zaaken.'⁷³ Ook voor Alensoon was het muziek maken meer dan een tijdverdrijf, meer dan ontspanning na een drukke dag. Wellicht deelde hij Zumbachs opvatting dat het muziek maken tot betere prestaties in 'ernstige zaaken' kon leiden.

HET MANUSCRIPT EN VERANTWOORDING VAN DE UITGAVE

In deze uitgave zijn de dagen opgenomen waarin Jan Alensoon muziek ter sprake brengt. Zijn muzikale belevenissen betreffen vele muziekgenres, zowel wereldlijk als religieus. Samen met zijn verhalen over het zelf musiceren ontstaat een uniek beeld van de muzikale ervaringen van een welgestelde Nederlander op zijn 'grote reis' door Europa aan het begin van de achttiende eeuw.

Het reisjournaal staat vol voetnoten met literatuurverwijzingen, inclusief paginanummers, die gezien het handschrift waarschijnlijk later zijn toegevoegd. Deze voetnoten en de verwijzingen naar pagi-

na's elders in dit reisverhaal zijn niet opgenomen. Wel opgenomen zijn de literatuurverwijzingen in de lopende tekst. In het manuscript worden veel zelfstandige naamwoorden met een hoofdletter geschreven, maar niet altijd even consequent. Bovendien is uit het handschrift vaak onduidelijk of het om een hoofdletter gaat of niet. Ter wille van de leesbaarheid worden in deze uitgave hoofdletters naar hedendaags gebruik genormaliseerd. Gehandhaafd zijn hoofdletters van titulaturen en van de maanden en dagen.

Bij het weergeven van de tekst is de spelling ongewijzigd gelaten, behalve in enkele gevallen waar het evidente verschrijvingen betreft. Varianten in de spelling van een en hetzelfde woord zijn gehandhaafd. Ook gehandhaafd zijn de werkwoorden die van het hedendaagse gebruik verschillen, bijvoorbeeld leggen in plaats van liggen. Wel is een trema toegevoegd aan geografische namen zoals Italië en Sardinië. Het verslag bevat vele zeer lange zinnen zonder interpunctie. Sommige lange zinnen, vooral zinnen met bijzinnen, zijn in kortere zinnen opgesplitst. Omwille van de leesbaarheid zijn soms komma's toegevoegd, en zijn sommige puntkomma's vervangen door een punt. Alensoon gebruikt een apostrof om aan te geven dat een gedeelte van een woord is weggelaten, zoals t'Antwerpen. Ook noteert hij een uitgerekte circumflex boven ee om het wegvallen van een tussenliggende letter aan te geven. Hier wordt de circumflex boven de tweede e geplaatst. Toelichtingen en vertalingen van Latijnse teksten staan tussen vierkante haken, een paar minder relevante passages zijn vervangen door drie puntjes tussen ronde haken.

DANKWOORD

Veel dank aan Eric de Lijser voor zijn hulp bij het maken van het namenregister en voor zijn commentaar op een eerdere versie van de

inleiding. Ook ben ik dank verschuldigd aan Paul Schulten en Lieke Blom voor hun vertalingen van de Latijnse en Italiaanse teksten, en aan Martine Zoeteman voor haar informatie betreffende inschrijvingen aan de Universiteit Leiden. Ik ben Kees Vlaardingerbroek erkentelijk voor zijn verwijzing naar een recente Italiaanse publicatie over de schilder Pietro Leone Ghezzi, die twee karikaturen van Alensoon blijkt te hebben gemaakt. En ‘last but not least’ vooral ook dank aan Rudolf Dekker voor al zijn suggesties en behulpzame opmerkingen. Tenslotte dank ik de gemeente Leiden, de geboortestad van Jan Alensoon, voor het toekennen van een subsidie die deze uitgave mogelijk maakte.

1 Bijzondere Collecties, Universiteit van Amsterdam, nr. XV-E-25. In deze inleiding worden citaten uit Alensoons reisverhaal gevolgd door de oorspronkelijke paginanummering Gedeelten van deze inleiding verschenen in *De achttiende eeuw* 43/2 (2011) onder de titel “De grote reis van Jan Alensoon (1683-1769): van zijn gezang was ‘ieder een verستelt en verwondert’”, 175-208. Zie ook Roland de Leeuw, ‘Nederlanders op Grand Tour’ in: Roland de Leeuw (red.), *Herinneringen aan Italië: kunst en toerisme in de 18de eeuw* (Zwolle 1984), 11-33. Een belangrijk artikel over Alensoon en muziek is Kees Vlaardingerbroek, ‘Faustina Bordoni applauds Jan Alensoon: a Dutch music-lover in Italy and France in 1723-4’ in: *Music & Letters* 72/4 (1991), 536-51. In zijn reisverslag besteedde Jan Teding van Berkhout (1713-1766) eveneens veel aandacht aan muziek in Italië; zie Kees Vlaardingerbroek, “‘The promised land of music’: Jan Teding van Berkhout in Italy, 1739-1741’ in: *Recercare* 24/1-2 (2012), 107-136.

2 Karmozijn: hoogrode of purpere verfstof; ook een soort weefsel. Voor Alensoon zie *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* dl I, 73-74.

3 Ondertrouw in Leiden van Jan Alensoon met Katelijne Ijpelaer op 2-11-1644. Zie www.PRO-GEN.nl nr. 1475 en 1642.

4 P.J.M. de Baar, ‘Beknopte genealogie Alensoon’, Regionaal Archief Leiden, GE 97.

5 E.W. Moes, ‘Pieter de Ring’ in *Oud Holland* 6 (1888), 176.

6 J.E. Kroon en A.J. Blok (red.), *Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae 1575-1875* (Leiden [1925]), col 518.

7 M. Zoeteman-van Pelt, *De studentenpopulatie van de Leidse Universiteit, 1575-1812* (Leiden 2010), 33 en 59-64.

8 *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* dl I, 73-4.

9 Kroon en Blok, col 618.

- 10 Regionaal Archief Leiden, DTB Leiden Nederlands Hervormd Ondertrouw (1575-1795), folio Y-006v.
- 11 Maarten R. Prak, *Gezeten burgers: de elite in een Hollandse stad: Leiden 1700-1780* ([Amsterdam] 1985), 129 en 335, noot 80.
- 12 Prak, 369.
- 13 Regionaal Archief Leiden, DTB Leiden, 350, inv nr 240, scan 175.
- 14 De Baar, 98.
- 15 Kroon en Blok, col. 737.
- 16 Joannes Alensoon, *Disputatio juridica inauguralis, de deposita (...)* (Leiden 1705), Universiteit Leiden, Bijzondere Collecties, 237 A 11: 59. Oorspronkelijke opdracht: 'Casparo Alensoon, parenti optimo; omnique obsequio & pietate colendo'.
- 17 Kroon en Blok, col. 796.
- 18 De Baar, 98.
- 19 Regionaal Archief Leiden, archief 0504, St. Catharinagasthuis, I.3.6.
- 20 G.P.M. Pot, *Arm Leiden: levensstandaard, bedeling en bedeeiden, 1750-1854* (Hilversum 1994).
- 21 Prak, 370.
- 22 Er bestaat nog een krijttekening van Venus en Cupido door hem ondertekend en gedateerd in 1707. Zie www.sothebys.com
- 23 De Baar, 98.
- 24 Regionaal Archief Leiden, archief 0501A, rubriek I.1.2.1.1.2, filegrp 191- 234, inv nr. 195.
- 25 Bredius, 133-134.
- 26 Jan van der Veen en Thiemo Wind, 'Leiden' zie www.oxfordmusiconline
- 27 Zie Th.H. Lunsingh Scheurleer, C.W. Fock en A.J. van Dissel, *Het Rapenburg: geschiedenis van een Leidse gracht* (Leiden 1989).
- 28 Zoeteman, 77.
- 29 Zoeteman, e-mail 25-3-2011.
- 30 [Johannes Alenzoon], 'Volstrekt onderwijs en Noodzakelijke kennisse toebehoorende zoo wel tot alle muzicq als tot het clavecimbaal en verders tot de bas generaal en psalmen', manuscript, Toonkunst 207-A-10, Bijzondere Collecties, Universiteit van Amsterdam.
- 31 [Coenraad Zumbag de Koesfelt], *Institutiones musicae, of Korte onderwyzingen raken-de de practyk van de musyk; en inzonderheid van den generaalen bas, benevens de daer uit spruitende gronden van de compositie* (Leiden 1743), [2-3v].
- 32 J.T. Bodel Nijenhuis, 'De Leidsche medicinae doctor Conradus Zumbag de Koesvelt' in: *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1865), 51.
- 33 Bodel Nijenhuis, 43.
- 34 Peter Davidson, 'Leo Scotiae Irritatus: Herman Boerhaave and John Clerk of Penicuik' in: C.C. Barfoot en Richard Todd (red.), *The Great Emporium: the Low Countries as a Cultural Crossroads in the Renaissance and the Eighteenth Century* (Amsterdam en

Atlanta, GA 1992), 160, noot 21.

35 De drie andere kinderen van het echtpaar Zumbach stierven op jonge leeftijd.

36 Davidson, 162.

37 Lothar Zumbach von Coesfeld, 'Tractatus de compositione musica', collegedictaat [tuss. ca. 1688-1693], manuscript Koninklijke Bibliotheek, Den Haag: 70 J 11.

38 Davidson, 160-161, citeert Clerk, *Memoirs*.

39 [Alexandre de Rogissart], *Les délices de l'Italie, ou description exacte de ce pays, de ses principales villes, et de toutes les raretés, qu'il contient*, 3 dl (Leiden 1706). François-Maximilien Misson, *Nouveau voyage d'Italie, faite en l'année 1688, 1691* (Den Haag 1722). Tijdens zijn reis of vlak na terugkomst verscheen een Nederlandse vertaling: F.M. Misson en Addison, *Nieuwe reize van Misson na en door Italien* (...) (Utrecht 1724).

40 Gerrit Verhoeven, *Anders reizen? Evoluties in vroegmoderne reiservaringen van Hollandse en Brabantse elites* (1600-1750) (Hilversum 2009), 34.

41 Verhoeven, 103, noot 146: de aantrekkingskracht van Italië daalde van 17,4% in 1600-1650, naar 14,9% in 1651-1700, tot 6,3% in 1701-1750.

42 Charles Burney, *Music, men and manners in France and Italy, 1770* (Londen 1974), 199-200.

43 Herman Roodenburg, 'Over habitus en de codes van honnêteté: de wereld van de achttiende-eeuwse adel verkend' in: *De Achttiende Eeuw* 42 (2010), 126.

44 Bernard de Montfaucon, *Diarium italicum sive monumentorum veterum, bibliothecarum, musaeorum &c* (Parijs 1702).

45 Francesco Ficoroni, *Osservazioni di Francesco de' Ficoroni sopra l'antichità di Roma; descritte nel Diario italico pubblicato in Parigi l'anno 1702 dal M. Rev. padre D. Bernardo de Montfaucon nel fine delle quali s'aggiungono molte cose antiche singolari scoperte ultimamente tra le rovine dell'antichità* (Rome 1709).

46 Burney; Charles de Brosses, *Lettres historiques et critiques sur l'Italie* (Parijs 1799).

47 M. Talbot, *Tomaso Albinoni: the Venetian composer and his world* (Oxford 1990), 271.

48 Burney, 47. Pasticcio: een opera samengesteld uit stukken van verschillende componisten.

49 H. Metzelaar (red.), 'Niet zo erg Hollands', *dagboek van een reis naar Nederland, 1790-1791*, door Nina d'Aubigny (Hilversum: 2001), 55.

50 Winton Dean, 'Bordoni', www.oxfordmusiconline

51 Metzelaar (2001), 42.

52 Metzelaar (2001), 56.

53 J. Rosselli, 'The castrati as a professional group and a social phenomenon, 1550-1850' in *Acta Musicologica* 60 (1988), 164.

54 Owen Jander en Ellen Harris, 'Singing' in: www.OxfordMusicOnline.com De auteurs citeren Bénigne de Bacilly, *Remarques curieuses sur l'art de bien chanter* (1668).

55 Rosselli, 155. Hij citeert Benedetto Marcello, *Il teatro alla moda* (Venetië ca.1720).

56 C.J. de Bruijn Kops, 'Een portretminiatuur door Rosalba Carriera (1675-1757) en de oorsprong van haar schilderkunst op ivoor' in: *Bulletin van het Rijksmuseum* 36/3 (1988),

181-210.

57 Metzelaar, *From private to public spheres: exploring women's role in Dutch musical life from c. 1700 to c. 1880 and three case studies* (Utrecht 1999), 63-67; Roodenburg, 127.

58 Metzelaar, "'Mon cher ami': a new source on Francesco Pasquale Ricci (1732-1817), his music career and his Dutch pupils' in *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 60-1/2 (2010), 111. Haar reactie kan ook bescheidenheid zijn geweest.

59 Metzelaar (2001), 51.

60 Voor meer over de muziek van Milanese nonnen zie R. Kendrick, *Celestial sirens. Nuns and their music in early modern Milan* (Oxford 1996).

61 W.J.J.C. Bijleveld, 'Het geslacht Gronovius' in: *De Nederlandsche Leeuw* 60 (1942), cols 103-109.

62 J.A., *Lodewyk Joberts Kennisse der Aloude en Hedendaagsche gedenkenningen, zynde hier bygevoegd veele nieuwe ontdekkingen; als mede eene lyst van alle de Romeinsche keizers en keizerinnen, vorsten, vorstinnen en dwinglanden, welker beeldenissen op de gedenkenningen gevonden worden, van Julius Caesar af tot Heraclius toe, met alle hunne Latynsche naamen, tytels, geslacht- en jaar-reekeningen; van gelyken eene aanwijzingen welke penningen meerder of minder raar zyn. Uit het Fransch vertaald en met Aanteekeningen verrykt door Mr. J.A.* (Leiden 1728). Het oorspronkelijke werk is: Louis Jobert, *La science des médailles pour l'instruction de ceux, principalement qui commencent à s'appliquer à la connoissance des médailles antiques et modernes* (Parijs 1715). Zijn vriend Frans van Mieris schreef een dergelijke verhandeling: *Beschrijving der Bisschoppelijke munten en zegelen van Utrecht in 't byzonder, midsgaders van den oorsprong, de waarde en benaming van 't geld, het verschil der munststoffen en weegingen, de waarde der metaalen, 't recht van geldmunten, en het eerste geldgebruik in 't algemeen: opgesteld en verzameld door Frans van Mieris* (Leiden 1726).

63 Deze kwestie werd besproken in het *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* (Leiden 1836). De inhoud van dit tijdschrift werd samengevat door G.v.O. in *Algemeene konst- en letterbode* (1836), 457-8.

64 Prak, 370. Echter onjuist is de melding op 335, noot 80, dat Alensoon tot zijn dood in 1765 dit ambt zou hebben bekleed.

65 Koninklijke Bibliotheek, handschrift 72 F 36. De titel staat pas op pagina 4, boven het begin van de tekst. Edward van der Vlist, conservator handschriften van de Koninklijke Bibliotheek, bevestigt mijn vermoeden dat er een pagina aan het begin is verwijderd. Deze vermiste pagina zou kunnen verklaren het ontbreken van de vermelding van Alensoons bron, namelijk Francesco Gasparini, *L'armonico pratico al cimbalo* (1708).

66 Kathryn Cok, 'Basso continuo sources from the Dutch Republic c. 1620-1790' (proefschrift Universiteit Leiden 2011).

67 J.A., *Korte Aanmerkingen over de zangkonst, getrokken uit een Italiaansch boek, betyeld Osservazioni sopra il canto figurato di Pier-Francesco Tosi* (Leiden 1731).

68 Kroon en Blok, col. 1094.

- 69 Zoeteman, e-mail dd 25-3-2011.
- 70 Regionaal Archief Leiden, SA II, 0501A, inv nr 1338.
- 71 Eduard Gregoir, *Schetsen van Nederlandsche toonkunstennars* (Anwerpen 1869), 48. Hij citeert Lustig, *Inleiding tot de muziekkunde* (Groningen 1751).
- 72 Verhoeven, 360.
- 73 [Zumbach] (1743), 3.

Dag-register van een korte reijs door
Eenige gedeeltens van *vrankrijk, italië, switserland*
ende *duijtschland*, gedaan door mij, *mr. Jan alensoon*,
In de jaaren 1723 en 1724

Op Sondag den 5 Septembris 1723 ben ik, verselt zijnde door de Heer Marcus Drabbe, mijn suster en mijn broeder, met een speelwaagen 's morgens ten seeven uuren van de stad Leijden (eertijds Lugdunum Batavorum) afgereeden, en de dorpen Voorschooten en Voorburg, de stad Delft, en verders het dorp Overschie doorgereeden zijnde te Rotterdam aangekoomen, alwaar wij met malkander aaten in de herberg het Swijnshoofd genaamt. Des naamiddags ten drie uuren reed mijn suster en broeder weeder naa huijs.

Op Maandag den sesde Septembris heb ik 's middags bij den Heer Antoni Eelbo gegeten, en ben 's avonds ten 6 uuren van het hoofd de Maas oovergevaaren tot aan het Tolhuijs, alwaar ik een plaats op de postwaagen naa Antwerpen besprak teegens den volgenden dag.

[Brussel 9-10 september 1723]

Donderdag den 9 Septembris besprak ik bij Monsieur Deudon, de postmeester van de Parijsche koets, een plaats in de selve, geevende een pistool op de hand. Ik had een adres aan Monsieur Deudon, die liefhebber van musiecq was en die mij met musiecq regaleerde, alwaar ik ook song een cantaat voor een cant en bas met seer schielijke sprongen met mijn stem alleen, waar oover ieder een verstelt en verwondert was, mij selfs met de clavercimbel accompagneerende.

Donderdags den 16 Septembris van daar gereeden door een dorp genaamt Tiloloit, waar bij is een fraaij casteel (of slot) met een seer heerlijke buijtenplaats die waerdig te sien is, hebbende wonder-schoone allees, breed en lang. 's Middags gegeten te Gournaij, van daar gereeden door een dorpje genaamt St Denis. Hier songen de boeren kinderen seer vuilje liedjes raakende den Hertog van Orle-

ans, den overleedene Cardinaal du Bois, en de hofdames. Het verwonderde mij seer dat sulks in een kooninkrijk toegelaaten was. 's Nagts heb ik te Pont St Maixence geslaapen.

Woensdag den 15 Septembris gepasseert door een klijn dorpje genaamt Roupi, 's middags te Han gegeeten. Hier is een fraje abdije en na proportie van de stad een schoone kerk met verscheijde soorten van marmor verciert; mooi is ook de preekstoel. Hier sag ik het eerste orgel met neegen in plaats van seeven verdeelingen, 't welk seer cierlijk staat. Deese kerk is toegewijd aan Ste Genoveve. Soo gaauw men in een herberg komt en iets wil eeten hier in Picardie, tot Parijs toe, moet men het geen men hebben wil eerst koopen en bedingen. Anders, als men gegeeten heeft sonder sulks te doen, oovereijsschen de menschen seer den rijziger. 's Namiddags ben ik door Kerchu [Curchy] en Champiegne gereeden, en heb 's nagts te Roije geslaapen.

[Parijs 18 september - 5 oktober 1723]

Sondag den 19 Septembris den Hollandschen Ambassadeur Hop de visite gegeven, als mede aan zijn secretaris de Heer Otho Bos, en ook alhier te kerk geweest. 's Namiddags ben ik geweest au Champs Elisées en à la Cour de la Reine, zijnde seer vermaakelijke wandelingen agter de tuijnen van de Tuillerie. 's Avonds in de opera daar vertoont wierden *Les Festes Greces et Romaines*. De Prins van Conti was op het theater met andere prinsen van den bloede.

Dingsdag den 21 Septembris gesien de kerk van St Etienne du Mont die wel oud, dog fraaij is. De sangplaats (of oxaal) is van een raar maaksel, de preekstoel niet onaardig. Halfweegen de pilaaren zijn

galerijen, dat een wonderlijk gesigt maakt. Het groot wulf in het midden van de kerk is seer aardig gebouwt, het sakt in 't midden met een punt naar omlaag waar aan hangt een seer groot steene loofwerk, 't welk verbaasdmaakend staat. De geevel van deese kerk is seer fraaij, dog altevol cieraden. In deese zijn veele geleerde en andere groote mannen begraven. De glaasen van de selve zijn, gelijk van veele andere kerken alhier en in de Neederlanden, geschildert, 't welk de kerken wat duijster maakt. Uijt deese kerk ging ik door een deur die in de muur was, in de kerk van Ste Geneviève du Mont, de welke seer oud is. In het choor zijn vier seer hooge marmore pilaaren, op elk van welke een groote engel staat. Deese vier engelen dragen de kist waar het lijk van Ste Geneviève gesegt word te rusten, soo dat de kist bij naa aan 't wulf van het choor raakt. De orgel heeft neegen vakken of verdeelingen met pijpen van vooren, en ter sijde heeft de kas ook pijpen. Meest alle de orgels alhier zijn sonder deuren. In de kerk voor het altaar is de begraafplaats (of tombe) van Clovis, eerste Christen Kooning van Vrankrijk, hij legt daar booven op in steen uijtgehakt. De filosooph Des Cartes (of Cartesius) is in dese kerk begraven. Onder het choor is een capelle door verscheijde fraje pilaartjes ondersteunt. Hier segt men het graf (of tombe) van de H. Genoveva te zijn. Het lighaam is er uijt genoomen en is in de kist hier voorgenoemt. Men wijst hier ook het graf (of tombe) van de Koning Dagobert. (...) Het tapijtweeven in de goblins heb ik met veel plaijsier gesien. 't Geschiet op twee manieren, naamenlijk de Fransche[n] hebben de schildereije daar sij naa werken agter haar rug, en moeten derhalven elke reijs om zien; en de Brabanders hebben het patroon (of schildereije) voor haar, agter het werk dat sij weeven. De Hortus Medicus heeft niets bijzonders. (...)

Saterdag den 25 Septembris heb ik met den Abbé Chauliac, secretaris van wijlen de Cardinaal du Bois, daar ik aan geadresseert was,

andermaal gaan wandelen in de tuijnen van Versailles, en heb 's middags den Koning, 14 jaaren oud zijnde, sien eeten. Hij was niet minder als koninklijk gekleed. Hij had een linne camisootje aan en een grijs-kleetje met silvere knopen en knoopgaaten, verciert met de Ridder ordre van den Heijligen Geest aan een blauw lint (gemeenlijk genaamt le cordon bleu). Zijn haijr was in een haijr-sakkje. Hij sag er wel uijt, is fraaij, welgemaakt, vriendelijk en spraaksaam, at en dronk veel en schielijk. Deesen dag heb ik verder door gebragt met het sien van de vertrekken en cabinetten van 't hof, die pragtig gemeubileert zijn. De penningen (of medailles) en de gesteentens (of gammae) heb ik niet kunnen sien, zijnde de selve niet in ordre, en, sooals mij gesegt wierd, naa Parijs gebragt. De dames hier soowel als te Parijs zijn meest alle de wangen geverft (of gefardeert), 't welk in Holland nog in Italië geen manier is, als alleen op de theaters, en somtijds op groote aavondmaalen en ballen.

Sondag den 26 Septembris heb ik 's morgens in de capelle te Versailles, die seer kostelijk is, weederom den Koning gesien. Hij kwam in de kerk onder 't slaan van de trommel, verselt met Switsersche gardes. Hij knielde op een bankje en voor iets als een staande lessenaar waar over een rood fluweel kleed met goude franjes gespreijt was, en daar op lag een flueel kussen met goud. Naast hem waaren de meeste princen van den bloede. De Koning had het selve kleed aan van daags te voorn. De Koninginne Infante, ontrent ses d'half jaar oud, sat met Madame de Hertogin van Vantadour in een loge met glasen rondom. De musicq bestont uijt twaalf of veertien stemmen, en wel dertig instrumenten. Deese capelle is van geen marmer, maar van een soort van andere seer witte steen, zijnde maar alleen marmer de boovenste en onderste leggers van de balustrades op de galerije, zijnde de stijltjes van geel koper gegooten. Van marmer zijn ook veele basrelieven en 't groot altaar. De vloer is met marmere figuren

seer fraaij van allerhande couleur ingelegt. Verders is de kerk van binnen en buijten Corintisch werk. Verders komt het gebouw en al het overige wel oovereen met de beschrijvingen en teekeningen of prenten die daar van gemaakt en uijtgegeeven zijn. Des namiddags ben ik weeder naa Parijs gereeden, zijnde te Versailles gelogeert geweest au Pavillon Roijal, à la Petit Place. Voor fragt, te weeten voor een plaats in een koetsje (gemeenlijk genaamt pot de chambre), van Parijs naa Versailles ontrent de waarde van eene Hollandsche gulde betaalt. Voor een plaats in een chaise van Versailles naa Parijs heb ik betaalt ontrent veertien Hollandsche stuivers.

Maandag den 27 Septembris heb ik verders te Parijs gaan sien de kerk van St Martin, die niet veel bijsonders is. 't Groot altaar is niet kwaad. Agter het choor is een seer oude capelle en tombe. (...) La Sorbonne, een schoon college, is een deftig gebouw, heeft een fraje kerk van Corintisch werk, dog niet groot. Deese kerk heeft twee seer cierlijke voorgeevels. De begraafplaats (of tombe) van de Cardinaal de Richelieu, voor 't groot altaar is ooverheerlijk, verbeeldende den cardinaal door de Religie ondersteunt wordende en opgebeurt. Aan sijn voeten weent de Sorbonne sittende, agter hem zijn twee weenende kindertjes sijn waapen vasthoudende. Alles van wit marmor, met een yser hekkje rondom. Dit word gehouden voor het fraaijste beeldwerk van Parijs. 't Groot altaar is heerlijk, van rood marmor. In plaats van een schilderije is er een Christus levensgrootte aan een kruijs, beijde van wit marmor, gehegt en vastgemaakt op een seer groote swarte marmore plaat, en verders verciert met fraaij beeldwerk. (...) 's Avonds heb ik gemusiceert en gegeten bij den Heer Thelusson, die met Jufvrouw Boulanger van Leijden getrouwt is. Hier hoorde ik Monsieur de la Barre en Monsieur Bernier seer kunstig en aangenaam de flute d'Allemagne (of traversiere) speelen. Met ons was ook Monsieur de Fresnij, een van de grootste geesten van Vrankrijk, en die veel stuk-

ken gemaakt heeft die in het Theatre Italien staan, als ook veel andere comediën, die wel uijtgegeeven zijn, dog niet op sijn naam.

Woensdag den 29 Septembris: de kerk van St Antoine is niet fraaij. La Porte St Bernard heeft twee poorten of doorgangen, aan weederzijde fraje beelden en basreliëven, en boven de lijst inscriptiën of opschriften. Hier bij staat een ronde toorn (La Tournelle genaamt) alwaar de galeijboeven opgeslooten worden. Een visite gegeeven aan Monsieur Champeau. 's Naamiddags bij den Heer Otho Bos, secretaris van den Hollandschen Ambassadeur Hop, een geselschap van heeren en dames bijgewoont. Van daar ten ses uren 's avonds met de baronnen Nitschke op een groot concert geweest, alwaar ik de cantaat met twee stemmen weeder alleen song, soo als ik de selven agtermiddag bij de bovengemelde Heer Bosch gedaan had, werdende met de viool de gambe geaccompagneert door de vermaarde Monsieur Desmarets, waar bij ik selfs de clavercimbel speelde. Ik wierd met de koets van de voorschreeve baronnen t'huijs gebragt, onder een swaar onweeder van donder, blixem, en seer sware slagreegens. Ter dees tijd luiden alle de klokken van Parijs, 't welk wonderlijk om te hooren was. Het is de manier in alle Roomsche (of Paapsche) landen, wanneer het dondert en onweer maakt, alle geweyde klokken te luiden om het onweer te doen ophouden. Tot nu toe heeft het sulk heet weeder geweest, dat men seijde in lange jaaren geen heeter September gehad te hebben. Daar was soo weijnig waater in de rivier de Seine dat van veertien machines die er te Marlij zijn naauwlijks drie konden haar werking doen, 't welk de reede was dat hier ontrent geene fonteijnen sprongen.

Donderdag den 30 Septembris 's middags bij de secretaris Bos geëeten. 's Avonds in de opera geweest met de baronnen Nitschke, die bij mij daarna aaten.

Sondag den 3 October bij den Ambassadeur Hop 's morgens te kerk en aan 't nagtmaal geweest. 's Naamiddags heb ik Monsieur Marchand, de beste organist van Vrankrijk, seer fraaij hooren op het orgel speelen. Hij speelde (of imiteerde) allerhande instrumenten naa, somtijds souw men waarlijk gesegt hebben datter op een dwarsfluijt (of flute traversiere) en op een viool de gambe gespeeld wierd, geevende ieder instrument de behoorlijke cieraaden (of agrementen) die de beste meesters onder het speelen gebruiken. De viool de gambe verbeelde hij soo net dat men souw gesegt hebben dat Monsieur des Marets selfs speelde. Hij deed ook de dwarsfluijt soo wel naa als of Monsieur de la Barre of Bernier gehoorde werden. Soo verbeelde hij ook de waldhoorens, trompetten, &ct. als ook seer kunstig de mensche stem (of vox humana). Het orgel daar hij op speelde word gesegt het beste van Parijs te zijn. Wanneer men weet dat Monsieur Marchand sal speelen, is de kerk soo vol menschen als sij zijn kan. Hier naa ging ik afscheijd neemen bij Père Paul en Bonaventura in het clooster van de Carmes Dechaussez, daar ik veel beleefdheid genooten had. Deesen avond heb ik gemusiceert en gegeten bij den Heer Helisant. Hier vond ik dames die wel songen en sig selfs accompagneerden met de clavercimbel.

Maandag den 4 October nam ik afscheijd bij de baronnen Nitschke. Van daar ging ik andermaal sien 't gansche gebouw van de Invalides, het is seekerlijk een van de fraaijste hospitalen en gebouwen van de waereld. De kerk is ooverheerlijk. Op het kruijs van de kerk staat een seer hooge coupel waar op het torrentje van binnen en buijten ten eenemaalen verguld is, soo ook alle de lofwerken &ct, die van buijten op het dak van de coupel leggen. De pilaaren buijten rondom de coupel zijn naa de Romeijnsche ordre, en is verders seer schoon. Van binnen is de kerk soo heerlijk niet als de selve van buijten wel gelijkt te zijn, alles is naa de Corintische ordre. De coupel van binnen

is veel frajer als de kerk; onder Corintische, booven Romeijnsche werk, alles verguld en deftig geschetst door Charles de la Fosse. In de vier hoeken van de groote coupel zijn seer fraje capellen heerlijk van booven beschildert en verguld. Verders is alles verwondering waardig. In deese kerk sag ik een seer aardige uurwijser. Naamentlijk, booven aan 't middelste van de vak van den orgel staat een lelij onbeweeglijk vast, onder die lelij rondom het voorschreeve ronde vak is een breede platte band die bewegen kan, zijnde de getallen van de uren op de selve verbeeld. Deese band nu in twaalf uren rondgaande veroorzaakt dat men door de stilstaande lelij altijd kan sien hoe laat het is. De kerk van St Germain des Prez heeft fraje schilderijen, en booven het orgel is een uurwijser gelijk in de kerk van de Invalides hier booven gesegt is. Deesen agtermiddag geweest aan het comptoir, daar de diligence, zijnde een koets, afrijd naa Lions, in alwaar booven de twaalf guldens en vier stuivers die bij 't bespreken van de plaats in de diligence op de hand gegeven waaren, nog betaalt ontrent seeven en twintig guldens en agt stijvers voor vragt, eeten, drinken en slaapen, 't welk seer gemakkelijk is. Soo dat men sonder geld bij sig te hebben souw kunnen reijsen van Parijs naa Lions, behalven dat men aan de mejden in de herbergen, als sij het wel maaken, een weinig drinkgeld geeft. Deesen avond andermaal geheeten bij Monsieur Helisant en gemusiceert. Van daar reed ik naa een klijne herberg digt bij 't comptoir van de diligence, daar ik deese nagt sliep.

[Lyon 10 -17 oktober 1723]

Maandag den 11 October de visite gegeven aan Monsieur Cusset, een brief aan hem hebbende van Monsieur Thelusson te Parijs, en heb gaan sien Monsieur Hugalij, aan wien ik door Monsieur He-

lisant gerecommandeert was. Deese stad Lions heeft soowel binnen als buijten seer schone gesigten, zijnde de bergen even buijten de stad aan wederseijde van de rivier, twee, drie, en dikwils vier hoog booven malkander met tuijnen en lusthuijsen. Soo als men de stad aan de Saone inkomt, siet men aan weedersijden sware rotsen. De huijsen zijn seer hoog met daaken bijnaa plat, waar op men loopt als men de selve repareert, en in plaats van glasen in de vensters gebruikt men veel geoliet papier, soo als ik ook op andere plaatsen hier ontrent gesien heb; dog [het] is een slegte manier en staat seer leelijk, voornaamentlijk als de papieren beginnen te breeken. Deese manier is in Italië seer gebruikelijk. 's Namiddag heb ik met Monsieur Hugalijs gesien het stadhuijs, staande op een groot plein genaamt le Terreau. Voor het selve springt een fonteijn wel ontrent veertig voeten hoog. Het stadhuijs heeft een schoone en heerlijke voorgeeevel. De agter geevel met de galereijen aan het eijnde van de binneplaats staan seer deftig en groots. Op deese binneplaats is nog een fontijn geweest en daar agter een cascade of waaterval, dog geen van beijden springen meer, maar de bacijs zijn d'er nog. In de kamers zijn seer schoone schilderijen, als van Le Brun, Blanchet sijn discipel, en van andere voornaame meesters. Onder als men het stadhuijs inkomt aan de linkerhand is in de muur gemetseld een koopere oude Romeijnsche plaat, van booven naa beneden midden door gebarsten, waar op gesneeden is een oratie die Keijser Claudius te Lions voor den raad gedaan heeft, in twee columnen verdeelt, zijnde in druk uitgegeeven door Justus Lipsius in sijn aanteeeningen (of notae) over de Annales van Tacitus, in octavo gedrukt t'Antwerpen bij Plantijn in het jaar 1581; pagina 301, 302, 303, 304, 305 en 306, zijnde in de notae over 't elfde boek van de Annales. Op dit pleijn le Terreau genaamt staat een schoon paleijs genaamt l'Abbaye Roijale de St Pierre, waar van de voorgeeevel eenentwintig cosijnen of vensters breed is, zijnde seer deftig; hier woonen geestelijke dames.

L'Hospital of gasthuijs heeft een verbandhuijs en een apotheecq, waar ook ieder een medicamenten mag haalen mits betaalende de waarde. De saalen daar de sieken of gekwetsten slaapen, zijn wel 30 voeten hoog. In de midden is een coupel wel 80 of 90 voeten hoog. Alle daagen gaat er een vat wijn leedig van ontrent drie oxhoofden. Hier is ook een klijne dog nette kerk, alles wit, naa de Corintische ordre. Voor 't groot altaar is een fraaij yser hek. Hier te Lions op het bolwerk (of au rempart) heeft men een wonder schoon gesigt oover de vereeniging van de Rosne [Rhône] (eertijds Rodanus) met de Saône, en teegen de lusthuijsen en tuijnen op het gebergte, en van verre teegens de bergen van het Vivarez, die van Dauphiné, en de Alpes van Savoyje, die ik al twee daagen te voorn had gesien bij Rochepotte zijnde. 's Aavonds van vijf tot agt uren toe ben ik op een fraaij musicq concert geweest, daar verscheijdene dames van fatsoen als ook de intendant van de provincie van Lionnois songen met meer andere, geaccompagneert wordende wel van vijf en twintig instrumenten. Onder andere was er een juffrouw die vrij wel de handviool speelde. De musicq was uijt de opera van *Omphale*.

Dingsdag den 12 October heb ik gesien het armhuijs genaamt La Charité. Hier eeten daagelijks agtien hondert menschen, alles is wonder wel gereguleert. Daar zijn neegen binneplaatsen, een kerk, verscheijde capellen. Een weergaaloose koornsolder wel met sestig en meêr pilaaren daar het dak op rust, is seer lang en breed, heeft het gesigt oover de Rosne. Het linne tot het lighaam behoorende is in verscheijde kassen geschikt, soo net als het ooijt bij de netste juffer te vinden is. Men heeft er ook fonteijntjes in de eetsaalen (gelijk ook in het hier eeven voornoemde gasthuijs) om de handen te wassen. In dit huijs werken de arme lieden die d'er in zijn. Men heeft er twijnmoolens om zijde te twijnen, men weeft er koussen &ct. Verders ging ik sien de seer oude kerk van St Jan, de kerk heeft vier toorens.

In de kerk is een fraaij horologie gelijk als te Strasburg. Het groot altaar is maar alleen een vierkante kist, waar oover legt een rood flueel kleed met goude passementen geboort. Op deesen altaar steekt men, als men dienst doet, maar twee kaarsen op, dog voor het altaar staat een koopere poort daar seeven kandelaaren opstaan en sooveel kaarsen op branden. Aan het hier boovengemelde horologe sag ik een ovale wijserplaat waar op de wijser naa proportie van de ovaalheijd van die wijserplaat langer of korter word. Als men van de voorgeevel (of groote deur) de kerk inkomt, heeft men aan de regterhand een capelle wiens hek van een soort van hartsteen naa de Gottische wijze seer kunstig, doorlugtig met figuren, gehakt is. Het is verders van het fraaijst dat men in die soort van werk sien kan. Soowel het wulf als de muuren en pilaaren, alles is vol van Gottische lofwerk. Naa den eeten ging ik sien de kerk van St Nizier. Het wulf van de kerk is seer fraaij met lofwerken, en verder alles Gottisch en oud. 's Avonds ben ik geweest aan het huijs van Monsieur Cristain, die met mij van Parijs met de diligence gekoomen was. Zijn dogter accompaneerde seer wel met de clavercimbel en zijn soon speelde een seer goede viool met ses snaren.

Woensdag 13 October heb ik met de Heer Hugali gesien de fraje bibliotheecq van de Jesuïten, sijn gesigt hebbende over de Rosne. Daar zijn twee seer grote globes, Italiaansch maaksel, wel van vier en een half voet de diameter. Als ook een kerk van de abdije van St Aisnaij, die seer oud is. Hier is eertijds de vermaarde tempel van Augustus met sijn altaar geweest. Men wil ook dat een gedeelte van deese kerk een heijdensche tempel eertijds geweest souw zijn. Men siet hier vier groote pilaren van een soort van Corintische werk die men segt gegooten steen (of pierre fondue) te zijn, welke kunst tegeenwoordig onbekent is. Teegens den avond ben ik met de compagnon van Monsieur Cusset gegaan naa een concert, daar de marschalk van

Villeroij en zijn soon de aartsbisschop van Lions leeden van zijn, en heb daar verscheijde dames en heeren van aansien, van gelijken ook den heer die mij hier gebragt had, zeer fijne Fransche musiecq hooren singen, geaccompagneert wordende van seer veele instrumenten. Hier op wierd ik versogt de cantaat voor twee stemmen, die ik meede gebragt had, met mijn stem alleen te singen, 't geen ik deed, mij self met de clavercimbel accompaneerende, waar naa wel een concert met instrumenten gespeelt, dog niet meer gesongen wierd als van mij een andere Italiaansche cantaat, waar oover ieder een seer verwondert was.

Den 14 October Donderdag ben ik aan de ooversijde van de Saone op den berg geklommen, alwaar men eerst een gesigt heeft oover de stad, verders oover de Rosne, de Saone, en het omleggende land. Men siet er ook de bergen van Dombes, Vivarez, Dauphiné, van Savoyje, &c. Naa den eeten ben ik met den Heer Solikoffer, met zijn suster, en met Madame Loijseul, (welke laaste dame met mij van Lions tot Turin gereeden heeft) naa het coffijhuijs gegaan, en naa eenige verversing genoomen te hebben, met malkander naa de musiecq-kaamer van daags te voorn gegaan, alwaar ik meende maar seeven of agt menschen te vinden, dog daar waarend er meer als vijf en twintig, alwaar ik andermaal versogt wierd de meergemelde Italiaansche cantaat van Caron met een Sieltje, zijnde voor een cant en een bas, alleen te singen, 't geen ik deed, singende daarnaa meêr andere Italiaansche cantaten. Hier was een Italiaansche sangster tegenwoordig, dog wilde niet singen, sulks met groote beleefdheijd afslaande. Ik hoorde hier ook een juffertje van ontrent elf jaaren, seer fraaij accompaneeren met de viool de gambe alles wat men haar gaf.

[Turijn 23 oktober - 30 december 1723]

Sondag den 24 October heb ik het paleijs van de kooning met sijne tuijnen daar agter gesien, zijnde fraaij.

Maandag den 25 October heeft de Heer le Plat mij geleijd naa de buitenplaats van den advocaat Falletti om dien Heer huijsvrouw te hooren singen. Haar stem is niet sterk maar fraaij en seer hoog. Sij singt seer net, somtijds seer ras en snel, slaande de nooten wonderlijk klaar aan, haar agrementen (sang-cieraden) zijn onnabootselijk (of inimitabel). Sij is, soo als ik het bevonden heb, een van de grootste en beste sangeressen van geheel Italië. Hier was gelogeert il Signor Girolamo Marini, cantaat-componist, groot sanger, clavercimbel- en bas-speelder, zijnde kaamerdienaar van Madame Roijale, moeder van den kooning. Deese Girolamo is broeder van de concert- en sonaat-componist Carlo Marini. Op deese buitenplaats zijn wij seer beleefd en vriendelijk ontfangen, onthaald, en gehuijsvest geweest.

Dingsdag den 26 October teegens den avond weeder naa Turin gekeert.

Donderdag en Vrijdag den 28e en 29e October ben ik niet uittgeweest, mij niet wel bevoelende.

Den 3e, 4e, 5e, en 6e November heb ik niet uittgeweest, zijnde verhindert door de buijkloop. In die tusschentijd heb ik de visite gehad van den Engelschen envoyé de Heer Molesworth, als ook van zijn broeder, van de Heer Paats en andere Heeren.

Sondag den 7 November ben ik met de Heeren le Plat, Paats, en Don Philipppo Juvarra te paerd gereeden op een paard van Madame Roijal

op de berg genaamt la Superga, om daar te sien een klooster, alsmee-
de de vertrekken des konings en de seer schoone kerk, zijnde dit alles
nog niet onder dak, en de coupel van de kerk nog maar in het ruwe
afgemetselt tot aan de lijst, waar booven het wulf beginnen moet,
sullende dit wulf en het dak daarbooven, de coupel nog wel tagtig
voeten verhoogen. De kerk onder is naa de Corintische, en de coupel
daar booven naa de Romeijnsche order, zijnde dit geheele gebouw
naa de ordonnantie van de voornoemde Don Philippo. Deese selve
architect heeft ook geordonneert de seer pragtige voorgeeevel van 't
paleijs van Madame Roijal. 's Middags heb ik met de Graaf di Pro-
vanna, sijn broeder l'Abbé, Don Philippo, de Heer Paats, en nog twee
Engelsche Heeren, aan 't huijs van de Heer la Plat, die ons magnificq
tracteerde, gegeeten. 's Aavonds heb ik Madame Falletti, die van haar
buitenplaats t' huijs gekoomen was, gaan verwelkomen, en heb haar
seer kunstig en aangenaam hooren singen.

Maandag den 8e November heb ik de visite gegeven aan de Gra-
vinne di Castelengo, een weduwe, die een seer schoone stem en fraje
manier van singen had. Van daar ging ik sien de Marquise di Saargio,
die een liefhebber van singen is, dog versogt geëxcuseert te zijn van
sig te laten hooren, doordien sij hoogswanger was. Verders heb ik
Madame Falletti aan haar huijs seer fraaij hooren singen. Eijndelijk
heb ik mijn avond gepasseert in eene societeijt (of geselschap) die
alle aavonden is aan het huijs van Madame la Marquise de Cavaillac,
werdende aldaar door den Heer le Plat geïntroduceert.

Dingsdag 9 November ben ik gaan sien en hooren Mademoiselle
Christina Somis Hardij, die een seer schoone stem heeft en ook kun-
stig singt met fraje agrementen. Bij deese gelegentheijd hoorde ik
haar broeder Lorenzo seer heerlijk de viool speelen. Deese Lorenzo
Somis is eerst een schilder geweest en daarna musicant geworden,

't geen seer aardig uijtgedrukt is in de titul-plaat voor sijn werk met soloos. Ik vond onder andere hier een Heer van Genoua, zijnde een Marquis Spinola, een seer spraaksaam en vriendlijk jongheer.

Woensdag den 10 November heb ik Juffrouw Somis weeder seer aangenaam hooren singen. Hierna ging ik Madame Falletti sien, die voor mij ook wonderbaarlijk gesongen heeft. De stem van Juffrouw Somis is sterker als die van Madame Falletti, dog deese laatste singt veel kunstiger met een seer aangename en sagte kaamerstem.

Donderdag den 11 November bij geleegentheid van de verjaaring van de Prins van Wales (soon van George Kooning van Engeland) die gisteren geweest was, ben ik bij den Engelsche envoyé Molesworth op een kamer-concertje geweest, werdende de clavercimbel gespeelt door Steffano Andrea Fiorè, de bas door Girolamo Marini, de violen door Somis en sijn vaader, werdende somwijlen gesongen door Juffrouw Christina Somis Hardij. Ik wierd ook versogt om de Italiaansche en meergemelde cantaat met twee stemmen te singen alleen met mijn stem, 't welk ik deed, zijnde een ieder daar oover seer verwondert, werdende geaccompagneert met de clavercimbel door de Heer le Plat, en Girolamo Marini speelde de bas. Naa het concert gingen de musicanten naa huijs, en wij bleeven met het andere geselschap, werdende seer magnificq en deftig onthaalt. Het geselschap bestont uijt Madame Molesworth vrouw van den envoyé, Juffrouw Onslauw nigt van Madame, le Chevalier Molesworth broeder van den envoyé, le Marquis de Angrognia, le Comte de Montbel, le Comte en l'Abbé Provana twee broeders, twee Engelsche Heeren, Mijn Heer le Plat; Mijn Heer Paats, de envoyé Molesworth zijnde de tractant, en ik. Alle schootels en boorden waaren van silver. Daar wierd eerst van allerhande gestooft en gebakken opgedist, hier opvolgde gebraad, daar naa nog ander gebraad, en eijndelijk het naage-

rigt, werdende dit in buitengewoon kostelijk Japans porcelain en cristellijne vaasjes en schooteltjes op taafel gebragt, 't welk seer cierlijk en heerlijk stond. Tusschen ieder gerigt wierd van taafellaaken en servetten verandert. Wij scheijdeden van malkanderen 's morgens ten drie uren.

Vrijdag en Saturdag den 12e en 13e November heb ik Madame Falletti seer kunstig hooren singen.

Sondag den 14 November heb ik Monsieur Giovanni Battista Somis Hardij, broeder van Lorenzo en Christina boovengemelt, seer heerlijk op de viool hooren speelen aan zijn huijs. Hij heeft een wonderbaarlijke schoone streek.

Maandag en Dingsdag den 15e en 16e November doorgebragt met visites te geeven. Den 16e vertrok de Heer Paats naa Genoua.

Woensdag den 17e November heb ik Madame la Comtesse di Castelengo aan haar huijs seer fraaij hooren singen.

Donderdag den 18e ben ik bij Juffrouw Christina Somis Hardij op een concert geweest, alwaar sij lief song en haar broeder Lorenzo fraaij speelde op de viool.

Vrijdag en Saterdag den 19e en 20e November bij Madame Falletti den avond gepasseert.

Sondag den 21e November bij den Engelschen envoyé Molesworth te kerk geweest, alwaar een predicant uijt de valeijen van Piemont in 't Fransch preekte en den dienst op de Episcopale manier verrigtete. 's Middags heb ik bij den envoijé gegeeten, en 's aavonds bij Madame Falletti geweest, die seer fraaij song.

Maandag den 22e November 's middags bij den Engelschen envoyé Molesworth gegeten hebbende, ben ik de visite gaan geeven aan de Marquise de Cavaillac, in wiens societeijt ik 's aavonds somtijds kwam. Van daar ging ik naa Madame Falletti.

Dingsdag, Woensdag en Donderdag den 23e, 24e en 25e November 's avonds bij Madame Falletti geweest. Deese dame, nademaal sij seer de sinkingen [verval van krachten] onderworpen was, rookte somtijds een pijpje tabak, dog altijd blaajtjes van de beste soort.

Vrijdag den 26e November de visite gegeeven aan den Grave Du Sol, en van daar naa Madame Falletti.

Saturdag den 27e November bij Madame Falletti den aavond doorgebracht.

Sondag den 28 November de visite gedaan bij de Marquise de Saorgio, die nu ontrent veertien daagen oudkraams was, en heb hier met de Gravin van Castelengo een klijn kaamer-musiekje helpen maaken, en alleen de meergemelde cantaat met twee stemmen gesongen, waar in groot behaagen geschept wierd.

Maandag den 29 November heb ik Madame Falletti seer aangenaam hooren singen, en met haar duetten gesongen.

Dingsdag den 30 November ben ik met Signor Fiorè, die mij was koomen bezoeken, gegaan naa Madame Falletti, die deesen aavond bij uijstek heerlijk song.

Woensdag den eerste December is de mist, die geduurt had van den 23 October tot nu toe, opgehouden. 't Begon te sneeuwen en te vrie-

sen, gelijk het ook gedaan heeft op den volgenden dag.

Vrijdag den 3e December zijnde de feestdag van St Xaverius, heb ik 's morgens en 's namiddag in de Jesuïte kerk, in een tribune sittende, seer schoone kerk-musiecq gehoord. De sang-musiecq was met veele stemmen en wierd met wel dertig instrumenten en meer geaccompagneert, bestaande in trompetten, waldhoorns, hautbois, violen, bassons, basviolen, en het orgel. De compositie was van Giovanni Antonio Giaij; de concerten waren van Giovanni Battista Somis Hardij. De componist speelde de eerste en zijn broer Lorenzo de tweede dog seer moeilijke viool. Bij de concerten waaren geen trompetten nog waldhoorns. 's Avonds bij Madame Falletti geweest.

Saturdag den 4e December vroor het soo sterk dat de sneeuw en het ijs op het midden van den dag op de straaten leggen bleef.

Sondag den 5 December bij den Engelsche envoyé Molesworth te kerk geweest, en heb hem 's namiddags een visite gegeven, en ben van daar naa Madame Falletti gegaan.

Maandag den 6e December heeft het nog gevrooren. De visite gegeven aan Madame la Comtesse di Castelengo, die voor mij seer fraaij song. Van daar ben ik gegaan naa Mijn Heer en Madame Benedicti, deese Heer is een van de twee sijndici (of burgermeesters) van Turin.

Dingsdag den 7e December 's namiddags de visite gegeven aan la Comtesse di Solare (susters dogter van den vermaarde Cardinaal de Tournon, missionaris in China, wiens lijk door de Cardinaal Mezzabarba naa Rome oovergebracht is) die al vrij aangenaam song. Van daar gegaan naa Madame Falletti.

Woensdag den 8e December begon het te doojen. 's Aavonds bij Madame Falletti geweest.

Vrijdag den 10 December met het hof weeder in de capelle geweest, alwaar ook een motetto van Fiorè gesongen wierd met verscheijde stemmen en instrumenten.

Saterdag den 11 December de visite gegeven bij den Engelschen envoyé Molesworth; van daar bij Madame Falletti.

Sondag den 12 December visite gegeven aan Madame la Comtesse di Castelengo, van daar aan Madame la Marquise di Saorgio, en van daar aan Mijn Heer en Madame Falletti.

Maandag den 13 December ben ik gaan sien Madame en Mijn Heer Benedicti, hebbende van te voorn eerst geweest bij de Marquis de la Pierre, die de eerste Chamberlan van de Koning en Ridder van de Ordre van l'Annonciata is, daar ik seer beleeft ontfangen wierd. Hier hoorde ik de repetitie van een mottetto met vier stemmen, die daags daar naa souw gesongen worden in de capelle des konings, zijnde gecomponeert door Steffano Andrea Fiorè. 's Avonds ben ik bij Madame Falletti geweest.

Dingsdag den 14e December ben ik naar 't hof gegaan en met het geheele hofgesin geweest in de hofcapelle, alwaar een seer fraje motetto gesongen wierd, die ik aan het huijs van de Marquis de la Pierre daags te voorn had hooren probeeren.

Woensdag den 15e December de kerk van St Laurens gesien, hebbende een seer aardige coupel met een wonderbaarlijk wulf. 's Avonds bij Madame Falletti.

Donderdag den 16e December bij Juffrouw Somis, die seer aangenaam song, geweest, en 's avonds bij Mijn Heer en Madame Falletti.

Vrijdag den 17e December niet uitgeweest, seer verkouwd zijnde.

Saterdag en Sondag den 18e en 19e December het huijs gehouden. Deese twee dagen heeft het weeder gevrooren en gesneeuwt.

Maandag den 20e ben ik 's avonds bij Madame Falletti geweest.

Dingsdag den 21e December onder het wandelen een stuk ijs opge-raapt dat meer als een duijm dik was. 's Avonds ben ik bij Madame Falletti geweest.

Woensdag den 22e December mijn avond doorgebracht bij Juffrouw Somis Hardy, die seer lief song.

Donderdag den 23 December 's avonds bij Mijn Heer en Madame Falletti geweest.

Vrijdag den 24 December visite gegeven aan Madame Molesworth en haar nigt Juffrouw Onslauw; 's avonds bij Madame Falletti.

Sondag den 26 December ben ik 's morgens naa het hof gegaan, en verder met de Koning, Koningin, Prins van Piemont en 't verdere hofgesin in de kerk van St Jan of San Giovanni in een tribune (of loge) geweest, regt oover het orgel, en heb aldaar gehoord een seer groot musiecq met stemmen en seer veele instrumenten. Des namiddags ben ik bij de Gravin van Castelango geweest, die seer aangenaam voor mij gesongen heeft. Van daar bij de Marquis en Marquise di Saorgio, daar ik niet alleen vriendelijk ontfangen wierd, maar selfs

versogt wierd, wanneer ik in mijn te rugkomst van Genua naa Turin soude koomen, van bij de voorschreeve marquis, die prefectus of gouverneur van de provincie van Alexandria was geworden, in zijn paleijs te Alexandria te koomen logeeren. Van daar ben ik naa Madame Falletti gegaan.

Maandag den 27e December weeder met het hof in de tribune (of loge) in de kerk van St Jan de groote musiecq gehoord. 's Namiddags bij de Marquis de la Pierre geweest om afscheid te neemen, en bij die geleegendheid vertoonde ik, gelijk ik bij alle kenners van kunst ooveral daar ik geweest ben, gedaan heb, een seer aangenaam teekeningetje van mijn seer goede vriend Frans van Mieris de jonge, 't welk niet alleen fraaij geoordeelt, maar selfs waardig geagt wierd in een koonings konstkaamer te hangen en bewaard te werden. Van daar ben ik de visite gaan geeven aan de Engelschen envoyje Molesworth en verders bij Madame Faletti mijn avond doorgebraagt.

Dingsdag den 28e December 's morgens aan het hof geweest en met het hofgesin in de capel geweest, daar een fraaje mottetto van Fiorè gesongen en gespeelt wierd. 's Namiddag heb ik de visite gehad van den Engelschen envoyjé Molesworth. 's Avonds ben ik bij Madame Falletti geweest.

Woensdag den 29e December kwaamen de advocaat Anelli en Monsieur Fiorè mij adres brieven brengen voor Milano. Verders ben ik ten elf uuren aan het hof geweest en den Koning van Sardinië (of Hertog van Savoyje) gesalueert hebbende, vroeg hij mij wat weg ik door Italië neemen soude en of ik weeder meende te Turin te koomen en meer andere saaken, waar naa hij mij met seer veel vriendelijkheid geluk op mijn reijs wenschte. Ik ging met hem en het hofgesin naa de capelle, daar fraje concerten gespeelt wierden, dog

niet gesongen wierd. Na den eeten heb ik afscheid genomen bij de Gravinne van Castelengo, bij Madame Benedicti, bij de Marquise van Saorgio, bij Madame Falletti, die nog eens seer heerlijk song, en van daar bij den Engelschen envoyé Molesworth, en bij alle die ik te Turin gekent had.

Vrijdag den 31 December 's morgens ten half vijf van Ciano vertrokken (bijna of men in Holland was) altijd door vlak land rijdende, en door Tronzan, St Germano en Casina della Strada gepasseert zijnde, ben ik ten 10 uren te Vercelli, eertijds Vercellae, aangekomen, aldaar mijn middagmaal doende. Van San Germano tot Vercelli toe heeft men aan de linkerhand een loopende beek waaraan verscheijde oude gebrooke muurwerken gesien worden. Deese beek word le Vieux Canal genaamt. Alwaar ik reed waeren de velden seer wit van de rijp, de stilstaande waateren en plassen op de weegen bevrooren en vol ijs. Hier ontrent is al het land vlak, en in oude tijden seer vermaard geweest door de ooverwinning die Cajus Marius op de Cimbri behaalde. Na den eeten ben ik uijt Vercelli gereeden en heb gesien de pijnhoopen van de schoone vestingen en poorten die de Franschen hebben doen springen. De rivier Sessera of Sessia, die het Piemonteesch van het Milaneesch afscheidt, met een schip-brug oovergevaaren zijnde ben ik gereeden door een dorp Borgo Vercelli genaamt, daar men mijn goed visiteerde, verders door Orfengo, Cameriano, en een klijn riviertje met de chaise doorgereede zijnde, genaamt La Gogna, ben ik 's avonds te Novara, eertijds Novaria, aangekomen. Hier werd een opera vertoont, dog het wierd mij te laat geseget. Ik was reeds ontkleed, anders had ik de selve gaan sien.

[Milaan 1-22 januari 1724]

Sondag den 2e Januarii ben ik aanstonds gegaan naa de Graaf Arconati, die mij met chocolade onthaalde, en mij teegens Woensdag bij hem ten eeten versogt. Van daar ging ik naa de Graaf Belgioioso, en naa den advocaat Leccardi, als ook bij den Heer Gelpi, aan welke vier heeren ik brieven had van de advocaat Anelli, die alschoon Milanees zijnde, seer dikwils te Turin is. 's Avonds in de opera gaf ik aan Signor Giuseppe Ferdinando Brivio, impresaro (of aanneemer) van de opera, oover een brief mij van Signor Steffano Andrea Fiorè, capelmeester van de Koning van Sardinië te Turin, ter handgesteld. Deese Brivio versogt mij teegens den volgenden dag bij hem ten eeten. Deese Heer deed mij seer veel beleefdheijd, en wanneer hij present was, wilde hij nooit geld in de opera van mij laten ontvangen. De poësie en de inventie van het stuk wierd gansch niet fraaij geagt. Dog de musiecq was goed en fraaij, en schoon de musiecq gesegt wierd van Giovanni Porta gecomponeert te zijn, was er veel onder van Tomaso Albinoni en Domenico Sarri, soodat deese opera met reede kon gesegt worden met stukken en brokken van andere aan malkander gelapt te zijn. De voornaamste acteurs waren Signor Carlo Scalzi, een castraat die seer fraaij song; la Signora Vittoria Tesi, die een alt song, sij was niet fraaij dog had goede gesten en drukte seer aardig de passien uijt; en la Signora Anna Guglielmina, die veel frajer en bevalliger was als de voorgaande, maar soo stout niet song. Daar waaren nog verscheijde andere sangers en sangeressen, dog deese voornoemde waaren de voornaamste; daar wierd ook seer fraaij gedanst. De theaters [mise en scene] waaren vrij fraaij met verscheijde perspectiven. Het orchester bestont wel uijt veertig instrumenten en twee clavercimbels. De naam van het spel was *La Caduta de' Decemviri*. Het theater is seer groot. Men begint 's avonds ten ses uren, en schijdt ten tien of half elf uijt.

Maandag den 3 Januarii gesien de kerk van San Nazario, waar van de ingang een coupel is agtkant, waar in booven in nissen agt tombes of begraafplaatsen zijn, alle van 't geslagt van de Trivultii, lieden van groot aansien. Uijt deese coupel, die er seer vuil van binnen uijtsiet, gaat men in de kerk, daar een seer nette dog niet heel hooge coupel op staat, seer fraaij beschildert. De kerk van Sant Antonio is wonder fraaij, naa de Corintische ordre gebouwt, 't wulf is seer kunstig en heerlijk beschildert. In deese kerk hoorde ik een seer swaar en keurlijk musiecq. Hier sag ik veele dames in de kerk koomen, draagende de knegts agter haar een rood fluweel kussen met goud geboort, en silvere stooven die seer keurlijk gewerkt waaren. 's Middag bij Signor Brivio gegeten hebbende, ging ik met de Graaf Arconati naa la Signora Vittoria Tesi, die doende was met haar voor het theater opteschikken. Om haar hals en boesem, die redelijk bruijn waaren, wat blank te maaken, gebruikte sij niets anders als haar-poeder, die sij met een doek wat in 't vel vreef, sig eeven te voorn gewassen hebbende. Om haar lippen en wangen wat rood te maaken, nam sij een schijfe bietkroot, 't geen aan 't vel gansche geen kwaad deed. Hier dronk ik in plaats van thee, cacouw gebrand, tot poeder gemaalen en als thee getrokken, 't welk niet onaangenaam smaakt en goed voor de stem is. Men neemt er een klontje suiker bij gelijk bij thee, en in plaats van porceleijne koppjes gebruikt men hier veel wijn roemertjes, welke, schoon van glas zijnde en langsaamerhand warm gemaakt, teegens 't kookend waater kunnen, en niet barsten door de hette. Van daar ging ik naa da Opera, alwaar somtijds soo hard gepraat en gelagchen word dat men naauwlijks hooren kan. In de loges, die men daar balchi (of palchi) noemt, speelen de heeren en dames een kaartje, dikwils sonder de minste attentie naa de musiecq.

Woensdag den 5e Januarii heb ik gaan sien den Heer Giovanni Molinari, die een uijtmuntend kostelijk huijs bewoont. Hier heb ik een

camertje gesien geheel verguld en met spiegels, 't wulf selfs was met spiegels en verguld lofwerk. In een andere kaamer sag ik een staande horologe dat te Augsburg gemaakt was, zijnde wonderbaarlijk gewerkt van silver, hier en daar verguld, wel ruijm soo fraaij als dat van de Kooning van Vrankrijk te Versailles, daar 't haantje op staat. Van daar ben ik gegaan naa het vrouwe klooster van Santa Radegonda, van Benedictijner nonnen bewoont, bij de hoofdkerk of Duomo, aan de noordsijde, om een brief van Monsieur Steffano Andrea Fiorè te Turin aan eene nonne genaamt Donna Teresa Francesca Quinzana te brengen, zijnde de grootste sangster die er oover een jaar tien of twaalf in Italië bekend was. Sij versogt mij om de volgenden dag 's naamiddags haar kerke-musiecq in de kerk te komen hooren, en om dan 7e deeses in het parlatorio (of spraakplaats daar men de nonnen voor de tralie kan spreken) een concertje te koomen maaken. Van daar ging ik naa den Graaf Arconati, daar ik seer deftig onthaalt ben uijt silvere schootels en borden. Hier waaren ook verscheijde heeren van groot aansien en andere, onder andere de meergemelde Carlo Scalzi. Naa den eeten maakten wij wat musiecq. 't Clavercimbel wierd gespeelt door een jong meester genaamt Martini, die seer fraaij speelt en componeert. De Graaf Arconati speelde drie of vier soloos van sijn eijge compositie seer heerlijk. Daar was nog een andere graaf, die ook seer fraaij de viool speelde. Signor Scalzi song een seer kunstige cantaat, en ik song ook de cantaat met twee stemmen alleen, tweemaal van het begin tot het eijnde, waar oover ieder, als sulks nooijt gehoort hebbende, seer verwondert stont. Daar was nog een Heer die een seer diepe bas stem song. Van daar ging ik met Signor Scalzi naa de paters Jesuïten om een repetitie te hooren van een oratorio, of musiecq stuk van vier stemmen met instrumenten, genaamt *gli Elementi in gara nell'ossequio di Gesù Bambino*, 't welk seer fraij was. De compositie was van Giovanni Maria Marchi, organist van de Metropolitana (of Dom-kerk) van Milano.

Donderdag den 6e Januari ben ik gaan sien 't groot hospitaal, 't welk seer heerlijk is van architecture en ordonnantie. Van buiten is het wat ouwerwets sweemende een weijnig naa de Ionische trant. De ramen daar de glaasen instaan zijn van gebakke steen die seer rood is en in vormen gedrukt, 't welk vrij fraaij staat. Soo als men inkomt siet men een heerlijke poort, waar door men komt op een seer groote binneplaats, rondom met een galerije verciert met colommen naa de Ionische ordre, waar booven aan twee sijden een andere galerije is met colommen naa de Romeijnsche manier. De twee andere sijden zijn saalen, dog in het midden zijn drie boogen met colummen als de andere booven galerijen. Daar zijn twee seer groote saalen als kruiskerken, hebbende in het midden een altaar, soodat alle menschen te bedde leggende de godsdienst bij kunnen wonen. Deese twee saalen maaken agt binneplaatsen met galerijen rondom, dog de beste is daar de vondelingen logeeren, en is onder naa de Dorische en booven naa de Ionische ordre. De andere zijn niet veel. De kerk is niet groot, maar met fraje groote marmore pilaren uijt een stuk naa de Corintische ordre verciert. De kelder, die wonder groot is, heeft vier duijsend brenten wijn in, en 't is nog voor een jaar niet genoeg. Daar zijn meer dan veertien honderd sieken gemeenlijk. In de vrouwesaal koomende was er een vrouwmens in de twintig jaaren ontrent oud, dat gesegt wierd aan de koors te gaan, dog was bloosend van couleur en fraaij van weesen. Soo gaauw wij van 't groot altaar af in de saal kwaamen, beurde sij sig op en keek quasi (dewijl sij maar alleen een hembd aan had) door de opening van de borst van 't hembd, die seer laag en weijd was, naa haar boesem, bij welke geleegendheid sij liet sien een seer schoon booven-lighaam. Dog naadat wij de saal ten eijnde waaren geweest en aldaar een fraaij klijn capelletje besigtigt hadden en haar wederom voorbij souden gaan, wilde sij beeter laten sien hoe sij gemaakt was. Derhalven sprong sij van 't bed af, haar hembd, als of 't bij ongeluk was, in haar hand

houdende, en aldus liet sij sien dat sij soo fraaij onder als booven de naavel was. Sij was niet eens beschaamt, en lagte ons eens toe.

Hier in dit gasthuijs is een fraje apotheecq. De regenten zijn neegentien, alle twee maanden verkiesen sij een andere praeses. Deese heeren hebben voor haar twee schoone kaamers, een voor de winter die al vrij groot is, en een voor de soomer, zijnde een seer groote vierkante en seer hooge verwulfde saal, als een klijne kerk. Een seeker banquier genaamt Giovanni Pietro Carcano heeft aan dit huijs bij testament naagelaaten 's jaarlijks de somma van sesendertig duijsend scudi, niet voor altijd maar alleenlijk voor twintig jaaren lang, zijnde een scudo ontrent drie guldens Hollandsch. In het uijtgaan wierd mij geweesen een roode koopere machine die in de muur op een spil kan omdrajen, welke 's nagts naa buijten oopen is, en waar in somtijds de kindertjes voor vondelingen gelegd zijnde, naa binnen omgedraaijt word, soodat de kindertjes aanstonds binnens huijs zijn in een kaamertje, als men de groote poort uijtgaat aan de regterhand, alwaar een man woont die op soodaanige vondelingen past. Dit hospital is vereenigt met het oude hospital, in welke 's jaars verscheijde duijsende van menschen gespijst worden. Naa den eeten ben ik gegaan in het nonneklooster van Santa Radegonda, alwaar ik in de kerk, die vrij net is, seer fraaij hoorden singen, onder andere de vermaarde Quinzana. Deese dames singen stukken met vier stemmen. De cantus is seer hoog, de alt als een canto secondo, de tenor als een alt, en de bas als een tenor. Verscheijde vrouwen heb ik in Italië een tenor hooren singen.

Van daar ging ik in de cathedrale of domkerk, alwaar in het choir, naademaal het aavond geworden was, een star hong, alles van cristal, verligt met brandende lampen, 't welk seer aardig stont. Deese star brande bij gelegenheijd van de Drie Koningen dag, en hong halfweegen de hoogte van de kerk. Van daar ging ik naa de opera die bij deese kerk in 't paleijs van de gouverneur is.

Vrijdags den 7 Januarii bevond ik dat Madame Loiseul, die met mij van Lions tot Turin toe gerijst had, met eenen Monsieur Peirac van Modena te rug gekoomen zijnde, en geadsisteert hebbende bij het in de kraamkoomen van de Princes, naast mijn kaamer gelogeert was. Ik ging haar verwelkommen en ging met haar en hem naa de Bibliotheca Ambrosiana, die seer fraaij is, alwaar ik sag een manuscript, zijnde de genealogie van de Koningen van Vrankrijk, vrij oud, kostelijk afgeset en beschildert; alsook nog een wonderbaarlijk schoon manuscript over de Bijbelsche historiën, geschildert seer kunstig en geschreeven door Nicolaus de Lijra (of Lijranus). Dit manuscript is ontrent vijfhondert jaaren oud. Door de bibliotheecq gaat men in het vertrek genaamt Museo della Sculpture (of Kunstkaamer van de Beeldhouwerije), alwaar veele afgegoote beelden naa die van Rome en Florence zijn &ct. Onder andere iets dat wonderlijk fraaij en kunstig is, zijnde twee stukken van wit marmer, waar in gehakt zijn seer nette en klijne beeltjes met andere cieraden. Deese stukken zijn in lijsten geset en hebben eertijds gestaan aan de tombe (of begraaf-plaats) van Gaston de la Foix, die geweest is in de kerk van Santa Martha hier te Milano, en zijn hier vereert door Joseph Maria Comes Arconatus. De rest van dit graf of tombe is op de buijtenplaats van de Graaf Arconati, genaamt Castellazza. Hier zijn twee seer groote teekeningen van Raphael d'Urbino, genaamt La Scuola d'Athena.

Van daar gaat men in een seer groote saal genaamt Galeria della Pittura, die vol heerlijke en ooverkostelijke schilderijen is van de voornaamste meesters, onder andere ses stukken landschappen in een koopere vergulde lijst, van Fluweele Breugel, die wonder schoon zijn, met historiën en verscheijde menschen opgeciert. Regt oover deese zijn er ses andere ook in eene lijst, even van de selve trant en groote als de voorgaande. Dog onwaardeerlijk worden geschat de Vier Elementen, zijnde vier stukken van den selven Breugel, twee op koper en twee op hout geschildert. Veele van deese schilderijen

van Breugel kunnen verdraagen dat men die met een microscopium besiet om alles te ontdekken wat er in is. Nog een ander stuk van Breugel word seer geagt, naamentlijk Daniel in de leeuwen-kuijl met het hofgesin van Nebucodonosor, zijnde vol werk. Nog zijn d'er vier stukjes schilderije ontrent anderhalve ducaton groot, ovale in een silvere lijst, op de welke Breugel gesegt word sijn gesigt verlooren te hebben, 't zijn Bijbelsche historiën. Onder deese vier zijn in het stukje daar Christus sijn kruijs draagt meer dan duijssend menschen; dit is het wonderlijkste dat hij gemaakt heeft. Bij deese vier stukjes zijn in de selve silvere lijst gevoegt twee troonien (of portraijtjes), een van Christus en een van Maria, seer fraaij met waaterverven geschildert, dog de stukjes van Breugel zijn met olieverten geschildert. Hier is een seer fraaij bloemstuk van den andere Breugel. Twaalf seer schoone boeken oover de Mathesis en andere saaken, geschreeven en vol teekeningen van Leonardo da Vinci, aan deese Bibliotheca Ambrosiana vereert door de Graave Galeaz Arconatus, niet-teegestaande hem door den Kooning van Engeland daar voor gebooden was drie duijssend Spaansche pistoletten. Deese boeken leggen in een tafel, waar boven, teegens de muur aan, is opgeregt een marmore plaat met eenige cieraaden, waar in ter eeuwiger gedagtenisse van deese graaf gehakt is dit navolgende: *Leonardi Vincii manu et ingenio celeberrimi lucubrationum volumina XII habes, o civis. Galeaz Arconatus inter optimates tuos bonarum artium cultor optimus, repudiatis regio animo, quos Angliae rex pro uno tantum offerebat, aureis ter mille Hispanicis, ne tibi tanti viri deesset ornamentum, Bibliothecae Ambrosianae consecravit. Ne tanti largitoris deesset Memoria, quem sanguis, quem mores Magno Federico fundatori adstringunt, Bibliothecae conservatores posuere anno MDCXXXVII* [Twaalf delen van de 's nachts vervaardigde studies door de hand en het genie van de zeer beroemd Leonardo da Vinci, bezit gij, o burger. Galeazzo Arconati, de beste beschermer van de schone kunsten on-

der uw edelen, heeft deze, na met koninklijke geest de drieduizend Spaanse gouden munten afgewezen te hebben - welke de koning van Engeland voor slechts één deel aanbod -, gegeven aan de Bibliotheca Ambrosiana, opdat U niet het kostbare werk zou ontbreken van zo een grote man. Om ervoor te zorgen dat de herinnering niet zou ontbreken aan een zo genereus mens, die in bloedverwantschap en karakter verbonden is aan Ferdericus de Grote benadert, hebben de conservatoren van de bibliotheek dit geplaatst in het jaar 1637].

Van daar gingen wij in de cathedrale kerk (of duomo) in de capelle die beneede de kerk vlak onder de coupel is, daar het lighaam van der Heijligen Carlo Borromeo, aartsbisshop van Milano, bewaert word; alwaar, eer het lighaam gesien word, eerst de misse gedaan word voor een altaar waar op het voorschreeve lighaam, leggende in een kasse van berg-kristal, rust. Het aangesigt is wat aan de neus en iets aan de linkersijde van 't hoofd geschonden. Hij heeft een aartsbisshoppelijk gewaat, handschoenen en muijlen aan; de staf legt naast hem. Deese capelle is verciert met de schoonste silvere basrelieven die gesien kunnen woorden, geplaatst booven teegens het opgaan van 't wulf, in welks midden is een groot agtkant gat waar door deese capelle sijn ligt ontfangt en waardoor de menschen booven in de kerk oover een balustrade (of hekkje) in de voorschreeve capelle kunnen sien. Van daar heb ik gesien de kostelijkheid van de sacristie, daar levensgroote beelden van silver zijn. Vassen en andere saaken van goud, silver, en berg-kristal van onnoemelijke waarde, te lang om alles hier in 't breede te beschrijven. Onder andere is hier een stuk als een schilderije geborduurt door Rafael d'Urbino.

Naademiddags ging ik de vermaarde nonne en sangster in het klooster van Santa Radegonda, Quinzana genaamt, bezoeken. Mij wierd buijten de tralie in de spreekplaats (of parlatorio) een clavercimbel gebragt, werdende versogt voor haar te singen de meermaalen hier booven gemelde cantaat met twee stemmen, 't welk ik

deed, waar oover sij seer verwondert was, waar op sij een groote quantiteit nonnen haalde, voor welke ik op haar versoek de selve cantaat nog wel vier of vijf maalen song. Ondertusschen kwam l'Abbate Don Giuseppe Vignati, zijnde een groot componist en eerste bascontinuist in de opera, die mij eenigen tijd accompagneerde, seggende nooijt met eene stem soo schielijk op malkanderen de cant en de bas te hebben hooren singen. Van daar ben ik naa huijs gegaan en heb mijn aavond doorgebracht in de kaamer van Madame Loiseul en Monsieur Peirac.

Den 9e Januarii Sondags heb ik de dome of cathedrale kerk eens regt weesen besigtigen. Deese kerk is van buijten en van binnen van wit marmor. Eer men de kerk ingaat moet men eenige trappen opklimmen, deese voet loopt bijnaa de kerk van buijten rond, voornaamentlijk aan de west en noordsijde. De voorgeevel is ontrent een derde part gemaakt, zijnde het verdere naa boven alleen van seer ruwe gebakke steen. Men gaat met vijf deuren de kerk in, hebbende de kerk van binnen ook sooveel panden. Het middelste is het hoogste, de twee daar naast aan zijn wat laager, en de twee buijtenste panden zijn weeder laager als de voorgaande. De kerk rondom van buijten is maar tot de eerste verdieping af, en verciert met een onnoemelijk getal witte marmore levensgroote beelden en selfs grooter. Het choor is veel meêr gevordert als de andere deelen van de kerk. Het is naa de Gottische trant het fraaijst dat er kan gesien worden. Van binnen is de kerk seer hoog. De pilaaren zijn niet rond maar met figuren in en uijt. Booven de capiteelen eer de wulven ronden zijn agt nissen om beelden in te setten, dog sij zijn d'er niet alle in. De kerk is duijster door de geschilderde glaasen, als ook omdat de raamen van de boovenste ligten seer klijn zijn. De groote ingang van binnen heeft een seer fraje marmore poort, aan elke sijde van welke staat een seer groote hooge witte marmore colom naa de Romeijn-

sche order uijt een stuk. 't Zuijdpand heeft aan het eijnde een capelle daar wonderbaarlijke schoone kunst is van wit gehakt marmor, veel meerder en hooger als basreliëf uijtkoomende. Bij deese capelle is die van Jacob en Gabriel Medici, alwaar een schoone en heerlijke tombe is sijn besiens wel waardig. Aan ieder sijde van 't choor is een seer groote koopere predikstoel rondom de pilaar, werdende de eene onderschraagt door vier cherubinen, en de andere door de vier evangelisten. In de omgang van 't choor is aan de zuijsijde een schoone swarte marmore tombe van Marino Caracciolo zijnde cardinaal &ct. Deese heer heeft Keijser Carel de Vijfde te Aken gekroont. Verders is dit graf verciert met fraje witte marmore beelden. Hier naa volgt onder ander witte marmore beelden, nog maar op houte pedestallen staande, het seer heerlike en vermaarde beeld van St Bartholomeus, die gevild zijnde, het vel oover sijn schouder heeft hangen en om sijn lijf geslingert. Dit is een verwondering waardig stuk, het kunstigste dat in de waereld is. De Venetianen (segd men) hebben d'er sooveel gouds voor gebooden als 't beeld aan marmor weegt. Op de voet staat in twee reegels met capitale letters: Non me Praxiteles, sed Marcus finxit Agratus [Niet Praxiteles heeft mij gemaakt, maar Marcus Agratus].

Rondom het choor is een heerlijk hek van marmor, waar op booven seer kunstige beelden en historiën van Christus en Maria in meer dan basreliëf gehakt zijn. Dit werk is van 't fraaijst dat gesien kan worden. Agter het choor zijn drie inscriptiën, als in eene marmere lijst met lofwerk bevat, en verciert met schoon beeldwerk. De middelste raakt de inwijding van de kerk door San Carlo Boromeo op den 20 October 1577, deese is in wit marmor met swarte letters. De twee andere zijn swart marmor met goude letters, raakende de reliquien die in deese kerk bewaard worden. Verders aan de noortsijde van het choor staat een marmere tombe op twee Corintische colommen wel agt voeten hoog, van 't jaar 1354 den 5e October. De

rest kon ik niet wel leesen. Hieraan volgt een heerlijke tombe van Joannes Arcimboldus en andere van die familie-naam, opgericht XIII Jd. April 1555. In het noordpand staat een extraordinaire groote koopere candelaar met seeven lampen, seer hoog, gelijk in den tempel te Jerusalem eertijds gestaan heeft. In deese kerk zijn ook seer fraaje altaren van allerlei soort van marmor. De doop-plaats is seer fraaij, hebbende vier Corintische roode marmore colommen met koopere capiteelen, een lijst rondom, met loofwerk verwulfd en met beelden verciërd. De vloer is ten eenemaale van marmor, ingelegt met fraaij loofwerk van allerhande couleuren, dog dicht aan de groote deur is de selve nog niet af, en maar alleen met straatsteen bestraat. De banden van de wulven zijn van marmor, dog de wulven zelfs van gebakke steenen geplaijstert. De kerk siet er seer swart en vuilj uit van binnen, dog van buijten is sij schoonder en veel witter, behalven aan de noordsijde, daar de selve seer swart en bemorst is door den reegen. In deese kerk maakt men alleen musiecq met stemmen, sonder bassen of violen. Het orgel speelt somtijds onder de sang. In het choir zijn ook veel fragijheeden te sien.

De kerk van San Fedele (of St Fidelis) van de Jesuïten is sinnelijc en net, niet ooverkostelijc. Daar zijn ses marmore colommen naa de Corinthische order, van een stuk, en verders is alles naa de selve order. In het midden is een fraje coupel, de altaren niet seer pragtig. Een is er aan de regterhand als men de kerk inkomt, waar van de pilaaren schijnen te vallen, 't welk wat misselijc staat, dog voor de liefhebbers der bouwkunde seer geagt word. De voorgeevel van de kerk is niet volkoomen afgebouwt, alleenlijc maar tot het frontispice toe. De kerk genaamt il Giardino is van binnen van een aardige bouwing. Daar zijn boogen verwulft van een seer groote weijde, en tusschen beijden siet men een opgaande dak met hout beschooten. De kerk van San Giuseppe (of St Joseph) heeft een fraje voorgeevel, onder Ionisch en booven Romeijnsch, is klijn dog net. Soo als men

de deur inkomt is er een coupel die vrij sierlijk is, en boven die is nog een andere kleine glazen coupel, 't welk een fraai effect doet. De kerk la Scala genaamt is zeer antiek van voorgevel, maar van binnen wat vermaakt.

's Avonds ben ik in de opera geweest.

Maandag den 10 Januarii gezien de zeer oude dog vernieuwde kerk van San Giovanni in Conca. Zij is een net kerkje wat naa de Ionische order met gecannuleerde agtkante pilaartjes. In de midden is een vierkant coupeltje. Als men de kerk inkomt aan de linkerhand staat een zeer oude marmore tombe op twaalf pilaartjes ruim vier voeten hoog, van tweedeleij soort van Corintisch werk. Ses pilaartjes zijn agtkant en ses zijn rond. De voorschreeve tombe is van alle kanten met beeld en lofwerk. Boven deese marmore kist is een soort van pedestal met loofwerk waar op Barnabas de Visconti, Hertog van Milano, levensgroot van marmor te paard zit, staande aan weerszijde nog een beeldje met het hoofd aan de buik van het paard koomende. In deese kerk is een zeer fraaje en grootte capelle van onse Lieve Vrouw, die heerlijk genaamt mag worden. Aan de rechterhand als men de kerk inkomt is een klein sinnenlijk capelletje, alwaar vier extraordinaire schoone fijne roode marmere colommen zijn naa de Romeijnsche order.

Op de Porta Romana naa de buitenkant staat (soo als men segt) het beeld van Fridericus Barbarossa, waar onder is een lange inscriptie, waar in onder andere deese periode staat: Anno Dni incarnationis MIL centesimo septuagesimo primo mense Martii hoc opus turrium et portarum habuit initium [In de maand maart in het jaar 1171 sinds de vleeswording van de Heer werd met dit werk van torens en poorten begonnen]. Verder is er aan deese poort zeer oud beeldwerk. De kerk van 't vrouwe klooster van San Lazzaro buiten de Porta Romana is naa de oude Ionische order, net en klein, 't wulf

&ct. is fraaij beschildert. Niet verre van daar is een kerkje genaamt Il Paradiso, naa de oude Ionische order, met agt capellen die met goud, schilderijen en stucco werk verciert zijn. 't Choor en 't groot altaar is vrij fraaij.

De kerk van San Georgio in Palazzo is seer oud en van architecture (of bouwing) als die van Sant Ambrosio, dog van binnen vernieuwt naa de Romeijnsche order.

De kerk van St Eustorgio is seer oud, dog vernieuwt. Hier zijn veele oude begraafplaatsen of tombes, staande de marmere kisten op vier of ses pilaaren, meest alle seer fraaij, doorgaans van het hertogelijke geslagt van Visconti. Hier is ook de tombe daar de Drie Kooningen, eer sij naa Ceulen gebragt zijn, ingeleegen souden hebben. Hier siet men ook de tombe daar St Eustorgius I, aartsbisschop van Milano, in begraaven is. Verders zijn hier seer veele santen en santinnen begraaven. Onder andere in een schoone capelle aan de linkerhand als men de deur inkomt van de kerk, is een wonderbaerlijke schoone tombe van seer fijn wit marmor, staande op agt pilaaren met schoone beelden verciert, waar in is het lighaam van San Pietro Martijre, Dominicaner munnik van dit klooster. Het hoofd werd in een cristalle kassje op een ander altaar in deese selve kerk bewaard. Als men de kerk uijtgaat eeven buijten de kerk toont men booven de deur een plaats waar deese St Pieter de Martelaar tot het volk eertijds sprak en preedikte.

's Avonds wierd ik, omdat ik geklaagt had dat men in de opera soo hard sprak dat ik de musiecq niet kon hooren, door Signor Brivio en la Signorina Vittoria Tesi op het theater in de loge (of balco) van de sangers en sangeressen geplaatst, alwaar ik de musiecq seer klaar hoorde, sonder dat mij iets het praten kon hinderen. Hier wierd ik versogt altijd te koomen wanneer ik maar wilde, soo als ik hier naa altijd gedaan heb. In deese loge koomen veele heren van rang en jaaren somtijds wat praaten met de operatrices.

Vrijdag den 14e Januarii ben ik gereeden met de secretaris van de Graaf Arconati naa des graafs buitenplaats, genaamt Villa Castellazza, alwaar sterk aan het huijs, het welk een princelijk paleijs is en nog staat vergroot te worden, gearbeijd wierd. De plantage en de fonteijnen sullen hier en daar verandert worden. Hier heb ik gebakke vassen om orange boomen in te setten gesien die vijf voeten weijd waaren oover de diameter. Hier is de fraje fonteyn van Andromeda met verscheijde straaltjes om iemand nat te maaken, en een fonteyn met twee draaken werdende van vier gevleugelde satijrs getorst, die alle waater spuwen. Deese fonteyn staat voor het theater van Diana, 't welk alles met fonteijnen en cascades is, en van alle kanten zijn bedriegelijke fonteyntjes om nat te worden. Verders zijn d'er grote marmore beelden en fraaij grotwerk. Men kan hier in een aardig wildbossje, verciert hier en daar met beelden van boeren, boerinnen, honden, swijnen, apen, en andere dieren die in bosschen gevonden worden, en met coupleuren afgeset of beschildert zijn, gaan wandelen, 't welk vrij aardig staat. Hier wierden twee groote beeren, die seer wel opgeslooten waaren, gehouden. Daar was ook een wildbaan voor harten, daar liepen d'er eenige. Verder wandelende sag ik nog een schoone fonteyn met een seer groote steene bassin uijt een stuk. Rondom waaren de beelden van vier sinnen: 't gehoor, 't gevoel, de reuk, de smaak. Van 't gesigt was er wel geen beeld, dog wierd veel beeter verbeeld als de vier hier booven genoemde sinnen, werden verbeeld door mij selfs die deese fragigheeden kwam beschouwen. Bij deese fonteyn zijn ook fraje cascades die elk ook een straal waater opgeeven, als ook een berceau, daar een loode pijp langs heen loopt die veel waater naa omlaag kan laten vallen om iemand nat te maaken. Hier sag ik ook een seer schoon anticq wit marmer vaas. Van gelijken een heerlijk en weijnig geschonde dubbeld levensgroot wit marmer beeld van Pompejus Magnus, zijnde naakt, hebbende op de linker schouder en arm een kleed hangen en in de regterhand

een staf. De Venetianen hebben voor dit anticq beeld seer veel gelds gebooden. Onder dit beeld staan twee moderne inscriptiën. De eene begint: Cn. Pompejus M. Imp. [Gnaeus Pompeius Magnus, bevelhebber] &ct., zijnde een kort begrip van zijn daaden. De andere luidt aldus: Galeatius Archonatus Romae emit, ut humanae fortunae exemplum posteris hospitibusque suis in hac villa attolleret. MD-CXXVII. [In 1627 heeft Galeaz Arconatus (dit) te Rome gekocht om op te richten in deze villa als voorbeeld van menselijk (wisselend) fortuin voor het nageslacht en zijn gasten.] Dit voorschreef beeld staat tusschen vier colommen booven met een wulf gedekt.

In het huijs sag ik een wit marmor borststuk van Publius Valerius cos. [consul], een anticq, alsmeede nog agt andere, waar onder d'er een van Nero was; nog eenige andere borststukken van wit marmor, zijnde de borst van swart marmor; een schoone meer als levensgroote staande witte marmore Venus, gansch naakt, hebben de om den hals een hals-cieraad, een arm-ring om de linker arm, om het regterbeen een slang in plaats van een kousseband, de eene hand houdende voor haar onderbuijk en de andere voor 't lighaam wat laager als de borst. Sij rust agter als teegens een boom. Een colom van vier pilaaren door en aan malkander als gestrikt, uijt een stuk rood marmor, zijnde seer aardig, maakende een vierkante colom. Veele antique hoofden en portraiten van albaster, agaat en marmor; een groote metaale aloude Apollo; nog een Bacchus en Faunus van metaal, zijnde een antiqsche groep. De stukken van de tombe van Gaston de la Foix, die geweest is te Milanen in de kerk van Santa Marta. Deese stukken zijn wonderbaarlijk gehakt sonder weedergaa. Twee van deese stukken zijn aan de Bibliotheca Ambrosiana vereert door Joseph Maria Comes Arconatus, soon van Galeatius Arconatus, van welken Joseph Maria alhier een fraaij portrait in basreliëf van wit marmor gesien word, gemaakt in 't jaar 1712.

Op een binnen plaats van 't huijs is eene grotte van Neptunus en

twee nijmphēn. In dit huijs is ook een arsenaal of waapenkaamer, voorsien met allerhande soorten van geweer, soowel oud als nieuw.

’s Naamiddags tusschen half vijf en half seeven heb ik, bij de kerk van Sant Ambrosio, bijgewoont een concert van meest alle liefhebbers, daar seer goede musiecq gemaakt wierd, en ik de cantaat met twee stemmen ook song.

Saterdag 15 Januarii ’s morgens heb ik aan het huijs van de Graaf Giovanni Rovero Abbiate Forrieri gesien verscheijde kaamers vol schilderijen en teekeningen van de voornaamste Italiaansche en Neederlandsche meesters. Onder andere sag ik daar een reije (of seriem) van Roomsche keijzers en keijserinnen in silver, het Imperium Superius compleet op Plotina en Matidia naa. Tijranni waaren er niet veel. Het Imperium Inferius gaat met goude, silvere, en koopere medailles door malkander vrij compleet tot Tiberius Constantinus toe.

’s Naamiddags heb ik bij een silversmit genaamd Ambrosio Gilaridi, in de Silversmits Straat (de silversmits woonen hier en in veel steeden van Italië in eene straat of buurt bij malkander) gesien twee kunst-stukken, naamentlijk een aardige trouw-penning seer hoog uijtgewerkt en gedreeven. De eene arm en het eene been kwam gansch uijt het werk. Dit stuk is van goud en emailleersel. Het ander was het geloof, in de eene hand een kruijs en in de andere een toom hebbende, vertreedende de dood, zijnde beeldwerk, aan de eene sijde soo fraaij, als aan de andere van goud en emailleersel, gemaakt beijde door Hannibal Fontana.

Verders ben ik, volgens afspraak, met de Graaf Arconati gegaan naa het huijs van la Signorina Vittoria Tesi, en wij zijn te saamen gereeden naa ’t paleijs van de gouverneur Graaf Colloredo, en hebben gehoort de repetitie (of la prova) van de volgende opera genaamt *Oronta*, zijnde de poësie van Signor Stampa en de musiecq van Signor Giuseppe Orlandini, welke seer fraaij was.

Sondag den 16e Januarii heb ik gesien voor de kerk van San Babijlas, niet verre van de Porta Orientale, een pilaar midden in de straat opgeregt, anno 1549, ter gedagtenis dat de Venetianen, tot dus verre in de stad gedrongen zijnde, weeder te rug moesten wijken. Daar legt een leeuw booven op. De kerk van St Babijlas, eertijds tempel van de son, is gansch niet veel. De kerk van San Romano is maar een groote capelle naa de Corintische order. De kerk van San Damiano is niet groot, maar net en sinnelijk naa de Ionische ordre, daar zijn fraje capelletjes met cierlijke altaartjes, dog is verders niet heel veel.

De ingang van 't seminarium van de Switsers, niet verre van de Porta Orientalis, heeft een seer fraje poort, hebbende aan de eene kant het beeld van de godvrugtigheid met een son op het hart, en aan de andere kant het beeld van de wijsheid, haar borsten voor suijgelingen gereed houdende. Hier is een schoone binneplaats rondom met twee galereijen booven malkander. De onderste is naa de Dorische en de bovenste naa de oude Ionische order, hebbende elke galereije ses en seeventig colommen, ieder uijt een stuk.

De kerk van de Celestins is niet veel. De schildereije van de bruijloft van Cana in Galilea, daar ses vingers aan eene hand geschildert waaren, is er (so mij gesegt wierd) niet meer. Bij deese kerk in de binnengraft van de stad valt oover de sluijs, die 't waater teegen houd, een cascade soo breed als de geheele graft, wel vier voeten hoog. 't Collegium Helveticum is hier niet ver van daan ook aan de binnengraft, heeft een fraje voorgeevel rond inwaars gaande met een capelle daar naast. Van binnen is het seer heerlijk, hebbende twee binnenplaatsen agter malkanderen met schoone galereijen en pilaren booven malkander, onder naa de Dorische, booven naa de oude Ionische ordre. Op de tweede binneplaats zijn de booven colommen vierkant in plaats van rond. Deese plaatsen met haare galerijen zijn nog niet ten eenemaale afgebouwt.

Het lazaret of pesthuijs is seer groot en vierkant, rondom van

binnen met een galereije waar uijt men in de kaamertjes gaat, hebbende pilaaren van een soort van marmer, ieder uijt een stuk. Mij wierd hier verhaald hoe dat in een seekere pes[t]tijd ten tijde van San Carlo Boromeo, door sijn ieverig gebed deese siekte gevaaren is in een van de pilaaren van de voorschreeve galereije. De pilaar wierd mij geweesen, in de selve was een holte innewaars met een geele rosagtige vlak die men segt de plaats te zijn daar de pest invoer, waar door deese siekte verders ophield. Ik heb de kaamertjes niet getelt, die in groote meenigte zijn, maar Monsieur Misson zegt dat elke sijde van dit gebouw twee en tneegentig kaamertjes heeft, zijnde dan in het geheel drie hondert en agt en sestig kaamertjes. In het midden is het een oopene plaats bestaande uijt saaij- en weijlanden, als ook wijngaarden, door welke landen verscheijde loopende beeken vloejen, die naast de deur daar men in komt met een cascade weeder wegschieten. In het middelpunt van dit gebouw en landen staat een agtkante capelle met pilaaren rondom, daar men in tijd van besmetting de godsdienst oeffent, kunnende de dienst uijt de meeste van de voorschreeve kaamertjes gesien worden. Agter het lazaret is het kerkje van San Gregorio, op wiens kerkhof de dooden die in de lazaret sterven, begraaven worden. (...)

Teegens de voorgeevel van het stadhuijs bij de Colonnade dei Mercanti (of beurs) is een staande beeld van Philippus II, Kooning van Spagne. Booven deese voorgemelde colonnade staat een marmore figura equestris (of vorst te paard) waar onder staat: +MC-CXXXIII aens Oldrad' de Trexedo pot. Mediolani. Hier onder staan nog vier Latijnsche versen, twee hexametra en soveel pentametra die ik niet wel leesen kon. Hier zijn ook de Scolae Palatinae, en 't marmore beeld van de poëet Ausonius tusschen twee moderne inscriptiën. Niet verre van hier is de kerk van San Michele al Gallo, toebehoorende aan de silversmeeden, zijnde klijn en sinnelijk, een soort van Corintisch werk.

Kort naa den eeten ben ik gegaan naa 't nonneklooster van Santa Radegonda volgens afspraak, om de vermaarde Signora Quinzana te hooren singen. Zij song wel drie of vier cantaten en sij accompagneerde sig selfs met de clavercimbel. Zij begint nu al vrij bejaart te worden. Haar stem, die in haar beste tijd de fraaijste van Italië geacht wierd, is nog seer aangenaam. Ik stont verstelt wanneer ik hoorde dat zij met haar stem kon klimmen tot de hoogste A van de clavercimbel, en daalen tot de tweede D van onderen, zijnde twee en een half octaaf. Zij song een schoone cant, alt, en tenor, 't welk aardig was om te hooren. Twee van de cantaten die zij song waaren van haare compositie. Van deese nonne kan men ook leesen in het derde deel van Monsieur Misson, in octavo gedrukt 1722, pag. 235. Ik hoorde hier nog andere dames of nonnetjes singen, genaamt Signora Donna Rosa Isabella Palazzi, deese accompagneerde sig selfs. Verder Donna Paola Teresa Pietra, en Signora Donna Regina Francesca Adelasia.

Maandag den 17e Januarii sag ik 's morgens agter de kerk van Sant Antonio, wiens feest het was, dat de paarden met weijwater gesprengt wierden, en ik sag somtijds voor een koppel paarden te weijen een fraje somme betalen of een sware lange waskaars vereeren. Van daar ging ik in de kerk, daar ik seer schoone sang- en speel-musiecq gehoort heb, onder andere was er een, die Giuseppe Martini genaamt was, en soo wonderbaarlijk de hautbois speelde dat ik niet geloof dat iemand dit speelen soude kunnen verbeeteren. Naa den eeten ging ik met de Graaf Arconati bij la Signora Vittoria Tesi wat praaten tot het tijd was om naa de opera te gaan, alwaar dese juffrouw een fraje cantaat van Giuseppe Orlandini song, die niet tot de opera behoorde. De 18e Januarii Dingsdag was het postdag naa Turin, waarna toe ik eenige brieven schreef, als ook nog andere brieven die den volgenden dag, zijnde Woensdag, naa Holland soudent vertrekken. 's Middags heb ik il Signor Brivio en il Signor Scalzi ten eeten gehad;

en 's avonds ben ik in de opera in de loge geweest, gelijk ook daags te voorn, werdende door la Signora Vittoria Tesi voor mij een fraaje cantate, die niet tot de opera behoorde, gesongen.

Woensdag 19 Januarii heb ik 's morgens bij de Graaf Archinto chocolade gedronken en verders gesien sijne antique en moderne fraaijgheden. Hier is een wit marmer borstbeeld van Julia Pompeji. Verders is sijn huijs vol hoofden, weesens, urnae, geheele beelden, offerhanden en andere antique saaken. De muuren beneeden zijn vol oude inscriptiën met en sonder beeldwerk daar bij. Om dit alles te copieeren was grooten tijd van nooden. De inscriptiën en basrelieven zijn alle gecopieert en geteekent in een boek in folio, bijnaa een hand dik. Hier heb ik een boek in folio gesien, bestaande in seeven seer dikke deelen, alles door den Graaf Octavio Archinto selfs gedaan, genaamt *Mediolanensium Familiarum Monumenta Collecta a Comite Octavio Archinto*.

De kerk van San Marco is seer fraaij van binnen naa een soort van Corintische order, alles wit, behalven het choor, 't welk beschildert is en wel eens soolang schijnt als het waarlijk is, door de konst van perspective. Daar is een coupel op de kerk, niet groot maar sinnelijk. Voor de altaren, die seer aardig beschildert zijn, zijn hekkjes van kunstig yserwerk ontrent vier voeten hoog. Deese kerk is seer oud, dog vernieuwt, en in de selve zijn seer oude tombes in de muur van wit marmor met beeld- en loof-werk vercierd. Onder andere is er eene seer fraaij van St Lanfranchus &c., gestorven anno MC-CLXIII. In dit klooster is een seer groote binneplaats met een gale-reije met pilaren rondom, teegens de muuren beschildert. Hier zijn veel tombes of graven, inscriptiën, en monumenta.

Naa den eeten heb ik in het Benedictiner nonneklooster van Santa Radegonda weeder de Quinzana weesen bezoeken, die voor mij weeder seer aangenaam en kunstig song. Verders hoorde ik een

seer mooi nonnetje twee cantaten singen, werdende geaccompagneert met de clavercimbel door l'Abbate Giuseppe Vignati. Haar naam was Signora Donna Angela Maria Doria. La Signora Donna Rosa Isabella Palazzi song ook voor mij en accompagneerde sig selfs. Ik song weeder driemaal de meergemelde cantaat met twee stemmen alleen.

Donderdag 20 Januarii heb ik hier en daar afscheid beginnen te neemen. 's Middags heb ik bij Signore Giuseppe Ferdinando Brivio gegeten. Verders bij Graaf Arconati afscheid nemende hoorde ik daar een jonkman van ontrent negentien jaaren oud, discipel van Gasparo Visconti, die een van de eerste violisten van Italië was, zijnde genaamt Carlo Zuccarini. Van daar ging ik naa een Academie de Musique of College van Liefhebbers, daar ik de veertiende deeser ook geweest was. Hier kwam de voorschreeve Zuccarini ook, en speelde fraaij. Ik wierd versogt de cantaat meermaals gemeld met twee stemmen, cant en bas, alleen te singen, 't geen ik deed tot tweemaal toe, waar oover alle die daar waaren seer verwondert waaren. Daar waaren, naademaal de saal seer groot was, wel tweehondert en vijftig menschen, waar onder wel vijftien of sestien dames van den adel en eerste rang; onder deese was er een Gravinne Boromeo. Mij wierd gesegt dat sij seer dikwils hadden gehoord dat een mensch de cant en de bas kon singen, maar dat ik agtste deelen sonder snikken tusschen beijde singende, bij een tamelijk radde maat, het eene agtste deel in de cant, het andere agtste deel in de bas song, ende dat verscheijde maalen naa malkander, zijnde een saamenspraak waar in de een *ja*, de ander *neen* segt, was van niemand hier ooit gehoord. Van daar ging ik naa de opera in de meergemelde loge. Hier werd ik gesogt door drie of vier heeren van rang om teegens de volgenden dag op een concert te koomen aan het huijs van den Secretaris van Staat, Bellini genaamt, het welk ik eerst afsloeg staande op mijn ver-

trek, dog op het sterk aanhouden van de heeren beloofde ik te sullen koomen.

Vrijdag den 21e Januarii heb ik andermaal de Graaf Philippo Archinti weesen sien, soo als ik op den 19e deeses ook gedaan heb, die mij nu liet sien de schoonste prentkonst die men sien kan, in boeken geplakt, van de voornaamste Italiaansche, Fransche en Neederlandsche meesters. Verders een boek met de wapens van meest alle de aadelijke familiën van Europa, voor soo verre sijne voorouders daaraan hebben kunnen geraaken. Op de binneplaats staat aan weeder sijde een beeld van die geene daar deese graaf sijne familie uijt reekent af tekoomen. Het eene beeld heeft deese inscriptie: Romoaldus Grimoaldus Longobardorum regis XXI filius, Architi pater [Romoaldus Grimoaldus, zoon van de 21ste koning van de Longobarden, de vader van Architius]. Het ander beeld heeft soodanig een inscriptie: Theodorata Lupi filia Architi mater [Theodorata, dochter van Lupius, moeder van Architius]. Deese twee waaren Koning en Koninginne van Lombardie. Agter het huijs in de tuijn zijn verscheijde urnae en beelden, inscriptiën &ct. alle antique. Hier is een vijfvertje met vis, daar een antique satijr in het midden staat met grotwerk rondom. Door dit vijfvertje loopt een beek.

Naa den eten nam ik afscheid in het nonneklooster van Santa Radegonda van de beroemde Quinzana, die nog seer kunstig en fraaij voor mij gesongen heeft. Op haar versoek song ik nog twee maal de meergemelde cantate voor twee stemmen alleen. Sij en de andere nonnetjes wenschten mij met veel beleefdheid alles wat iemand op reijs gaande souw kunnen begeeren. Van daar ging ik naa de Secretaris Bellini, daar ik meer dan hondert menschen vond. Hier wierd limonade, chocolade, en andere verversingen gepresenteert, en ook een heerlijk concert gemaakt. Zuccarini speelde de eerste viool en Martini de eerst hautbois. Hier heb [ik] weeder driemaal de

meergemelde cantaat, daar toe versogt werdende, gesongen.

[Parma 28-31 januari 1724]

Sondag den 30e Januarii. In de kerk van San Paulo zijn twee schoone schildereijen, eene van Raphael d'Urbino, en eene van Hannibal Carats. De cathedrale kerk is oud en fraaij en vol schoone schildereijen. Alle wulven zijn beschildert door Hieronimo (of Girolamo) Massola, andersins genaamt il Parmegianino. De coupel is beschildert door de vermaarden Correggio. Verders zijn d'er in de capellen, soo wel teegens de wulven als booven de altaaren en anders, veele heerlijke schildereijen van Michel Angelo Sienese en andere vermaarde mannen. In een capelle onder het altaar word hier bewaard het lighaam van San Gennaro (of St Januarius), dog een ander als die van Napels. Het choor klimt men met seeventien trappen op. Onder het selve is een onderaardsche kerk met verscheijde capellen die fraaij beschilderd zijn. Hier zijn schoone witte marmore colommen met fijn rood marmor ingelegt, dog niet alle. Hier is ook een tombe van Bartholomeus Prato met twee witte marmore weenende vrouwen seer deftig gemaakt. Hier is ook het lighaam van San Bernardo, een Florentijn van geboorte, bisschop van Parma. In deese kerk zijn nog verscheijdene tombes en monimenta. Onder andere is hier het graf en een monumentum van den vermaarden schilder Agostino Caraccio, gestorven in 1650, oud zijnde 43 jaaren. Voor deese kerk staat een groote agtkante coupel met verscheijde reijen pilaren booven malkander, die men meent eertijds een heijdensche tempel geweest te zijn. Het is teegenwoordig een plaats daar men doopt. Van binnen is alles seer oud beschildert.

Hier is, gelijk ik reeds in eenige steeden gesien heb en door geheel Italië gedaan word, de manier dat geen mans en vrouwen tege-

lijk in eene karos reijden, maar de mans gaan te samen in een karos en de vrouwen in een andere, behalven dat een getrouwd man dikwils met zijn vrouw reijdt.

In de kerk van St Jan is de coupel door Correggio beschilderd. Verders zijn er van deese soo wel als van andere groote schilders schoone stukken. Als men de kerk inkomt, booven de deur siet men een heerlijke groote schildereije van Carlo Maratta.

Hier zijn veele huijsen van buijten beschildert. Onder andere heb ik op een huijs in een straat niet verre van de markt (of la piazza) teegens de geevel aan geschildert gezien de historie van Perseus en Andromeda, zijnde Andromeda naakt sonder dat er iets aan vergeeten was; als ook de conjunctie van Jupiter en Leda, seer actief en heerlijk leevensgroote geschildert. Verders bragt ik een brief wegens la Signora Vittoria Tesi aan de Graaf Carlo Baratieri, die aan het hof van de Prins van Parma woont, van waar ik, seer beleefd ontfangen geweest zijnde, met hem ging naa de Graaf Ascanio Garimberti, daar ik versogt wierd de meergemelde cantate met twee stemmen alleen te singen, 't geen ik deed. Hier hoorde ik een liefhebber een fraje tenor met cierlijke agrementen singen, sig selfs accompaneerende. Hij was genaamt Giovanni Battista Ferrari.

De kerk genaamt la Steccata is van een wonderfraje architectura of bouwing, met een schoone coupel, beschildert door Correggio, dog is wat duijster. Sommige willen dat deese kerk eertijds een heijdensche tempel souw zijn geweest, maar 't is seer onseeker. De kerk della Annonciata is een langwerpige coupel, wit rondom met ronde capelletjes en schoone schildereijen. De kerk genaamt il Quartiere is een schoone coupel, seer heerlijk beschildert.

Van daar ging ik naa de Graaf Ascanio Garimberti, alwaar ik vond Mijn Heer Giovanni Battista Ferrari, met wien ik ging naa het huijs van Giovanni Paita, die de fraaijste tenor singt die in Italië bekend is. Hij song voor mij verscheijdene airen, die G onder in de bas tot A in

de tenor liepen, zijnde twee octaven en nog een toon. Hij singt met de heerlijkste agrementen die men hooren kan, sig selfs accompagneerende. Hierna versogt hij mij ook eens te willen singen. Ik song dan de dikwils genoemde cantaat voor een cant en een bas alleen, waarover hij seer verwonderd stont, seggende sulks nooit als van mij gehoord te hebben. (...)

Dingsdag den 1e Februari van Guastalla vertrokken en gepasseert Luzzara, eertijds een gefortificeerd stedje, dog teegenwoordig geruïneert. Bij deese stad is in de laatsten oorlog een swaar gevegt voorgevallen. Verders de Po bij Borgoforte, alwaar hij al vrij breed is, met een schipbrug oovergevaaren, en door Borgoforte gepasseert zijnde, ben ik des namiddags ten twee uren te Mantoua, eertijds Mantua, aangekoomen. Deese stad word gesegt rondom in een meijr te leggen, dog van die kant daar ik ben ingekoomen siet men bijnaa geen waater, zijnde het land seer laag, kunnende met hoog waater onderloopen, en ten eenemaale met biesen begroeijt. De reij-weg is een dijk. Eer men nu aan die biesen komt is er een loopend riviertje waardoor moolens maalden, het welk men passeert oover een valbrug waar van de wippen in een poort schieten. Deese kan men in tijd van noot sluijten en ophaalen om de toegang naa de stad van die kant te beletten.

Terwijl ik sat en at kreeg ik voor mijn kaamer drie mannen. De eene had een bas, de ander een viool, en de derde een hakkebord. Hier meede maakten sij al heele goede musiecq, 't welk ik nog nergens oover taafel ontmoet had. Ik ging naa den eeten aan eene jood, Sabbatho d'Emanuel Vita genaamt, een adresbrief brengen, die de moeijte nam van met mij wat door de stad, die vrij breede straaten en weijnig schoone huijsen heeft, te gaan wandelen. De kerken die hier niet heel fraaij zijn, waaren alle geslooten. Het paleijs van den Hertog is seer groot, dog dewijl er geen hertog zijn hof houd, is er

in de selve niets te sien als verval en elende. De manege of rijsschool is wonderbaarlijk deftig gebouwd naa een rustique architecture, seer groot en lugtig. Het is sekerlijk de fraaijste die in de waereld is.

Hier woonen seer veele jooden. Haar quartier (of gedeelte van de stad daar sij woonen) is 's nagts met poorten afgeslooten, soo als op veele plaatsen geschiet. Haar beste kerk of sijnage is vrij groot en fraaij, zijnde de solder seer aardig gemaakt. 's Nagts heb ik hier te Mantua geslaapen.

[Verona 3-4 februari 1724]

Donderdag den derden Februari een adres-brief van den Heer Theodorus Hartsoeker gebragt aan den vermaarden schilder Antonio Balestra, die met mij ging naa de Heer Biasio Boschetti, aan wien ik van gelijken een brief van den selven Heer Hartsoeker van Uijtrecht oovergaf, werdende seer minsaam ontfangen. Van daar ging ik met den Heer Antonio Balestra sien het aloude amphitheater (of arena), zijnde van buijten alles rusticq naa de Toscaanse order van marmor. Eertijds gingen d'er drie reijen boogen en pilasters booven malkander rondom, waar booven nog een muur met vierkante vengsters het werk besloot, zijnde het getal der boogen rondom twee en seeventig, soo als nog uijt de getallen waarmede ieder onderste boog genomert is, gesien kan worden. De groote heb ik niet afgemeeten, naadeemaal het seer dikwils gemeeten is, waar van Monsieur Misson in zijn eerste deel. Van buijten is het elendig geruïneert, dog van binnen seer wel onderhouden. Daar word daagelijks de hand aan gehouden en men speelt er nog wel comediën en andere speelen. Monsieur Misson stelt dat er maar vier en veertig banken van groote steenen, opwaars gaande, rondom loopen. Dog naaderhand alhier gegraaven zijnde, heb ik er nu ses en veertig getelt, zijnde de hoogte van elke

bank of trap twee van mijn spannen, en de breedte iets meerder dan drie spannen. Dit amphitheater is ovaal. Aan den ingang (te weeten van binnen) is booven de poort een plat verciert van vooren en ter zijde met een marmore balustrade. Regt oover deesen ingang aan de andere zijde is een gelijke poort met zijn plat of vlak en balustraade.

Van daar ging ik naa de academie of schilderskonstkaamer, alwaar een fraaij nieuw theater gemaakt wierd om operaas op te vertoon. Het sal vrij fraaij zijn, ieder loge of balco springt ontrent vier of vijf duimen voor de naastvoorgaande loge uijt, opdat een ieder beeter soude kunnen sien. Op de voorplaats, die beslooten is rondom met een muur, zijn veele antiquiteiten, als inscriptiën en basrelieven, soowel Latijnsche als Grieksche &ct. Verders ben ik gaan sien een seer oud arcus triumphalis (bij het casteel genaamt Castel Vecchio), zijnde seer gefigureerd Corintisch werk met gecannulleerde colommen. Ter eere van wie deese poort gebouwt is, is onbekend. Binnen de poort teegens de muur staat deese volgende inscriptie: L VITRUVIUS L L CERDO ARCHITECTUS [Lucius Vitruvius Cerdovrijgelatene van Lucius, bouwmeester]. Op de poort beneeden de grond heb ik deese letteren gesien: G GAVIO C F STABONI [Aan Caius Gavius, zoon van Caius Stabo].

Een seer antique poort, moogelijk meede eertijds een arcus triumphalis, sag ik, wat verder gegaan zijnde, teegenwoordig La Porta de' Borsari genaamt, hebbende onder twee boogen, daar men door passeert, verciert met Corintische gecannulleerde ronde pilasters. Booven elke boog is een frontispis, waar onder inscriptiën van twee reegels staan, die ik niet kon leesen. Hierbooven zijn als ses vensters weeder alles naa Corintische ordre, met ronde gecannulleerde geslingerde pilasters (of torti). Booven dit werk zijn nog ses andere vensters als een derde verdieping, waar van de lijsten nog ooverig zijn, dog de pilasters verlooren.

Naa den eeten ben ik gegaan met de voornoemde Heer Anto-

nio Balestra naa het huijs van een voornaam heer, Antonio Odoli genaamt, zijnde aan het hangen van een berg bij 't oude casteel San Pietro aan de ooversijde van de rivier l'Adige, eertijds Athesis, die door de stad loopt, alwaar ik gesien heb seer fraje schildereijen, raare beeldtjes, andere rariteiten, grotten, fonteijnen en een schoon gesigt oover de stad, als ook een van hout in 't klijn gemaakte naumachia met gebouwen soo als men meent dat de naumachia geweest is die eertijds alhier aan de voet van deese berg in de rivier en op den oever was. Daar is bijnaa niets meer van ooverig, als alleen hier en daar een onderaardsch wulf. Eene deur of ingang wierd mij gewezen en gesegt nog van het oude werk te zijn. Van de steenen van dit gebouw zijn gemaakt het casteel San Pietro dat op de berg legt. Deese stad gelijkt seer veel naa Lions in Vrankrijk.

's Aavonds aan het huijs van de Heer Biasio Boschetti, die een goede hand viool speelde, een musiecq concert bijgewoont, alwaar ik ook de cantaat hier booven meergemeld song. Hier was een geselschap van dames.

[Venetië 8 februari - 8 maart 1724]

Dingsdag den 8e Februari 's morgens vertrokken van Padoua. De boerinnen soowel als de burgersdogters gaan hier in het haijr gehuld en met bloemen, 't zij natuurlijke of vercierde opgetooijt, 't welk seer aardig staat. De dames, hier soo wel als door geheel Italië, gaan gehuld met een klijn mutsje hier en daar somtijds met bloemetjes vercierd.

Van Padoua vertrokken zijnde reed ik langs de rivier la Brenta genaamt, die ook een trekvaard is, zijnde langsheen vol kostelijke paleijsen met colonnades, tuijnen met fraje aardige prieelen, en met veele schoone marmore of andere beelden vercierd, zijnde alhier ge-

lijk in Holland aan den Rhijn of de Vecht. Ik ben alhier gepasseert door Stra, Ildolo, la Mira, alwaar ik wat at, verders door Oriago, tot Fusina toe, alwaar de chaise bleef en ik in een gondel trad. Ontrent drie quartier of een uur gevaaren hebbende ben ik ten vijf uuren te Venetia, eertijds Venetiae, aangekoomen, gaande logeeren bij de kerk van San Moisè, ten huijse van eene Madame du Jardin, alwaar ik een kaamer nam (alhier een camera locanda genaamt) zijnde hier gerecommandeert door Monsieur Stefano Andrea Fiorè te Turin, en door Signor Luigi Gallo, banquier te Piacenza.

's Middags was mij gerecommandeert te gaan eeten allo Scudo di Francia, daar ik het seer wel gevonden heb, zijnde een voornaame herberg. Deesen selven avond ging ik ontrent seeven uuren naa de opera van San Moisè, zijnde een klijn dog niet onaardig theatertje, alwaar vertoont wierd een stuk genaamt *Li sforzi d'ambitione e d'amore*, zijnde de musiecq van Giovanni Porta, vrij goed, maar de acteurs waaren niet veel bijzonders. De beste was Anna Mangani da Firenza. Hier sag ik alle menschen gemaskerd.

Woensdag den 9e Februari ben ik gegaan naa Signor Boschetto Boschetti, alwaar ik gelogeed vond de Heer Biasio Boschetti, zijn broeder van Verona, met het verdere geselschap dat ik te Padoua ontmoet had. Aan deesen Heer Boschetto Boschetti bragt ik een klijn pakkje wegens den Heer Theodorus Hartsoeker, met een brief. Verders ging ik naa den Heer Jan Pommer, aan wien ik door den Heer Pieter Salembien een adresbrief had. Naa den eeten een adresbrief oovergegeeven aan den Heer Tiepoli, Venetiaansch eedelman, van wegens den Heer Professor Haverkamp te Leijden. Deese Heer Tiepolo heeft een seer groote meenigte antique Roomsche medailles. De eedellieden hier te Venetië werden Eccellentie genaamt. Verders heb ik den dag doorgebracht met door de stad te vaaren, de selve is seer pragtig van gebouwen, en bij uijstek het Groot Canaal, komen-

de de paleijsen met de voorgeevels bot teegens het waater aan. In plaats van koetsen gebruikt men hier gondels, die alle met swarte stof, 't zij laaken of baij van buijten en binnen bekleed zijn, te weeten de tent alleen, waarin groote spiegels zijn, die men gebruikt om aan wederseijden de tent te sluijten wanneer het kwaad weder is en men eevenwel uijtsigt hebben wil. Anders zijn er ook nog houte blinden, die men, gelijk de gesegde glase raamen, kan verschuijven om de gondel gansch donker toe te sluijten; voor en agter sluijt men de tent met een swart gordijn. Verders zijn de gondels swart geverft en de neusen met swaar yserwerk beslaagen. Voor in de gondel daar men intreed legt altijd een gecouleurd kleed of tapijt. De gondolier of schipper roeijdt staande agter in de gondel met een riem. Wanneer men er twee heeft, roeijdt de een agter en de ander voor. Sij kunnen soodanige levreijen draagen als men haar geeven wil. Ik had een gondel met eene gondelier (of barcaruolo) voor vier Venetiaanse lire daags, dat is ontrent een gulden Hollands geld. Hij deed sijn eijge kost en was in mijn dienst om boodschappen te doen van 's morgens ten agt uren tot middernagt, mits dat hij 's middags een uur voor hem had om te eeten. Wanneer men een hoek sal om vaaren, of wanneer men veel gondels ontmoet, hebben de gondoliers, gelijk onse schippers, woorden om malkander te bedieden naa wat hand sij afhouden moeten, roepende of 'stali' of 'premi'. De gondels gaan lugtig en snel oover 't waater, hebbende platte boodemen en seer spitse voor- en agtersteevens. Ambassadeurs en andere gesanten als ook vreemdelingen kunnen haar eijgene gondels hebben van wat couleur sij willen.

Donderdag den 10e Februari ben ik gegaan bij Signor Redaelli, aan wien ik een credit brief had. Van daar heb ik aan la Signora Rosalba Cariera, een seer vermaarde schilderesse, weegens den Heer Hartsoeker een adres-brief oovergegeeven. Ik vond haar schilderende

met past of drooge verven, de penceel die sij gebruikte was een van haar vingers.

's Namiddags heb ik bij zijn Eccellentie Benedetto Marcello geweest, hem weegens den Heer le Plat te Turin, en weegens la Signora Donna Rosa Isabella Palazzi, een nonnetje in 't clooster van Santa Radegonda te Milano, adres-brieven oovergeevende, werdende seer beleefd en minzaam ontvangen. Deese Heer is een Venetiaans eedelman en seer vermaard musiecq componist. Van daar ben ik naa de plaats van St Marcus geweest, daar de raarste masquerades van de wae-reld waaren, en van daar ging ik naa de opera van San Giovanni Grisostomo. Alhier is het theater vrij groot maar soo groot niet als te Milano. Eenige theaters waaren seer fraaij, eenige met fauten die vrij grof waaren. De opera heette *Ipermestra* (zijnde Hijpermnestra). De musiecq was seer schoon en heerlijk, dog kunstig en seer moejelijk, zijnde gecomponeert door Signor Giminiano Jacomelli, capelmeester van den Hertog van Parma. De zangers en sangeressen waaren alle goed, zijnde de voornaamste la Signora Faustina Bordoni, die gesegt word de grootste sangster te zijn die bekend is, il Signor Antonio Bernachi, Bartolomeo Bartoli, en Giovanni Battista Pinazzi. Faustina singt een schoone cant, Bernachi zijnde een castraat een hoogen alt, Bartoli een castraat een schoone hooge cant, en Pinazzi een fraje tenor.

Vrijdag 11 Februari ben ik de visitie gaan geeven aan la Signora Faustina Bordoni, aan haar een adres hebbende van weegens den Heer Molesworth Engelschen envoijé te Turin, als meede van weegens Madame Molesworth en Mademoiselle Onslauw. Ik wierd met veel beleefdheid ontvangen. Sij is niet fraaij van weesen, dog beval-lig, spraaksam, verstandig en wel opgevoed, schoon sij van gerin-ge ouders gebooren is. Haar sang is niet wild, nog met alteveel cie-raaden opgecierd, maar alles wat sij singt voert sij uijt net in de maat

en haar agrementen zijn kunstig, natuurlijk en niet alteverre gesogt. Eeven voor de laatste cadents soowel van het eerste als van het tweede deel van een air rekt sij de maat en maakt seer heerlijke passagies. Het maaken van passages of agrementen bij de laatste cadentsen is in Italië seer gebruikelijk, dog het is ieder niet gegeven de selve wel uijt te voeren.

Naa den eeten ben ik den Heer Benedetto Marcello gaan sien, alwaar ik een jonge juffer genaamt la Signora Rosanna seer fraaij en kunstig hoorde singen. Sij song een cantaat van de compositie van den Heer Marcello, klimmende met haar stem tot de hoogste A van de clavercimbel en daalende tot de tweede D van ondere, soo dat sij, gelijk de vermaarde Quinzana te Milano, een schoone cant, alt en tenor song, kunnende singen twee octaven en een quint. Hier wierd ik versogt de meer gemelde cantaat voor een cant en een bas alleen te singen, 't geen ik deed. In deese cantaat loopt de stem door drie octaven, te weeten van de onderste A van de clavercimbel tot de bovenste A. De Heer Benedetto Marcello accompaneerde mij met de clavercimbel. Hij was zeer verwondert mij aldus hoorende springen met de stem, uijt de cant in de bas, en uijt de bas in de cant, met vierde parten en ook met doorgaande agste parten, noot aan noot van stem veranderende, zijnde de cantaat een samenspraak van Caron met een Sieltje.

Saterdag, 12 Februari de visite gegeven aan Signor Carlo Luigi Pietragrua, capelmeester van de kerk della Pietà en componist van voornoemde cantaat met twee stemmen. Nademaal in de woorden veel fauten waaren, versogt ik de originele partiture te sien, die hij aanstonds afhaalde, waar op ik de selve tot zijn groote verwondering song, wordende van hem geaccompagneert. Hij gaf mij de selve meede om de woorden in mijn afschrift te verbeeteren. Van daar ging ik naa de plaats van San Marco om de masquerades te sien,

gaande veeltijds onder de Procuratie nuove, daar veel winkels en coffij-huizen zijn, in een coffij-huijs alwaar l'albero d'oro (of goude boom) uijthing. Hier koomen allerhande soorten van menschen, soowel mannen als vrouwen, ten tijde van 't carneval, alle gemaskert. Verders ging ik de kerk van St Marcus eens doorwandelen, die op de Grieksche [Byzantijnse] manier gebouwt is. Van buijten heeft de selve een groot getal marmore en porphijre colommen. Halfweegen de hoogte van de voorgeevel is een plat waar op men wandelen kan. In het midden staan vier ruijm levensgrootte metale paarden die op de Arcus van Nero te Rome gestaan hebbende, door Constantinus de Groote naar Constantinopolen gevoert en geplaatst zijn geworden in de Hippodromo, die hij aldaar liet bouwen. De Venetianen eenige eeuwen daar naa Constantinopolen inneemende, hebben de selve naa Venetië gebragt en geset op het portail van de kerk van San Marco, alwaar men de selve teegenwoordig siet. Verders is de voorgeevel van deese kerk verciert met seer oud en kostelijk mosaïsch werk op een goude grond allerhande Bijbelsche historiën verbeeldende. Eer men de kerk ingaat heeft men een galereije (of portaal) seer fraaij met pilaren en mosaïsch werk. Men souw waarlijk seggen dat het geene dat mosaïsch werk is en met klijne stukjes van allerhande couleuren van steenen is ingelegt, waarlijk door de hand van een goed meester geschildert was. Aldus siet men in het portail de verrijzing van Lazarus uijt den dood, seer kunstig verbeeld. In dit portail siet men agt colommen van swart en wit marmor die gesegt worden eertijds aan den tempel van Salomon gestaan te hebben te Jerusalem. Alle de deuren van deese kerk zijn van metaal, eenige met figuren doorlugtig gegooten, op de manier gelijk aan de deuren van de Criminele Vierschaar te Amsterdam onder het stadhuijs gemaakt zijn. Van binnen is de kerk vol mosaïsch werk op een goude grond. Op de kerk staan vijf coupels. 't Groot altaar is van een seer ouwerwets maaksel. Agter dit staat een ander altaar waar aan zijn twee

geslingerde colommen (of torte) van doorschijnend (of transparant) alabaster, soo dat men een brandende kaars, daar agter gehouden zijnde, daar door sien kan. Om de schat van St Marcus te sien had ik geen occasie. De plaats van St Marcus, als men van het waater af komt, heeft twee hooge en swaare colommen. Op die aan de regterhand legt de leeuw van St Marcus, en op die aan de linkerhand staat de Heijlige Theodorus met een crocodil bij hem. Aan de regterhand van de plaats staat het paleijs van den Doge of Hertog en de kerk van St Marcus. Aan de linkerhand zijn de Procuratie nuove, zijnde een ooverheerlijk gebouw, onder naa de Dorische en booven naa de oude Ionische order, vol heerlijk beeld- en loof-werk. Van het waater af gaat men, soowel onder het paleijs van den Doge als onder de Procuratie nuove, door galereijen. Als men bij de kerk van St Marcus komt, heeft men aan de linkerhand van de plaats de toorn van St Marcus, die vrij hoog is, zijnde eertijds booven verguld, dog nu niet meer. Hier krijgt de plaats een bogt linksom, net in de winkelhaak. Voor eerst heeft men aan de linkerhand teegens de toorn een seer cierlijk gebouwtje van marmor en beeldwerk alwaar de wagt is als de Groote Raad vergaadt. Verders zijn de Procuratie nuove alhier driehoog, onder naa de Dorische, in het midden naa de oude Ionische, en booven naa de Corintische order, seer vol beeld en loofwerk. Deese Procuratie nuove gaan onder met een galereije rond tot de kerk van St Geminiano, zijnde een klijn kerkje regt oover de kerk van St Marcus aan het eijnde van de plaats. Als men met de rug naa de kerk van St Marcus staat, siet men aan de regterhand een horologie booven een groote poort die oover een straat heen gemaakt is. Booven op dit gebouw staan twee metale beelden die alle uren de klok, die tusschen haar beijde in hangt, slaan, gelijk te Cambraij op 't stadhuijs. Daar aan volgen de Procuratie Vecchie, zijnde een veel ouder maaksel als die aan de oversijde. Deese gaan ook met galereije van onderen om, tot teegens de boovengemelde kerk van San

Giminiano. Onder deese Procuratie vecchie zijn meede winkels en coffijhuijsen. Vlak voor de kerk van St Marcus staan drie seer groote metale voeten of pedestallen, daar drie hooge masten in steeken, waar aan somtijds vaandels of wimpels gehegt worden.

Naa den eeten heb ik een aangenaam kerk musicq gehoord in de kerk della Pietà, en 's avonds ben ik in de opera van San Giovanni Grisostomo geweest. In de parterre (of op sijn Hollandsch in de bak) staan houte stoelen met leuninkjes waar van de plankjes agter teegens de leuning en met slootjes vast geslooten zijn. Wanneer men nu sitten wil, komt er iemand met een sleuteltje het plankje van de stoel waar op men sitten wil, losmaaken en neederleggen. Aldus is het ook te Milano in de Opera.

Sondag den 13e Februari de visite gegeven aan den Heer Boschetto Boschetti, en 's namiddags bij sijn Eccellentie Benedetto Marcello geweest, en den avond gepasseert, hoorende aldaar de Rosanna seer kunstig singen.

Maandag den 14e Februari de visite gegeven aan Signor Carlo Luigi Pietragrua. Verders met aandacht besien hebbende de seer groote marmere brug die oover het Groot Canaal legt, genaamt Ponte di Rialto, moet ik bekennen dat het een kunst stuk is. Deese brug heeft maar eene boog van een seer groote wijdte, wel van tneegentig voeten. Het wulf maakt ontrent een derde part van een rond of circul. Op de brug staan twee reijen met winkels. In het midden op de brug staan twee boogen met ses winkels aan elke sijde, soodat er vierentwintig winkels op de brug zijn, welke de twee boovengemelde reijen uijtmaaken. Daar loopt een straat in het midden oover de brug, als ook nog een aan elke sijde van de brug, hebbende langs het waater een fraje steene balustrade. Met seer gemakkelijke trappen klimt men deese brug op en af. Als het reegend of wat morsig weeder is

zijn deese trappen seer glad. Alle bruggen hier te Venetiën beklimt men met trappen, 't welk men hier doen kan, naademaal in deese stad nooit gereeden kan worden. Het waater hier te Venetië ebt en vloeijt ontrent vier voeten, heeft ontrent ses uren werk om te vloejen, en ook soo veel om te ebben. Het watergetij komt dag aan dag drie quartier of daar ontrent laater, gelijk als in de Noordzee.

Naademiddag gaan sien zijn Eccellentie Giovanni Dominico Tiepoli, die veele antiquiteiten en medailles heeft. Van daar ben ik langs 't Groot Canaal vaarende, tusschen de heerlijkste palejsen die men sien kan, gegaan naa de Faustina, woonende aan 't Groot Canaal op de hoek van de gragt van San Paolo, alwaar ik Signor Giminiano Jacomelli, componist van de opera hier reeds voornoemd, vond, als meede Michel Angelo Gaspardini die de Faustina instrueerde. Naa dat sij wat gesongen had versogt sij mij de dikwils hier boovengemelde cantaat met twee stemmen te singen, 't welk ik deed, werdende van Signor Giminiano Jacomelli geaccompagneert, waar oover sij en de andere soo verwondert waaren dat ik versogt wierd die cantaat te willen copieren voor de Faustina om de selve tot een gedagtenis te bewaren. Verders heb ik mijn avond in de opera doorgebracht.

Dingsdag 15 Februari 's morgens gesien de kerk van Giovanni e Paolo. Sij is vrij groot, seer lang, oud, en vol seer heerlijke marmore tombes van doges en andere helden. 't Klooster en wandelplaats is beide wel voorsien van monumenta en tombes. Op 't pleijn bij de kerk staat een fraaij metaal beeld te paard op een seer hoog piederstal van marmor met columnen en de volgende inscriptiën verciert, aan de eene zijde: Bartholomeo Coleono Bergomensis ob militare imperium optime gestum. S.C. [Volgens senaatsbesluit opgedragen aan Bartolomeus Coleonus van Bergamo wegens zijn voortreffelijk gevoerde militaire opperbevel]. Aan de andere zijde: Johanne Mauro, et Marino Venerio curatoribus. An Sal 1495 [Opgedragen aan

Johannes Maurus en Marinus Venerius, bestuurders, in het jaar van de Heiland 1495].

De kerk van de Frari is diergelijk maaksel als de voorgaande, seer oud, versierd met seer veel tombes. In dit klooster kogt ik van Padre Coronelli een klijne beschrijving van Venetië met een grondkaartje.

‘s Middags ben ik seer deftig onthaald aan ’t huijs van den Heer Boschetto Boschetti, woonende naast de kerk van Santa Maria Mater Domini. Daar aaten seer veele heeren en dames. Teegens den avond was er een concertje, en eijndelijk wierd er gedanst. Daar waaren ook eenige eedellieden met haar vrouwen of susters.

Woensdag 16e Februari heb ik geweest met zijn Eccelentie Benedetto Marcello bij zijn Eccelentie Girolamo Ascanio Giustiniani, soon van den procurator van St Marcus, die seer behoorlijk de viool speelt. Hij speelde voor mij verscheijde soloos, waarna hij mij versogt de cantaat met twee stemmen te singen, ’t geen ik tot driemaal toe voor hem deed, waarna wij den avond verders bij hem doorbragten.

Donderdag den 17e Februari en Vrijdag den 18e Februari verscheijde visites ontfangen en gegeven, en de avonden in de opera van San Giovanni Grisostomo doorgebracht. Deese daagen, zijnde twee postdaagen, veel brieven geschreeven.

Saterdag den 19e Februari bij den Engelsche consul de Heer Brown geweest en hem weegens de Heer Abraham Verbruggen te Rotterdam gegroet. ‘s Avonds in de opera van San Moisè geweest, alwaar vertoont wierd een opera van *Antigono*, zijnde vier actens gecomponeert door Tomaso Albinoni, die dood-krank wierd, en de vijfde acte door Giovanni Porta, die de clavercimbel speelde. De laatste acte wierd door de Mangnani, zijnde de eerste actrice van deese opera, seer kunstig uitgevoerd.

Sondag den 20 Februari gesien (gelijk meest alle daagen) de masquerades en andere vermaaklijkheden op de plaats van St Marcus. 's Avonds ben ik in de opera van San Giovanni Grisostomo geweest, alwaar verscheijde dames de impertinentie hadden van de heeren en juffers, die in de parterre (of bak) saaten, op haare hoofden en kleeven te spuwen en andere vuiglijkheden te werpen, 't welk seer gemeen is. Daarom is het best een stoel of zitplaats te neemen soveel als het mogelijk is naa het midden toe, om daar door bevrijd te zijn van het spuwen uijt de loges of balchi.

Den 21e Februari zijnde Maandag, bij de Hollandsche consul Strijkers geweest, en van hem vereert gekreegen een Roomsche penning van Romulus, de soon van Maxentius, en een van Jovianus. 's Avonds ben ik in de comedie die vertoont wierd op het theater van San Luca geweest. De comediën behaagen mij hier in Italië niet.

Dingsdag den 22e Februari met visites en 't sien van de masquerades doorgebracht; 's avonds bij den Heer Benedetto Marcello geweest.

Woensdag 23 Februari met den sottises of malligheeden van 't carneval op de plaats van St Marcus doorgebracht, en 's avonds bij den Heer Jan Pommer eerst gesien een marionettenspel, daarnaa ook gehoort een musiecq-concertje. Hier waeren veele menschen, onder andere de familie van den Heer Boschetti, wiens dochter, die met eenen Heer Minelli getrouwt is, een seer fraje alt song, sig selfs accompagneerende met de clavercimbel.

Donderdag 24 Februari 's morgens de cantaat met twee stemmen die de Faustina mij versogt had voor haar te copieren aan haar gebracht, de selve voor haar tweemaal singende. Naa de middag heb ik gesien de vertooningen die men gewoon is de Donderdag voor de vasten-

avond te vertoonen. Ik ging dan eerst in het paleijs van den Doge, alwaar ik hem sag verseld met den nuntius van den paus en den gansche raad, gaan naa de voorreevel van 't paleijs om de spectaculs te sien. Daarnaa ging ik ook mijn plaats neemen op de galereije van het paleijs op de selve hoogte en digt bij den Doge, alwaar ik een plaats gehuurt had. Eerst wierden drie stieren of ossen het hoofd met een swaard afgehakt. De eerste verloor sijn hoofd in een slag suijver af, de tweede ook. Dog de derde wierd soo wel niet getroffen, deese slagter kon het kunsje soowel niet als de twee andere. Vlak voor het paleis van den Doge stond een vuur-werk, en aan weedersijde van het selve een theater, op welke theaters om strijd eenige mannen booven op malkander tot ses hoog klommen en bleeven staan. Somtjids in een regte linie, somtjids als een halve maan stonden seeven mannen op het theater neer. Op die seeven klommen ses andere, staande ieder met de voeten op de schouders van twee mannen onder haar. Op deese ses klommen andere vijf hooger; op die vijf dan vier; op die vier dan drie; op die drie twee; en daar eijndelijk nog een klijne jonge booven op. Dit doen sij ook op verscheijde andere manieren, gaande in het rond staan, leggende stokken op haare schouderen waar op andere klimmen, weder stokken op haare schouderen leggende, maakende alsoo als een spits gebouw. Wanneer sij nu, op malkander staande, willen afkoomen, laten sij de jonge, die booven op gestaan en in sijn handen geklapt heeft, langs haare lighaamen afsakken. Dan springen de hoogste eerst af op kussens soo groot als beddens met zijde stof oovertrokken, en aldus springt de een voor en de ander naa naar beneden.

Hier naa was er een spiegel gevegt op elk theater, en selfs op het theater daar 't vuurwerk op stont. Daarnaa wierd er gesprongen door koorde-danssers op het theater van 't vuurwerk. Onder-tusschen wierd een kaerel sittende op een houte voogel langs een gespannen touw van het waater af tot op de toorn van St Marcus

opgehaalt, daarna komt hij af (als een vliegende Mercurius) langs een touw, dat gespannen is van den toorn van St Marcus tot aan de plaats van den Doge, wel vastgemaakt zijnde aan een buijs bij zijn rug, bij eenen arm en een been, brengende aldus aan den Doge een rijker met bloementjes en een neusdoek. Hier naa werd hij weeder opgehaalt en komt op de selve manier weeder aflangs het touw, waar bij hij eerst met de voogel opgehaalt was, tot tusschen de twee hooge pilaren heen bij naa aan het waater. Toen hij beneeden was, kwam langs het selve touw nog een tweede bij de rug aan een buijs wel vastgemaakt afgleijen. Eijndelijk eijndigden deese vertooningen met het aansteeken van het voorschreeve vuurwerk, het welk geen behoorlijk effect deed als zijnde het nog al te ligten dag. Het souw, indien het donker was geweest, vrij fraaij geweest zijn. Verders heb ik in de opera van San Giovanni Grisostomo mijn aavond doorgebracht.

Vrijdag den 25e Februari 's morgens hield ik post-dag naa Holland. In de herberg daar ik at was altijd 's middags een man die oesters verkogt. Deese worden rondom en selfs wel in de stad gevist, dog zijn soo slegt dat men soodaanige in Holland niet souw willen eeten. De beste worden in het Arsenal of daar ontrent gevist. De visite gegeven aan den Heer Boschetti, en met hem en de sijne gevaaren naa la Rosalba Cariera, vermaarseste schilderesse van Venetië, soowel met waaterverf, past of droge verf, als anders. Sij is van weesen vrij geschonden van de pokkjes en gansch niet fraaij. Haar suster, die met de schilder Pellegrini getrouwt is, is vrij fraajer. Hier wierd ons van alles dat aangenaam was opgedist, en seer aangenaame Grieksche en andere wijnen geschonken. Madame Minelli, dogter van den Heer Boschetto Boschetti, song en accompagneerde sig selve seer wel.

Saterdag 26 Februari 's morgens op de plaats van San Marco door de masquerades gewandelt. Hier is het alle daagen, soolang het Carnaval duurt, te weeten van de tweede Kersdag tot vastenaavond toe,

gelijk een kermis of jaarmarkt. Men heeft er masquerades, kwaksalvers, goed-geluk-seggers, marionetten, koordedansers, &ct. Ten tijden van 't Carnaval speelt men op verscheijde theaters operaas en comediën, dog terwijl ik hier was wierden maar op twee theaters operaas vertoont en op een theater comediën gespeelt. Buiten het Carnaval heeft men nog eenige daagen dat de masquerades toege-laaten zijn, als op Hemelvaartsdag en andere vrolijke feesten. Men heeft ook een huijs daar publicq gedobbelt word, genaamt I Ridotti.

Naa den eeten een koppje thee gedronken bij de Faustina. Hier naa 's avonds in de opera van San Giovanni Grisostomo bij haar in haar loge of balco op het theater geweest. Dit theater is zo groot niet als dat te Milano. De Faustina song deesen avond wonderbaarlijk. Sondag den 27e Februari de visite gegeven aan den Hollandsche consul de Heer Strijkers. 's Namiddags op de Piazza di San Marco de masquerades gesien, en 's avonds in de opera van San Moisè geweest.

Maandag den 28e Februari op de plaats van Sint Marcus de grillen en potsen weesen sien. 's Avonds ben ik bij de Heer Boschetto Boschetti op een bal geweest. Onder andere waaren daar vier Venetiaanse aadelijke dames die seer wel dansten. De eerste heete Luca, dese was seer kostelijk gekleed dog ongemaskerd. De tweede heete van haar selve Giovanelli, deese was seer fraaij en met een oud man getrouwt. De derde heete meede van haar selve Giovanelli, zijnde weduwe van een Heer Valmarana. De vierde, suster van de voorgaande, meede Giovanelli genaamt, weduwe van een Heer Bonvicino, deese was ooverkostelijk en gemaskert. Wandelende 's morgens op de plaats van San Marco wierd sij voor een vreemde prinsesse aangesien, verseld werdende van ses gemaskerde heeren ieder met een goede stok voorsien. Sij mij op de plaats van St Marcus siende, sprak mij aan, seggende, 'Hoe mijn heer, kent gij mij niet? Voorleede Vrijdag kende gij mij beeter'. Ik kon onmoogelijk bedenken wie sij was, maar

soogaauw sij 's avonds hier in dit geselschap in het selve gewaat en met de selve heeren kwam, nam sij haar masque af, mij vraagende of ik haar nu beeter kende, waar op ik andwoorde 'jaa', maar dat het mij 's morgens onmogelijk was haar te kennen. Ik had haar dikwils gesien aan 't huijs van den Heer Boschetto Boschetti, en vrijdags te vooren bij Signora Rosalba Cariera. Sij was ten eenemaal in het goud-laaken, zijnde de borst van het rijglijf volkoomen met diamanten beset, alsoo was ook de band (of ceinture) om haar middel. Haar hals en armen waren seer met juweelen behangen, haar hoofd met eedele gesteentens en bloemen vercierd, soodat alwat men aan haar sag goud, paerlen en diamanten was. Deese waaren (soo als sij mij seijde) haar eijge juweelen, die sij, een adellijke dame zijnde, volgens de wet maar twee jaaren naa haar trouwen had moogen draagen, en nu bij geleegendheid van het Carnaval eens liet lugten. De selve bedroegen verscheijde tonnen gouds, naar mij verzekerd wierd, negen.

Den 29e Februari Dingsdag, 's morgens gesien de masquerades op de plaats van St Marcus. De laatste agt daagen van het Carnaval is alles gemaskerd, heeren en dames, burgers en boeren, knegts en meijden, munniken en abbees, oude en jonge, alle menschen worden als gek, eedele soowel als oneedele, vreemdelingen selfs masqueren sig. Ik heb gesien en met de menschen gesproken, een grootvaader en grootmoeder met haar kinderen en kinds kinderen, jaa selfs de kinderen die op den arm gedraagen wierden, en de meijden die de selve droegen, gemaskert. Ik heb nooit gemaskert geweest als alleen deesen avond omdat ik ongemaskert zijnde niet souw hebben kunnen sien il Ridotto of i Ridotti, zijnde de plaats daar grof spel gespeelt word. Hier mag niemand koomen als gemaskert en sonder deegen of geweer. Om dit te gaan sien deed ik mijn mantel om, mijn slaapmuts op, daar oover deed ik een bauta (of baouta) [carnavalsmasker] waar oover ik mijn hoed sette, doende een half masque, suijsver wit

zijnde, voor. Dit is de gemeenste en gewoonlijkste manier van sig te masqueren. Een half masque bedekt het booven aangesigt, de neus en de halve wangen, soo dat de mond en de kin blood is, en men aldus gemakkelijk spreken kan. Een bauta gelijk wel wat naa een capotkap, die de vrouwen wel draagen wanneer het kout of reegenagtig weeder is, zijnde gemaakt van swarte sijde stof, daar de vrouwen kappen van maaken, nonpareille genaamt, is voor het aangesigt oopen, rondom den hals en nek toe, verciert van onder rondom met een swarte kant. Die hier in de Ridotti de bank houden zijn Venetiaansche eedellieden ongemaskert. Men speelt alle soorten van spelen. Het speelen of uijtscheijden is vrij. De grootste gek brengt er het meeste geld. Hier zijn verscheijde kaamers en groote saalen in welke alle gespeelt word. Daar is eene kaamer daar men eeten en drinken, van wat soort het soude moogen weesen, kan koopen. Ik ben deesen aavond niet in de opera geweest omdat het de laatste maal was en dan gemeenlijk veel geraast word en de musiecq ook soo wel niet geëxecuteert word als anders.

Donderdag den 2 Maart met den Heer Boschetti en sijn familie gesien het Arsenaal of wapenhuijs. Voor het selve zijn twee seer groote en twee klijnder leeuwen, zijnde Grieksche antiquiteiten van Athene alhier gebragt, zijnde alle vier van wit marmor. Wanneer men het Arsenaal inkomt moet men sijn deegen afleggen. Het is seer groot, als een klein steedje met huijsingen en gragten. Het geweer is hier in het magazijn in geen kassen gelijk bij ons in Holland, maar het hangt in seer groote saalen aan rakken of teegens de muuren, vertoonende allerlei figuren, en is soo blank en glad als een spiegel. Daar is een groote meenigte van harnassen, helmetten, waar onder die van Attila, Kooning der Hunnen, die in de vijfde eeuw geleeft heeft, is; als ook een groot getal swaarden van buitengewoone grootte, verders alles dat in een magazijn van nooden is. Uijt het magazijn naa de

werven en scheepmaakerije gaande ben ik geklommen in de Bucen-taurus (gemeenlijk Bucentoro genaamt) of galeij, waar in de Doge met den raad is wanneer de Doge de plegtigheid verrigt van het trouwen van de zee. Dit schip is vol sneijwerk of beeldhouwerije ten eenemaale verguld. Wanneer deese galeij voortgeroeijt word, werken er vier mannen aan eene riem. Hier sag ik ook seer groote riemen voor galeassen, daar seeven mannen toe vannooden zijn om de selve ordentelijk te beweegen en te roejen. Voor elk man is er een handvat aan sulc een riem. Hier stonden verscheijde galeijen op staapel, alsook andere scheepen. Alhier schepten de matrosen oesters uijt de vrij groote canalen, die ons gepresenteerd wierden, waarvan ik er eenige at. Deese zijn de beste die ontrent Venetië vallen.

Van hier voerden wij naa il Lido of het strant, alwaar de volle zee teegens aanspoelt. Het is gefortificeert dog seer vervallen. Wij lieten ons van een gat in de fortificatie afsullen en wandelden seer lang op het strant, alwaar een aangenaam gesigt was, zijlende verscheijde groote en klijne scheepen in ons gesigt. Wij klouterden weeder teegen de fortificatie op en gingen soo naa als wij konden naa de haaven toe, daar vijf groote scheepen met volle zijlen inkwaamen. Naa de andere kant hadden wij een schoon gesigt oover de stad en het gebergte aan het vaste land. Het was hier soo aangenaam, dat de dames het Lido naauwlijks konden verlaaten. Ik kwam midden in de agtermiddag eerst in de stad en naadat ik wat gegeten had, ging ik mijn avond doorbrengen bij de Faustina, alwaar ik vond de Gravinne Coronini, geweese maîtresse van Keijser Josephus.

Vrijdag den 3e Maart sag ik uijt mijn vengster leggende een lijk op een burrie draagen naa de kerk van San Moisè, leggende sonder kist in de oopen lugt blood, 't welk hier de manier is, werdende het lijk in de kerk gekist en daarnaa begraven. Men heeft hier in Italië van de lijken geen de minste stank in de kerk doordien d'er nooit een gan-

sch graf of groote sark geoopend word, dog alleenlijk maar de mond van een begraaf-plaats, en soogaauw een lijk daar in geset is, legt men een groote vierkante steen op de voorschreeve mond, worden de de voegen rondom die steen aanstonds met kalk toegestreeken. Deese dag was het postdag naa Holland. Verders de visite gegeven aan sijn Eccelentie Benedetto Marcello en aan de Hollandsche Consul Strijckers.

Den 4e Martii, Saterdag, was het postdag op Turin en Milano. Visite gegeven en mijn aavond gepasseert bij la Rosalba, daar ik de familie van de Heer Boschetti vond.

Sondag den 5e Martii, gesien de kerk van San Moisè. Deese heeft een ooverkostelijke marmore geevel, Corintisch werk, vol en selfs altevol cieraaden, 't welk de architectura bederft. De selve is van binnen ook seer fraaij, heeft schoone marmore altaren, dog om de schildereijen wel te besien was het alte duijster. De kerk van Santa Maria della Salute is seer schoon en heerlijk. Van 't waater af tot aan de kerk klimt men op in twee rejsen, eerst vijftien, en dan nog eens sestien trappen, maakende te saamen een en dertig trappen. Deese kerk is een agtkante coupel, van buijten met beelden en balustrades verciert; heeft een fraje voorgeevel naa de Corintische en Romeijnsche architecture; de deuren zijn van koper met loofwerk. Van binnen is sij naa de Corintische en Romeijnsche orde. De coupel heeft booven de pilaaren een balustrade met agt fraje beelden, en booven daar 't wulf begint nog een andere balustrade; daar zijn ses capellen met witte marmore altaren, en fraje schildereijen. 't Groot altaar staat regt voor de grooten ingang van de kerk onder een klijnder coupel, zijnde seer kunstig gewerkt; agter het selve is het orgel en sang-plaats, 't welk alles, door de groote deur de kerk in te sien een seer heerlijk gesigt maakt.

De kerk del Redemtore heeft een fraaje voorgeevel, naa de Corintische en Romeijnsche ordre. In twee reijzen klimt ment van 't waater af tot aan de kerk deuren toe, te weeten eerst negen trappen, en dan nog eens sestien, hebbende deese sestien trappen aan weersijde een balustrade. De kerkdeuren zijn van kooper. Van binnen is de kerk fraaij, niet ooverkostelijk, maar van een schoone Corintische architecture. Zij heeft aan elke sijde drie altaaren; daar agter een fraje coupel daar 't groot altaar onder staat. Verders siet men door pilaaren, die de muur draagen, de plaats daar de munniken singen (of 't choor) zijnde alles sinnelijk en net.

Soo als ik in mijn gondel treê komt er iemand met een nieuw schuijtje, en haalt een priester van deese kerk om het selve te wijen (of de seegen daar oover de spreken). Deese priester eenige woorden of gebeden seer ras uit een boek leesende en brabbelende, als meede met de regterhand oover het gesegde schuijte eenige kruijsen maakende, joeg (soo als mij onderregt wierd) daar door de duijvels en boose geesten, die in het houtwerk van 't schuijtje souden kunnen verhoolen sittend, d'er uijt. Daar op nam hij een wij-kwast en sprengde het selve met wij-waater, daarvoor een stuk geld tot een vereering krijgende.

De kerk van San Georgio Maggiore is seer fraaij. Van 't waater af klimt men eerste neegen trappen op om op de straat te koomen, van daar heeft men nog neegen trappen om in de kerk te klimmen. Deese kerk heeft een schoone voorgeevel Corintisch en Romijnsch; de deuren zijn van kooper. Van binnen is sij seer heerlijk Corintisch en Romeijnsch; is een kruijskerk met een coupel in het midden. Daar zijn aan de altaren fraaje schilderijen. De altaren zijn naa een deftige Corintische ordre. De coupel heeft een balustrade om de selve rondom te kunnen gaan; agter de coupel staat het groot altaar. Booven het altaar is het orgel, 't welk door Corintische gecannulleerde colommen ondersteunt word, door deese colommen siet men het choor en

de banken daar de munniken singen, 't welk een seer schoon gesigt geeft. Hier worden in de altaaren veele reliquien van Heijligen bewaart, onder andere die van Stephanus de eerste Christen martelaar. Hier zijn ook veele monimenta van groote mannen.

De kerk van Santa Giustina heeft een fraje voorgeevel naa de Ionische en Romeijnsche ordre. Dese kerk is klijn, hebbende in plaats van een wulf een platte solder vol schoone schidereijen in vergulde lijsten. De kerk van San Francesco heeft een geevel naa de Corintische architecture; van binnen is sij naa de Dorische ordre, dog niet heel fraaij; het groot altaar is vrij cierlijk. De kerk van de Celestine, zijnde nonnen, is vierkant, en van een buitengewoone weijdde, met een platte soldering, die seer kunstig gelegd moet zijn, om de groote weijdde; sij is naa de Corintische ordre. De kerk van San Lorenzo is klijn naa de Corintische en Romeijnsche ordre; 't groot altaar is heel fraaij van wit en swart marmor. Daar zijn fraie schildereijen in de altaren.

Naa den eeten heb ik gaan sien den Heer Boschetto Boschetti, en ben met hem en sijne familie gegaan bij sijne dogter, die getrouwt is met eenen Heer Minelli, aan 't groot Canaal woondende de derde deur van de kerk van San Stae, regt over Benedetto Marcello; hier was een concertje. Madama Minelli song seer wel een alt sig selven accompaneerende. Ik accompaneerde haar Eccellentie Buonvicino met het clavercimbel op haar versoek, sijn song ook een alt. Hier in Italië vind men seer veel vrouwen en castraten die alten singen.

Den 6 Martii ben ik gaan sien den Hollandsche Consul Strijkers. Van daar ging ik verders afscheijd neemen bij den Heer Boschetto Boschetti en sijn vrouw. Sijn broeder Biasio, sijn suster Eleonora, sijn andere suster met haar man, Gaspari genaamt, stonden naa Verona te keeren den volgenden dag, zijnde den 7e van deese maand. Verders ben ik met sijn Eccellentie Benedetto Marcello gegaan naa een

concert alwaar drie psalmen van zijn compositie gesongen wierden met de ripieni, of verdubbelingen, maakende een goed effect.

Dingsdag den 7e Martii heb ik afscheid genoomen bij de vermaarde portrait-schilderesse Rosalba Cariera. Verders ging ik ook afscheid neemen van den Hollandsche consul Francesco Strijkers. Van daar deed ik van gelijke bij den Heer Jan Pommer. Na den eeten ging ik vaarwel zeggen bij zijn Eccellentie Benedetto Marcello en van la Signora Rosanna die nog seer kunstig voor mij song, werdende door zijn Eccellentie geaccompagneert. Van daar ging ik de vermaarde sangster Faustina Bordoni, die ook voor mij verscheidene cantaten seer heerlijk song, groeten.

Woensdag den 8e Martii met een Venetiaansch eedelman, zijnde de neef van de Hollandsche consul Strijkers, gaan sien de bibliotheecq van San Marco, dog toen wij d'er kwaamen was de selve geslooten. Door de tralien sag ik eevenwel dat het een kooninglijke saal is en een schoone groote bibliotheecq. Eer men in de bibliotheecq komt, gaat men door een kaamer of saal vol Grieksche en Romeijnsche antiquiteiten. Hier zijn seer schoone marmore stantbeelden, borstbeelden, klijnder beeltjes, groepen, urnae, basrelieven, inscriptiën en andere frajgheden. Onder andere word er gesien van marmor gehakt de conjunctie van Jupiter, in de gedaante van een swaan, met Leda, staande, seer aardig en dartel verbeeld. Van daar ging ik sien de salen die in het paleijs van den Doge zijn. Voor eerst sag ik dat dit paleijs op de binneplaats vrij heerlijk gebouwt is, verciert zijnde met lugtige galereijen, schoon beeldwerk, soowel anticq als modern. Daar zijn twee antique, die mij gesegt wierden Verus en Lucilla te zijn. Daar zijn ook twee extra fraje moderne beelden regt oover de groote trap, zijnde een Adam en een Eva.

Op de binneplaats staan twee putten, die seer heerlijk zijn van

metaal gegooten, staande op marmore agtkante en met trappen opgaande voeten. Als men de groote trap opgeklommen is komt men op een gallereije, alwaar in de muur verscheijde gaaten zijn waar in men brieven steekt om iemand alsoo op een geheijme manier aan te klaagen oover de eene of de andere misdaad, soo als men sien kan uijt de inscriptiën bij de voorschreeve gaten zijnde. Soodanige gaaten met haar inscriptiën vind men ook hier en daar in het paleijs selfs.

Meest alle de kaamers zijn vol schildereijen van groote meesters. Ik passeerde een groote saal alwaar voor eenige heeren door een Venetiaans eedelman gepleijt wierd. Verders sag ik de saal daar de grooten raad vergaadert, die seer groot en schoon is, zijnde vercierd met heerlijke schildereijen van zeeslaagen en andere historiën, behoorende tot de Republicq van Venetië.

Naa den eeten ging ik afscheid neemen bij den Heer Redaelli, daar ik mijn geld ontfong. Van daar ging ik naa Murano, alwaar ik in de glasblaasereijen de vermaarde Venetiaanse spiegels sag blaasen &ct. Dit eijlandtje, Murano genaamt, behoort wel tot de Republicq van Venetië, maar niet tot de stad, hebbende zijn eijge regtbank. Van daar te Venetië weedergekeert zijnde ging ik sien de seer heerlijke en ooverkostelijke kerk van de Carmelitani Scalzi (of Ongeschoeijde Carmeliten) toegewijd aan Santa Maria di Nazareth, aan 't Groot Canaal. De voorgeevel is seer schoon van architecture, onder naa de Corintische en booven naa de Romeijnsche ordre, geheel van marmor, met schoon loofwerk, nissen, en beelden vercierd. Van binnen heeft deese kerk, gansch van marmor zijnde, de kostelijkste altaren die ik tot nog toe gesien heb. De kas van het orgel selfs is van seer keurlijk wit marmor. Deese kerk kan het schoonste stuk werk dat te Venetië is genaamt worden. Verders t'huijs gekoomen zijnde, prepareerde ik mij tot de reijs.

De kerk van San Stae (of Sint Eustanchius) is klijn en heeft een seer sinnelijk en fraaij nieuw voorgeeveltje, staat aan 't Groot Canaal.

Schuijns oover deese kerk woont sijn Excellentie Benedetto Marcello, naast het paleijs Grimani.

Den 10 Martii, Vrijdag, de visite gegeven aan l'Abbate Domenico Lazarini, een seer geleerd man, voornaamentlijk ervaaren in de Grieksche taal. Deese Heer ging met mij wandelen met een bril op sijn neus. Ik heb in Italië verscheijde heeren met brillen op de neus sien wandelen, 't welk (soo als mij gesegt wierd) geschiet om het stof uijt de oogen te houden en niet uijt waanwijsheid. De glaasen van sulke brillen zijn veel grooter als van die waardoor men siet om te leesen, en zijn ook niet gesleepten. Wanneer het droog weeder is en wat waaijd, stuijft het seer sterk in deese landen, 't geen ik alteveelen gewaar geworden. De kerk van Sant Agostino is niet groot, dog daar zijn fraje schildereijen. De cathedrale kerk word heel nieuw verbouwt en sal fraaij zijn. In de kerk der Carmelieten is niets fraaijst te sien, als alleen de schildereijen en marmor-werken. De Heremiten hebben een seer oude kerk van maaksel als die van San Giovanni e Paolo te Venetië, meede vol grafsteeden en monimenta.

Deese nagt heeft het sterk gesneeuwt en de sneeuw smelt nergens als daar de son lang op scheen. Hier soo wel als te Venetië was bijnaa alles swaar verkouwt. 't Kucchen en hoesten was in deese tijd hier seer de mode. In geen dertig jaaren heeft men hier te land sulc een ongesonde winter (volgens het seggen van oude luijden) gehad als deese. Ik was ook soo hees dat ik naauwlijks eenig geluijd kon geeven, en in Holland was 't een volkome lente.

[Napels 1-8 april 1724]

Donderdag den 6e April heb ik in de kerk del Monte Oliveto, die

seer fraaij is, sien doen de lijkdienst voor den overleeden Paus Innocentius XIII uijt de familie Conti. De kerk was met swart behangen en verciert met goude en zilvere banden en festonnen van wit neeteldoek. Het praalgraf (of catifalco funebre), 't welk in 't midden van de kerk opgeregt was, had men bekleed met swarte, goude en zilvere stoffen, verders seer pragtig verciert en met een groote meenigte van waskaarsen verligt. Bij deese geleegentheijd hoorde ik hier seer schoone musiecq met twaalf en meerder stemmen, en wel dertig instrumenten, werdende de bas gesongen door l'Abbate Antonio Manna, daar ik een adres aan had. Deese kerk heeft een seer heerlijke platte solder met verguld loofwerk. Het groot altaar is ooverheerlijk. Alle de capellen zijn wel waard besien te worden. In een van de capellen werd de geboorte van Christus seer kunstig van marmor gehakt gesien.

Naa den eeten ben ik geweest in de kerk della Madonna Solitaria, die om de wille van een feest seer pragtig verciert was met goud en zilver laaken en festonnen van de selve stoffen behangen. Hier wierd seer swaare en schoone musiecq gemaakt, zijnde door Francesco Mancini, capelmeester van deese kerk, gecomponeert. Een stuk a canto solo wierd er gesongen door de vermaarde sanger Matthencci. Hij word al vrij bejaard, heeft een seer schoone stem en heerlijke manieren (of agrementen), dog kan niet trembleeren.

Vrijdag den 7e April, in de selve kerk van la Madonna Solitaria, behangen gelijk daags te voorn, andermaal schoone musiecq gehoord van Francesco Mancini. Matthencci song er ook seer heerlijk. Na den eeten heb ik de visite gegeven aan den vermaarden sanger Nicolini, die ik seer beleefd en vriendlijk vond. Hij woond seer vermaaklijk eeven buijten Napels in de voorstad Chiaia genaamt, hebbende een gesigt dat weergaaloos is, oover de zee en van de grotte die onder de Pansilippo is tot aan 't Capo di Pansilippo toe, zijnde die

berg onder aan vol lusthuijsen.

[Rome 12 april - 22 mei 1724]

Vrijdag den 14e April heeft het den ganschen dag sterk gereegent, soodat ik alleenlijk wat heb weesen praaten bij een boekverkooper Pagliarini genaamt, aan wien ik adres had door de boekverkooper Abraham de Hond in den Haag. Hij woonde alla Piazza di Pasquino, staande het vermaarde beeld van Pasquin op de hoek van een straat die op de Piazza Navona uitkomt bij 't paleijs van Pamfili. Tegens of bij dit beeld, zijnde alleenlijk een romp, worden seer veele pasquillen aangeplakt. Op de Piazza Navona staat de seer heerlijke nieuwe kerk van Santa Agnese, die niet groot is. Sij vertoont sig seer fraaij, hebbende een coupel in het midden en aan elke sijde nog een toorntje, alles naa de Corintische order. De kerk van binnen is ovaal, de muuren zijn, gelijk alle de colommen, van marmor. De vloer is ingelegt met allerhande marmor. De wulven zijn verciert met pleijsterwerk (of stucco), verguld, en schildereijen, soo ook de coupel. De altaren zijn wonderfraaij en verciert met kunstige marmore basrelieven. 's Avonds heb ik in de kerk di San Giacomo de' Spagnuoli, zijnde oud dog wat vernieuwt, seer goede treurige (of pathetique) musiecq gehoort, hebbende deese kerk niet veel bijsonders. De kosteljkheeden van de kerken en paleijsen te beschrijven is mij onmoogelijk, daar toe kunnen dienen de boeken waar in de selve in het breede beschreeven worden.

Vrijdag den 21e April de visite gegeven aan Don Juan d'Afflito van Napels, met wien ik te Venetie lang gegeeten had, hier te Rome in sijn broeders paleijs gelogeert zijnde, van waar ik naa huijs keerde, naademaal een donderbuij opkwam, hebbende het verders den gan-

schen dag gereegent. Des namiddags liet ik Madama Faustina Maratii, weduwe van den advocaat Zappi, vraagen of 't mij geoorlooft was te koomen sien de kunstige schildereijen die sij heeft, soowel van haar vaader als van andere vermaarde schilders. Sij ontfont mij seer minzaam. Ik sag seer veel fraaijs, dog niets kon haalen bij haare soowel als haar dochters fraaijheid. Sij zijn welgemaakt, schoon van weesen en blank van couleur. De moeder ging wat mank. Ik vond hier een schoone clavercimbel, ik song voor de eerste maal naa een sware verkoudheid die ik lang gehad had, de hier booven meergemelde cantaat met twee stemmen alleen, waar oover sij seer verwondert was. Verders passeerde ik hier mijn avond.

Maandag den 24e April de visite gegeven aan Padre Sixti Jesuït, in het Collegio Romano woonende, die mij de seer schoone kerk van Sant Ignazio liet sien. De voorgeevel is heerlijk naa de Corintische en booven naa de Romeijnsche ordre. Booven rondom de kerk is een fraje balustrade. De kerk van binnen heeft drie panden, zijnde het middelpand naa de Corintische ordre, en het wulf seer kunstig met perspectiven geschildert door Padre Andrea Pozzi Giesuita. Daar is nog een coupel op de kerk, zijnde teegen het wulf door kunst van schilderen een coupel verbeeld. Verders zijn er in de sijpanden coupels, en alles is naa de Ionische en Corintische ordre. In deese kerk is een altaar dat seer heerlijk is, hebbende geslingerde colommen (of torte) van verde antico, met goud verciert. In deese kerk is de tombe van Paus Gregorius XV, seer kostelijk en ooverheerlijk van allerlei soort van marmor. In dit Collegio Romano had ik ook kennis aan Padre Vitrij, een antiquarius die een buijtengemeene groote quantiteit medailles had. Dit Collegium Romanum is een schoon en groot gebouw hebbende een binneplaats rondom met schoone colonnades. De voorgeevel is seer deftig met twee deuren of poorten en booven midden op de geevel een horologie met een toortje en klok.

't Seminarium Romanum is ook een nieuw en fraaij gebouw met een binneplaats hebbende cierlijke colonnades. Dit gebouw is schuijns oover de kerk van Sant Ignazio. De kerk van Sant Ambrosio e San Carlo de' Lombardi, (werdende ook wel genaamt de kerk van San Carlo al Corso) heeft een schoone geevel naa de Corintische ordre, heeft van binnen drie panden en een fraaje coupel, alles naa de Corintische ordre. Alle de wulven van de laage panden soowel als 't middelpand en coupel zijn vercierd met heerlijk stucco- of plaijster-werk, verguld, en kunstige schildereijen. De schildereije van 't groot altaar is seer fraaij door Carlo Maratti geschilderd. Deese kerk is een van de pragtigste die men sien kan.

's Naamiddags bij den Ridder Pietro Ghezzi, die alle maan-daagen een concert van musiecq aan sijn huijs geeft, mijn aavond gepasseert. Hier wierd seer fraaij gesongen en gespeelt. Hij selfs speelt ook de bas, is een groot schilder en stout teekenaar.

Dingsdag den 25e April heb ik gesien de seer schoone kerk del Gesu. Deese heeft een heerlijke voorgeevel naa de Corintische en Romeijnsche ordre. Van binnen is de selve naa de Romeijnsche ordre buijten maaten kostelijk. De vloeren ingelegt met figuren; de wulven zijn vercierd met stucco, goud, en kunstige schildereijen, van het fraaijst dat men sien kan. De altaren zijn seer heerlijk van verscheijde soorten van marmor en verguld, met fraaij koper loofwerk. Het marmor beeldwerk is uitneemend kunstig. Deese kerk is een van de fraaijste en kostelijkste van Rome. De coupel die op de kerk staat is vercierd met goud, stucco of plaijsterwerk, en schildereijen. De kerk van San Marco in het paleijs van den ambassadeur van Venetie is niet veel bijsonders. Hier heb ik deese morgen fraaje musiecq gehoord.

Den aavond gepasseert met den Heer Paats bij Madama Faustina Maratti, weduwe van den advocaat Zappi, alwaar was de Prins Chigi en andere heeren, als ook Madama Buononcini, huijsvrouw

van de vermaarde componist Giovanni Buononcini, als ook Maddama Tibaldi, die seer fraaij song sig selfs accompaneerende. Ik heb hier ook weeder de cantaat met twee stemmen alleen gesongen.

Vrijdag den 12e Maji heb ik gesien de schoone kerk van Sant Andrea della Valle. De voorgeevel is seer fraaij, onder Corintisch en booven Romeijnsch. Daar zijn fraje capellen, onder andere die van den Hertog Strozzi van Oriëntaalsch alabaster. Hier zijn twaalf gecannuleerde Romeijnsche colommen van een Oriëntaalsche steen genaamt lumachella of pidocchiosa, gevonden in de baaden van Agrippina, Neroos moeder. De capiteelen en basementen zijn seer fraaij van verguld metaal. De metale beelden soo als deese geheele capelle zijn naa de ordonnancie van Michel Angelo Buonaroti. 't Wulf van het choor is wonderbaarlijk geschilderd door Domenichino. De coupel is naa de Romeijnsche ordre, booven beschilderd door Pietro di Cortone. De vier hoeken van de coupel zijn beschilderd door Domenichino. Rondom het choor zijn ook schildereijen in fresco, soo heerlijk niet (naa mijn gedagten), dog evenwel seer fraaij.

De kerk van San Pietro in Vaticano: de grootste en heerlijkste die in de waerld is. Voor deese kerk is een wonderlijk groot pleijn, hebbende aan weedersijde een galereije vier colommen breed, maakende ieder een half rond. Daar zijn ook twee rechte gangen waar door men uijt beijde de galereijen bedekt naa de kerk kan gaan. Deese galereijen hebben Dorische colommen. De gangen hebben vengsters en geen colommen, dog zijn eeven hoog als de galereijen, zijnde beijde vercierd met balustrades en beelden. In het midden van dit pleijn is door Sixtus V doen opregten een seer hooge obeliscus, eertijds gestaan hebbende digt bij de sacristie van de teegenwoordige kerk van San Pietro, zijnde toegewijd geweest (soo als nog uijt een inscriptie gesien word) aan Augustus en Tiberius. De hoogte van deese obeliscus, die als door vier leggende metaale leeuwen ge-

draagen word, met sijn piedestal en 't kruijs dat op den top staat, is ontrent hondert en seevenentwintig Rhijnlandsche voeten, of hondert en tagtig Roomsche palmen hoog. Een Roomsche palm is agt en een halve Rhijnlandsche duim lang. Aan weedersijde van deese obeliscus staat een seer heerlijke fonteyn. Als men van dit pleijn af naa de kerk opklimt siet men twee swaare marmore beelden, het eene van Petrus, het andere van Paulus. De voorgeevel van deese kerk van Sint Pieter is ooverheerlijk naa de Corintische ordre, zijnde vercierd met seer swaare dikke en hooge colommen, heerlijke basreliëven, balustrades, en beelden van Christus met sijn twaalf apostelen booven op de balustrade. Elk beeld is volgens de reekening van Misson agtien Engelsche voeten hoog, zijnde de Londonsche voet nog geen halven duim korter als de Rhijnlandsche. Eerst gaat men door vijf poorten in het portail of galereije van de kerk, zijnde seer kostelijk, met veele marmore colommen vercierd. Het wulf is van plaijster- (of stucco-)werk en verguld. Booven de middelsten ingang, van binnen booven de lijst, siet men de vermaarde schildereije in mosaïsch werk van 't Sint Pieters scheepje. Aan het eijnde van dit portail naa 't Vaticaan staat Constantijn te paerd van marmor gehakt. Aan het ander eijnde was men doende om een gelijke beeld van Carolus Magnus opteregten. Uijt dit portail gaat men in de kerk door vijf deuren, zijnde de middelste seer kunstig van metaal gegooten en gewerkt, en de laatste aan de regterhand (als men de kerk ingaat) is altijd toegemetseld, hebbende in het midden een groot metaal kruijs in de muur, werdende alle vijfentwintig jaaren, op het jubeljaar geöpend, en het jaar geëijndigt zijnde weeder toegemetseld. Teegens deese gesloote deur heb ik veele menschen sien knielen en haar devotie pleegen, kussende dikwils het metale kruijs, 't welk in de deur gemetseld is, waar door het selve aan het onderste gedeelte, soo hoog als men er bij kan, glad en glimmend was. Wanneer men de kerk inkomt souwde men niet seggen, dat de selve soo groot en soo hoog

was als sij is, doordien de evenmaathigheid (of proportie) soo wel waargenoomen is. Het middel-pand, 't welk ontrent seeven en tagtig voeten breed en ontrent honderd en veertig voeten hoog is, heeft aan elke sijde vijf seer swaare zuijlen, waar teegens Corintische gecannulleerde pilasters staan. De vier zuijlen daar de coupel op staat zijn van een buitengewoone dikte. Booven op de voorschreeve pilasters legt een seer heerlijke lijst, zijnde de zuijlen, pilasters, lijst, de beelden en basrelieven die tot cieraad strekken, alle van marmor. Het wulf is met stucco en goud vercierd. Teegens de laatste zuijl aan de regterhand, eer men aan de coupel komt, sit tusschen de twee pilasters in een nis een metaal beeld van Petrus, 't welk gesegt word gegooten te zijn van het metaale beeld van Jupiter Capitolinus ten tijde van Paus Leo I, die in 't jaar 440 naa Christi geboorte paus wierd. Dit beeld word (soo als ik gesien heb) met seer veel devotie en sugtingen de voet gekust, waar door de groote teen niet alleen glimt, maar selfs een groot gedeelte afgenoomen is. De coupel, die van binnen ontrent honderd en vijf en dertig Rhijnlandsche voeten wijd is, geeft een seer heerlijk gesigt, zijnde vercierd met marmor, mosaïsch werk, en verguld. De hoogte van de coupel van de vloer af tot den top van het kruijs is ontrent vierhondert en twintig voeten. Wanneer ik voeten noem, verstaa ik daar door Rhijnlandsche voeten. Het groot altaar staat regt onder de coupel in het midden van het kruijs van de kerk. Het is van verguld metaal of koper, 't welk gekoomen is van het dak van 't pantheon. Dit altaar is vercierd met vier geslingerde koopere colommen naa de Romeijnsche ordre, staande op marmore piederstallen. Booven elke colom staat een seer groote engel wel veertien of vijftien voeten hoog. Verders is booven de gesegde colommen een schoone lijst met wapens vercierd, en uijt elke hoek gaat een swaar cieraad- en loof-werk opwaars naa malkander toe, waar op booven een kruijs staat. Verders zijn er klijne engeltjes op de lijst met de drie dubbelde pauselijke kroon, en de dubbelde sleutels spelende. Dit

werk word seer geagt en is ook wonder heerlijk, gansch (soo als
 booven gesegt is) van koper gegooten. In het choor is het altaar van
 Sint Pieters stoel, waar booven twee leeraaren van de Grieksche en
 twee van de Latijnsche kerk, te weeten, Sint Jan Chrijsostomus, Sint
 Athanasius, Sint Augustinus, en Sint Ambrosius, met haare handen
 ophouden een seer prachtige stoel of seetel, waar in geslooten is een
 houte stoel, waar op Sint Pieter (volgens 't gemeen gevoelen) als paus
 soude geseeten hebben. De vier gesegde beelden, zijnde van een
 buitengewoone groote, als ook de seetel, zijn van metaal gegooten
 en verguld. Aan de linkerhand van dit altaar is het heerlijk graf (of
 tombe) van Paus Urbanus VIII, en aan de regterhand van dit voor-
 schreeve altaar is de seer cierlijke tombe van Paulus III. Op dese
 tombe zijn, onder andere saaken, twee seer kunstige witte marmore
 vrouwen beelden, verbeeldende de voorsigtigheid en de religie.
 Deese twee vermaarde beelden waaren eertijds naakt, half leggende
 en half sittende, dog zijn teegenwoordig seer aardig en dun voor een
 gedeelte gekleed als met een hembd, zijnde dit kleedtje van metaal.
 Men segt dat seedert twee Spanjaarden op deese beelden zijn verlief
 geworden en daar meede onbehoorlijke saaken gepleegt hebben, de
 selve zijn gekleed geworden. De lengte van de kerk van binnen son-
 der het portail is ontrent vijfhonderd en agtentagtig Rhijnlandsche
 voeten. De sij- of laage panden van deese kerk zijn seer heerlijk, ver-
 cierend met allerhande marmor, colommen, tombes, altaren, en
 booven met couplets, waardoor 't ligt naa beneeden komt, van bin-
 nen met mosaïsch werk bekleed. Men siet hier de prachtigste tombes
 die men sien kan. De Kooningin Christina van Sweede in deese kerk
 begraven, heeft in het sij-pand, als men de kerk inkomt aan de reg-
 terhand, teegens de eerste zuil een fraaij monimentum, als een ron-
 de medaille van metaal gegooten waar op haar weesen (of portrait)
 verbeeld is, met eenige andere marmore cieraaden. Buijten deese
 panden zijn er nog seer prachtige en groote capellen. De vloeren van

deese kerk zijn van marmor, hier en daar met figuren ingelegt. De sacristie, die als men de kerk inkomt aan de linkerhand is, was eertijds een heijdensche tempel van Apollo. Sij is een agtkantige coupel, en geweest een kerkje van Maria della Febre, tegenwoordig de sacristie van de kerk van Sint Pieter. In deese plaats word bewaard de ketting en het slot van de haaven van Tunis, als zijnde een vereering die Keijser Carolus V aan Sint Pieter gesonden heeft. Onder de coupel van de kerk van Sint Pieter, teegens een van de vier sware zuijlen daar de selve op staat, ging ik eenige trappen neederwaars in de onderaardsche grotte of kerk, alwaar verscheidene capellen en fraje altaren zijn, de altaar-stukken van mosaïsch werk zijnde. Daar is een heerlijke capelle, onder het groot kooper altaar dat in de bovenkerk staat, alwaar bewaard worden (volgens 't gemeen gevoelen) de helft van de lighaamen van de Heijlige Petrus en Paulus, zijnde de andere helft in de kerk van San Paolo Fuori delle Mura. In deese grotte zijn veele graaven of tombes van heijligen, pausen, cardinalen, aartsbisschoppen, drie Roomsche keijzers als Valentinianus I, Honorius, en Otho II, Maria vrouw van Honorius, en Agnes vrouw van Keijser Hendrik II. Drie koningen van Saxen, twee koninginnen als Charlotta Koningin van Cijprus, Jerusalem en Armenië, en Christina Koningin van Sweeden, zijnde haare ingewanden in een andere kelder als haar lighaam. Verders zijn hier veele voornaame menschen begraaften, onder andere eene Probus, en eene Junius Bassus, beijde praefecti van Rome, zijnde de laatste begraaften ontrent het jaar 359. In deese grotte siet men veele basrelieven, waar onder eenige seer fraaij zijn. Ook inscriptiën, eene van de selve behelst een excommunicatie teegens de vrouwspersoonen die buijten de Pinxter-Maandag in deese grotte of onderaardsche kerk koomen, zijnde het op deesen dag aan de mannen verbooden in de selve te treden. Van deese kerk is nog te seggen dat snuijf-tabak in de zelve te neemen seer swaar verbooden is, en wel onder de straffe van excommunicatie.(...)

Sondag den 14 Maji heb ik het eijland dat in de Tiber legt gesien. (...) Van daar ben ik buijten de Porta del Popolo den tour gaan reijden, daar veele menschen waaren, onder andere de Princesse Sobietski, vrouw van de pretendent van Engeland, die extraordinair beleeft is. Terwijl ik hier met den Heer Adriaan Paats reed, kwam de Kardinaal Borgia uijt Spagne aan met eenige koetsen met ses paerden en loopers, om meede in het conclave te gaan.

's Morgens heb ik een visite gegeven in de cancellaria of 't paleijs daar de Cardinaal Ottoboni woont, aan den Heer Canonico Giuseppe Pollaroli, daar ik de opera van *Leucippe en Teonoe* ten eene-maale uijt song, waar op hij mij de selve, door zijn broeder Antonio Pollaroli gecomponeert en te Venetie op het theater van San Giovanni Grisostomo in 't jaar 1723 vertoond, vereerde.

Maandag den 15 Maji heb ik gesien het paleijs Ruspoli, in de straat il Corso. Alhier is een fraje Julia Domna met een leeuwenhuid op het hoofd en om 't lijf, en de knots van Hercules in de linkerhand, verbeeldende Joles, de vrouwe van Hercules. Aldus siet men dikwils Severus met een leeuwenhuid op 't hoofd, voornaamentlijk in de medaillons. Hier zijn ook drie fauni, Mercurius, en Apollo. Op de trap die seer heerlijk is, Aesculapius, Hadrianus met een scepter in de regter en een waereldkloot in de linkerhand, Hercules, Mercurius, &c. In dit paleijs zijn eerst neegen kaamers door voonaame meesters beschilderd, verbeeldende landschappen, battagles, bosschen en allerhande jagt, zeegesigten, de leengoederen die de Prins Ruspoli besit, vrugten, bloemen, voogels, en andere diergelijke saaken. In deese kaamers zijn verscheijde aloude en nieuwe beelden en borst-stukken, onder andere een borstbeeld van Nero, twee fraaje stronkbeelden tot den naavel toe sonder armen van Hadrianus en Antoninus Pius, een groep van de drie gratien volmaakt schoon, borstbeeld van Achilles en een van Geta, nog een schoon borstbeeld van Cicero, twee beel-

den van fauni, houdende ieder een kind in de armen, beïjde soowel als de kindertjes met klimop gekroont. Men meent dat sij Silenus verbeelden met het kindeke Bacchus. Een borstbeeld van Marcus Aurelius, een van Caracalla, en twee seer fraje van Hadrianus. Hier is een galereije of groote saal met vergulde muuren waar op lofwerken geschilderd zijn. Verders langs een klijn trappje opklimmende komt men op de booven-saal of galereije, waar van de muuren en wulven beschilderd zijn in fresco. Van daar gaat men in verscheijde kaamers agtermalkander, waar in schoone schildereien hangen, zijnde van de grootste en voornaamste meesters, onder andere 't portrait van Hannibal Caracci door hem selfs geschilderd, hebbende in de regterhand een deegen op sijn schouder, en met de linkerhand verdrukt hij de Nijld ter aarde leggende. Hier zijn twee seer kostelijke taafels van een groen marmor genaamt verde antico. In de groote audientie kaamer zijn ses groote vassen, en vier seer schoone blaakers aan de muuren, met een tafel waar op veele basrelieven gewerkt zijn, versierd rondom aan de voet en van voorn met loofwerken en druiven-trossen. Booven de selve hangt een seer groote spiegel, met een seer kunstige en kostelijke lijst, zijnde alle deese voorschreeve saaken in deese kaamer van silver. Verders zijn der agttien deuren, welkers kasijnen en lijsten zijn schoone stukken Oriëntaalsch alabaster. Dit paleijs behoorde eertijds aan de Heeren Gaetani, nu aan den Prins Ruspoli, en is seer net beschreven in de *Mercurio errante* van Giovanni Pietro Rossini, pag. 61 &ct. Des aavonds ben ik op het concert geweest bij den Ridder Pietro Ghezzi.

Vrijdag den 19e Maji heb ik door de Baron Brettenbach van Don Giovanni Giorgi vereerd gekreegen twee cantaten, gecomponeerd door de voorschreevene Don Giovanni Giorgi, die seer fraaij singt, en eene door Nicolo Porpora. Verders ging ik in het Collegio Romano, 't welk een seer schoon en heerlijk gebouw is, afscheid neemen

van Pater Vitrij en Pater Sixti, en sag verders de galereije vol rariteiten, gemaakt en versaameld door Pater Kircherus en andere, gelijk ook door Pater Bonnanni, die mij deese saaken liet sien. Verders ging ik sien den tempel van Bacchus, volgens het gevoelen van eenige, omdat er eenige figuren van druijven trossen, van wijnperssen &ct., gesien worden, dog soo als andere meenen, soude de selve gebouwd zijn ter eere van Santa Costanza (of Heijlige Constantia), dogter van Constantijn de Groote, die in deese kerk begraven is, en onder 't groot altaar in 't midden van de selve legt, zijnde genoomen uijt de seer swaare en groote porphijre kist of lijkbuis, versierd met loofwerken, druijventrossen en kindertjes (of cupidotjes) &ct., om welke cieraaden eenige (dog kwalijk) deese kist noemen 't graf van Bacchus. Deese kerk is buijten de Porta Pia aan de weg genaamt Via Nomentana, een seer ronde en fraaje kerk, werdende de coupel onderschraagt van twaalf schoone en fraje Ionische colommen, staande agter ieder colom nog een tweede, 't welk iets extraordinairs is, soodat de coupel eijgentlijk door vierentwintig Ionische colommen, maakende twee reijen, gedraagen word. Hier bij heb ik de catacombes of begraafplaatsen der eerste Christenen (volgens het gemeen gevoelen) gesien. Het zijn naauwe gangen waar in aan weeder sijde twee, drie, en somtijds vier hoog nissen zijn, waar in eertijds lijken geleegeen hebben. Hier regt oover ging ik met een groote schoone trap needer en kwam in de kerk van Sant' Agnese, die door Constantia de dogter van Constantijn de Groote gebouwd is ter eere van Sinte Agnes. Op het groot altaar is het beeld van de Heijlige Agnes, zijnde het lighaam van Oriëntaals alabaster, het hoofd, handen en beenen van verguld metaal. In deese kerk zijn twee colommen die opmerking waardig zijn om de canullen, die er seer aardig en op een buijtengewoone manier in gemaakt zijn.

Saturdag den 20 Maji gesien het seer pragtig paleijs van de Contesta-

bile Colonna op de Piazza de' Santi Apostoli. Hier is seer veel kostelijkheid te sien, voornaamentlijk van schildereijen. Men siet hier een anticq basreliëf van de vergoeding van Homerus, met Grieksche inscriptiën, een seer raar borst-beeld van Oriëntaals alabaster en het hoofd van marmor van Annius Verus, een colossaal hoofd van Alexander de Groote. De groote saal of galereije is een wonder om te sien, de fraaijste niet alleen van Rome, maar zelfs van geheel Italie. De vloer is van Siciliaansche jaspis, wit en ander marmor. Aan beijden de eijnden van deese saal staan twee groote colommen. Deese vier colommen zijn van een kostelijke steen, giallo antico genaamt, gelijk ook zijn de pilasters van beide de zijden, zijnde vercierd met vergulde tropheën. De muuren zijn hier en daar met schoon verguld stucco- of plaijster-werk, verders met de kostelijkste schildereijen van de waereld behangen, zijnde het wulf ook weergaaloos fraaij en heerlijk. In een andere kaamer zijn twee ebben houte kabinetten. Het eene heeft seer schoone basrelieven van binnen en buijten. Het ander is vercierd met ivore basrelieven, zijnde het middelste seer schoon, verbeeldende 't laatste Oordeel, naa de tekening van Michel Angelo Buonaroti. Hier zijn ook schoone beelden, als Marzia Koninginne der Amazonen, Trajanus, eene Musa, Flora, Marcus Aurelius en een jonge Commodus, vier schoone beelden van Venus. Hier zijn ook twee taafels van Oriëntaalsch alabaster. Verders is er nog een schoon en ooverkostelijk kabinetje vercierd met eedele steenen en raare agaten, onder welke uijtmunt die van Commodus en Marzia Koninginne der Amazonen, welke seer raar is. Aan dit kabinetje zijn ook twaalf colommetjes van Oriëntaalsche amatist. Uijt dit paleijs van agter met een verwulfd boog oover de straat gaande, komt men in een tuijn waar in men swaare ruïnen siet van de baaden van Constantijn de Groote. Verders heb ik hier en daar afscheijd genoomen, en mijn aavond doorgebracht bij Madame Faustina Maratti, weduwe van den advocaat Zappi, die mij een schoone cantaat met violen van

Nicolo Porpora vereerde.

Woensdag den 24 Maji van San Lorenzo vertrokken en een berg, zijnde een bosch, opgereeden naa Acquapendente, 't welk een steedje is. Van daar den berg afgereeden zijnde ben ik de rivier Paglia, die tegenwoordig droog was, gepasseerd, en door een vlakte rijdende en andermaal de rivier Paglia gepasseerd zijnde, kreeg ik twee versche paarden te Ponte Centino, zijnde maar een posthuijs op de grensen van Toscane, om te gemakkelijker den berg Radicofani, die ik geloof een van de hoogste te zijn die ik hier gepasseert ben, te beklimmen, en heb 's middags op deese berg in 't posthuijs gegeten. Dit posthuijs is eertijds een fraaij paleijs geweest, waar uijt een weergaaloos gesigt is. Booven op deese berg, iets hooger als dit voorschreeve posthuijs, is een kljn steedje met muuren gefortificeerd, Radicofani geheeten. Booven deese stad is nog een klip die vrij hoog is, waar op een casteel staat, 't welk genoegsaam onwinbaar is. Voor de herberg of 't posthuijs staat een fonteyn op de weg, gelijk men er seer veele in het gebergte vind tot ververssing van menschen en beesten. Tot hier toe heeft men meest altijd een straatweg, die men, sooveel 't moogelijk is, mijd, om 't gehos te ontgaan. Deese plaats is de eerste gefortificeerde plaats van den Groothertog van Toscane.

Naa den eeten ben ik verder gereeden voorbij la Scala, zijnde een posthuijs, door een swaar, dog niet al te stijl gebergte al op en neêr langs een straatweg tot San Quirico toe, alwaar ik 's nagts sliep. Eer ik te San Quirico kwam reed ik langs een tak van de rivier Ombrone, die bijnaa droog was, en bij de stad reed ik d'er door. Oover deese rivier zijn eenige steene-bruggen, waar van de ruïnen nog gesien worden, geweest. In de vlakte zijn veele beekjes, en op de toppen van de bergen staan ooveral meest casteelen. Soo als ik met vier munniken, die deese dag meede met haar chaises met mij gereijst hadden, aan taafel was gaan zitten, kwaamen d'er vier jon-

ge en net opgeschikte burger-dogters, met een manspersoon die de guitar speelde, in de kaamer en songen twee aan twee om beurten een Meijlietje, bestaande in allerhande seegenwenschen, waarna wij haar iets gaaven voor eenige arme personen (soo als zij seijden), dewijla zij fatsoenlijke meijssjes waaren die uijt devotie gingen singen. Het is in Toscane, zoolang als de maand Maij duurt, de manier dat eenige jonge meijssjes, als er vreemdelingen in een herberg eeten, aan de taafel een Meij-deuntje koomen singen; waar bij zij ook somtijds wel eens een danssje voegen, in de hand hebbende tijmbalen (zijnde ronde hoepels met leeder bespannen aan de eene zijde, rondom in de hoepels met rinkel) waar op zij met de vingers op de maat kloppen, wordende verders geaccompagneerd door een man die een bas, guitar of ander instrument speelt. Soodanige meijssjes singen of voor haar selfs, en dan zijn zij arm, of voor het eene of 't ander arm kinderhuijs, en dan zijn 't goede burger-dogters, die sulks uijt liefde voor den arme of ander geestelijk insigt doen. Sulke sangsters vinden men in de steeden selfs langs de straten, of eeven buijten de steeden ook wel somtijds langs de weegen, versoevende voor den rijziger of voorbijgaanden eens te moogen singen of danssen. Hier te San Quirico heb ik gedronken een witte muscadel-wijn genaamt vino del Monte Alcino, die seer aangenaam, en mijns bedunkens, de beste is die ik in Italië gedronken heb omdat zij gansch niet sterk is en men d'er van drinken kan als of het ligte Fransche wijn was. Ik voor mij dronk deesen avond meêr als een groote bouteille sonder door de selve eenigszins bevangen te zijn; daar de wijn del Monte Fiascone, meede muscadel wijn zijnde, soo sterk is, dat men aan weijnig glaasjes van de selve genoeg heeft en daar van schielijk bevangen word.

[Florence 26 mei - 2 juni 1724]

Sondag den 28e Maji ben ik geweest in de kerk van Santa Maria della Scala, daar nonnen gemaakt wierden. De kerk en 't klooster was van binnen en buiten verciert en mooi gemaakt. De geheele buurt de hujsen van onder behangen, en oover de straat zijlen met festoenen verciert gespannen. Hier was een hujs daar alle ordentelijke lieden voor niet[s] konden gedient worden van chocolade, agro di cedere, aardbeije-waater &ct., van alles dat aangenaam is. Ik hoorde hier ook seer goede musiecq, werdende geleijd door den Ridder Ricasoli. Hij bragt mij ook in een kerk van Santa Maria Novella, klooster der Dominicanen, alwaar de capelle van de familie van Ricasoli is. Deese kerk is seer oud; hier zijn nog seer oude Grieksche schildereijen in fresco, en in dit klooster is gehouden het Concilium Florentinum tot vereeniging van de Oostersche met de Westersche kerk. Deese munniken hebben de saal, daar dit concilie gehouden is, afgestaan aan een nonneklooster dat daar naast tegens aankomt. Voor deese kerk is een plijn, waar op twee metaas of dikke obelisci staan, alwaar op een seker feest renspeelen aangeregt worden, gelijk eertijds bij de Romeijnen in de Circi.

Dingsdag den 30e Maji weederom op de galereije van den Groot-her-tog geweest, en in de kaamer van Madame gesien een schoone gecannulleerde geslingerde colomme (of colonna torta) uijt een stuk doorschijnend (of transparant) Oriëntaals alabaster, seer fraaij naa de oude Ionische ordre. De voet onder het basement en de boovenste lijst booven 't capiteel zijn van Africaansch marmor, het basement en 't capiteel van giallo antico. Men siet hier candelaars, vaaten, en andere instrumenten in de offerhanden dienende, van koper of metaal. Een koopere Europa met de stier; seer schoone en fraaje lampen van metaal; een koper borstbeeld van Africa een olifphantshoofd voor een helmet ophebbende, seer raar; een seer schoone koopere Juno

Sospita, het vel van een gijt op 't hoofd hebbende, seer seldsaam; een fritillus, of klijn metaal hoorntje om de dobbelsteen te meede te gooien; een manus of hand, die op een Roomsche leger-teeken gestaan heeft, van koper; een aquila, of aarend, van koper, op een leegerteeken der Romeijnen gestaan hebbende met deese inscriptie: XXIII; eene musa of sang-godin, hebbende in de rechterhand een fluijt en in de linkerhand een langwerpige musieq-boek, koper; een acerra of vaasje, daar de Vestaalsche maagden het eeuwig vuur in lieten branden, zijnde bijna gelijk onse heedendaagsche lampjes daar men, onder een thee-keetel, voorloop in brand, zijnde een vaasje met een dekseltje met een gat daar in; verscheidene Etruscische paterae, of offerschaalen, met handvatten daar aan (zijnde eigenlijk steelen) van koper; een klijne koperen Vespasianus in habitu militari; een yseren corona muralis, zijnde buiten gemeen raar; twee strigiles, of koperen instrumenten, die men in de baaden gebruikte om 't ligchaam te vrijven; een simpulum, of instrumentje, waar meede men de wierook op het altaar in 't vuur wierp, van koper; een klijne koperen of metaale chimera, gelijk in de galereij in 't groot gezien word; een koperen sistrum, of musieq instrument, als een raket, waar door eenige koperen staaven aan de einden krom geboogen konden heen en weder schuiven, maakende dit instrument, wanneer het bewoogen werd, een groot gerammel. Het werd bij de Aegyptenaaren gebruikt in de offerhanden aan Isis, sie een sistrum in prent verbeeld bij Oudaan in zijn *Roomsche moogendheid*, pag. 162. Twee seer raare tripodes of altaaren op drie voeten, van koper, de eene wat grooter als de andere, bejide volkoomentlijk geheel; een zittende Isis met alle de attributa, van koper; een staande Isis; een Apis zijnde een os, van koper; een Canopus van koper; een fraje Harpocrates, meede koper; een koperen Thelesphorus met het hoofd van een hond; eene Amazone met eene borst en een opgeschort kleed, van koper; Orpheus op een instrument als een viool

speelende met een strijdstok, van koper; een koopere tibicen op twee fluyten blaasende, hebbende een band oover het aangesigt of de wangen om sterker te blaasen; een koopere Minotaurus of stier met een menschen-hoofd; een koopere Doris op een zee-monster; een koopere Amphitrite, de vrouw van Neptunus met twee visstaarten in plaats van beenen; een fraje koopere Priapus; een koper borst-stuk van eene Sijbilla, capite velato of met gedekten hoofde; twee koopere lampen van Christenen met het monogramma Christi; een groote koopere Christen-lamp als een schip met een staande mast en zijl, St Pieter houdt het roer en St Paulus preekt op de voorsteeven. Op 't vlaggetje staat dit volgende: DOMINUS LEGEM DAT VALERIO SEVERO EUTROPI VIVAS [De heer geeft een wet aan Valerius Severus Eutropius bij leven].

Een andere Christen lamp van koper waar op in beeldwerk (niet in basreliëf) Moses verbeeld word de rots slaande dat er waater uijtkomt, waar bij een ander op zijn knien leggende het waater vangt; vier wat grooter als levensgroote koopere hoofden van Grieksche filosofen, daar onder een is van Homerus, zijnde oover twee jaaren in zee gevonden voor Livorno; een schoone koopere Jupiter Serapis met een modius, of maat, op 't hoofd. Verders heb ik in andere kaamers gesien seer keurlijke schildereijen van de voornaamste soowel Neederlandsche als Italiaansche meesters. In een seer groote saal siet men de portraiten van de voornaamste schilders uijt allerhande gewesten, met haar eijge handen geschilderd. Daar is een portait van Bembo van seer kunstig mosaïsch werk.

Van hier ben ik gaan sien het schoone paleijs van Corsini, 't welk teegens de rivier seer fraaij is, zijnde plat met balustrades en beelden verciert. Van binnen is het heerlijk. Daar is een seer groote saal of galereije met ronde Ionische pilasters, daar de Koning van Deenemarken eens een bal gegeven heeft. Verders is alles kostelijk. Hier zijn schoone schildereijen, beneden is een seer fraaje grotte

met fonteijn-werk. De trap van dit paleijs is seer groot en heerlijk.

Verders ben ik gegaan naa eenen Tempesti, een castraat die een schoonen alt song met fraaje manieren. Ik accompagneerde hem met de clavercimbél. Ik song ook voor hem de hier voorn meermaalen gesegde cantaat met twee stemmen, waar oover hij seer verwonderd was. Hierna ging ik met den Ridder Ricasoli een tourtje reijden buijten de stad.

Woensdag den 31 Maji heeft het 's morgens seer swaar gedonderd. Ik meende de bibliotheecq van San Lorenzo te gaan sien, dog de selve was, toen ik er kwam, al geslooten. 's Naamiddags heb ik de tuijnen agter het paleijs van den Groothertog gesien. Het fraaijste is de orangerie, die op een groot eijland rondom in een vijver is. In het midden staat een fonteijn, welkers boovenste basin (of bak) seer groot uijt een stuk graniet steen is. Booven deese basin zijn verscheijde beelden. Deese fonteijn geeft, naa sijn groote niet veel waater, zijnde alle de stralen seer dun. Hier kan men, als men oover de brug, die van steen is, gaat, seer nat gemaakt worden, koomende uijt het yserhek, uijt de paaden, en andere plaatsen, daar men niet om denken souwde, veel waater. Aan de buijten-sijde van deese ronde vijver staat een yser leuningje uijt welkers stijlen en knoppen stralen waater koomen, 't welk seer fraaij staat. Uijt de grond koomen ook nog stralen waater, waardoor men seer nat kan gemaakt worden. Het paleijs van de Groothertog is van een swarmoedige architecture, zijnde eertijds het Paleijs Pitti genaamt, het selve is vrijhoog gebouwd, dog naa de hoogte is de binne-plaats te klijn. Van dit paleijs heb ik maar een gedeelte gesien, kunnende het ander niet gesien worden. Het fraaijste dat ik daar in gesien heb zijn schildereien, die seer schoon zijn.

Van daar ging ik sien de kerk del Santo Spirito, die van een fraaje Corintische architecture is, dog 't middelpand is niet verwulfd, en heeft maar een beschooten dak. De ordonnantie van deese kerk is

seer fraaij. In het midden onder het coupeltje staat een schoon groot altaar als een vierkant coupeltje van marmor, zijnde verders verciert met een fraaje colonnade &ct. Hier van daan ging ik de visite geeven aan den Heer Abbate Antonio Maria Salvini, een seer geleerd man en ervaren in de Grieksche taal. Met hem ging ik naa een heer genaamt Tanfani, een castraat die wonderbaarlijk wel song, en mij met veel verwondering met de clavercimbel accompagneerde de cantaat met twee stemmen die ik alleen song.

[Genua 10 juni-10 juli 1724]

Saturdag den 10e Junij ben ik 's morgens tusschen een en twee uren van Sestri di Levante vertrokken, hebbende aan de regterhand, gelijk ik reeds van Porto Venere af gehad had, bergen, aan welkers voet, of wat hooger, verscheijde kleijne steedjes en dorpjes waaren die een seer schoon gesigt veroorzaakte. Eer men nog te Genoua komt, siet men Nervi en het daarontrent zijnde gebergte, 't welk vol lusthuijsen, kerkjes, gehugten, &ct. is, wel vijftien mijlen langs de zee beslaande. Dit gesigt gevoegd bij 't gesigt van de stad, die men wel twintig Italiaansche mijlen ver in zee sien kan, is wonderbaarlijk. Te Nervi worden veele fluweelen en andere sijde stoffen gemaakt, en hier zijn veele tuijnen met limoenen en oranges beplant, 't welk hier ontrent Genoua en te Napels, en niet in 't gebied van den paus of Toscane, gesien word, wordende de oranges in potten of tobbes geset, ten minste men siet de selve selden in de grond. Wanneer men de stad Genoua naaderd, siet men de stad als een amphitheater rondom de haaven, zijnde een uijtneemend aangenaam gesigt. Ik ben ontrent de middag, voor den eeten te Genoua aangekoomen, en ging logeeren in Santa Marta, zijnde een voornaame herberg. Soo gaauw als ik aangekoomen was, kwam neef Abraham Wallis, die op 't comptoir van

den Heer van Noort is, van gelijke neef François van Ouderkerk, die op 't comptoir van den Heer Willem Klerk is, mij verwelkoomen. Naaden eeten ging ik de vermaarde castraat Signor Carlo Scalzi, aan het huijs van Marquis Mari woonende, opsoeken. Ik had hem reeds te Milano, alwaar hij de voornaamste rolle in de opera in de maand Januarii song, gekend. Hij ging met mij wat door de stad wandelen. De straaten zijn meest alle gestraat met groote vierkante gehouwe steenen, gelijk ik ook te Venetie, Florence en Naapels gesien heb dat er veele gestraat zijn. Als het reegend zijn soodanige straaten vrij glibberig. De twee fraaijste straaten van deese stad zijn de Strada Nuova en de Strada Balbi, sij zijn vol paleijsen.(...)

Dingsdag den 13e Junij heb ik gesien de kerk l'Annonciata genaamt [Basilica della Santissima Annunziata del Vastato]. De voorgeevel is nog onvolmaakt. Verders is de kerk van binnen seer heerlijk. Alle de columnen en pilasters zijn naa de Romeijnsche ordre, dog het choor en de coupel is naa de Corintische ordre. De pedestallen van de columnen en pilasters zijn van wit marmor, ingelegd met roode marmore platen met swarte randen. Alle de columnen en pilasters zijn van wit marmor gecannulleerd, zijnde de canullen rood marmor. De basementen en capiteelen zijn van wit marmor. Alle de wulven zijn verguld en heerlijk beschilderd. De coupel, een van de kostelijkste die ik ooit gesien heb, is seer fraaij beschilderd en swaar verguld en daarenbooven nog met vergulde beelden verciert. De capellen hebben keurlijke schildereijen. Booven de deur is een seer groote en vermaarde schildereije van Procaccini, verbeeldende Christus met sijn discipulen het aavondmaal eetende. Hier is ook een preekstoel van wit en rood marmor. Het groot altaar is seer kostelijk, en laag naa de Italiaansche manier, alles bijnaa van silver. 't Wulf van 't choor is wonderbaarlijk met perspectiven gewerkt en geschilderd. De kerk van San Philippo Neri is klijn dog seer fraaij, van een particuliere

ordonnantie, alles goud, schildereijen en marmor. Hier is een beurs voor de kooplieden, alwaar sij voor de son of den reegen kunnen schuijlen, werdende la logia de banchi genaamt.

Verders ben ik gegaan naa de kerk van San Francesco, alwaar het feest van Sant Antonio gevierd wierd. Hier sag ik den Doge met al sijn gevolg in de kerk koomen. Hier wierd fraaje musiecq gemaakt, en Signor Carlo Scalzi song een heerlijke mottetto à canto solo met seer veel instrumenten geaccompagneerd wordende. Onder het opheffen van de hostie wierden verscheijde klijne stukkjes canon voor de kerk gelost. Van daar ben ik andermaal naa 't paleijs van den Doge gegaan en heb aldaar de groote en klijne raadkamer weederom besien. Sij zijn seer heerlijk beschilderd. In de groote raad-kaamer siet men een geregtigheid geschilderd, wiens schaal men segt dat altijd (hoe men de selve siet) scheef hangt en nooit regt in balans is. Dog ik heb er naauwkeurig opgelet: de schaal is wel dog in perspectief eenigsins in 't verkorten geschilderd, en dit is de reede, die weijnig of geen menschen weeten, ten waare het kendens zijn.

De cathedrale kerk van San Lorenzo is vrij oud. Het lighaam van de kerk is van een aardig maaksel van wit en swart marmor op de Gottische manier, hebbende het middelpand twee hoog pilaar-en booven malkander. Daar staat een hooge agtkante coupel op de kerk die niets fraaijs heeft. Dog 't choor is geheel van marmor naa de Corintische ordre met gecannulleerde pilasters, vercierd met schoon beeldwerk. 't Wulf is seer kostelijk met verguld beeld- en loof-werk tusschen beijden met schoone schildereijen vercierd. Het is een van de fraaijste wulven die men sien kan. Aan elke sijde van het choor is nog een seer fraaje marmore capelle met goud vercierd, als ook met schildereijen en stucco of plaijsterwerk. De capelle van Sint Jan den Dooper is seer fraaij. Hier werd (soo als men segt) sijn assche (of gebeenderen) bewaard. De urna of kist, waar in sijn assche eertijds geleegen heeft, is van wit marmor rondom met beeldwerk, dog de

assche is in een nieuwe kist (of urna) booven op het altaar. Door een straat gaande ontmoetede ik de gouverneur van Corsica, genaamt Nicolo Durazzo, soo eeven naa dat hij van het voorschreeve eijland aangekoomen was, verseld zijnde van veele Heeren.

Des middaags heb ik weeder bij den Heer Klerk gegeten, en naa den eeten heb ik met Signor Carlo Scalzi en den Heer Ouwerkerk de stad op de vesten ten deele, naa de kant van de rivier Bisagno, omgewandeld, alwaar de gesigten weergaaloos fraaij zijn. Verders langs de zee op de vesten wandelende siet men de zee teegens de klippen en teegens de stads muuren aanbruijsen. Verder gaande komt men aan de haaven, alwaar het gesigt een van de schoonste is die men in de waereld sien kan.

Vrijdag dan 16 Junij: deese nagt heb ik de roode loop gekreegen, en heb mijn kaamer en mij verders in huijs gehouden tot den 5e Julij, werdende dikwils besogt door de Heeren Ouderkerk, Wallis, Klerk, Bagelaar, Carlo Scalzi, als ook van een Heer Hartman, die auditeur militair te Genoua is.

Woensdag den 5e Julij ben ik met een draagstoel uijt geweest en contravisites gedaan. 's Aavonds heb ik op de oude mouille wat gewandeld, alwaar het seer aangenaam was.

Sondag den 9e Julij heb ik doorgebragt met afscheijd neemen. 's Aavonds ben ik op een kaamer concert van musiecq geweest bij een Fransche dame, die twee dogters had die in de sang reedelijk verre geavanceerd waaren. Il Signor Carlo Scalzi kwam er ook en song seer fraaij.

[Turiijn 13 juli - 9 augustus 1724]

Donderdag den 13e Julij ben ik gereeden langs Riva di Chieri (of Riva di Quiers) en door de stad Chieri (of Quiers) en ben door gebergte gereeden, hebbende ten half elf te Turin bij den Heer Adrianus Franciscus le Plat aangekoomen, en heb daar andermaal gelogeed. Vrijdag den 14e Julij ben ik niet uijtgeweest mij niet wel bevindende.

Saturdag den 15e Julij heb ik de visite gegeeuen aan Madame Faletti, die voor mij seer aangenaam en kunstig song. 's Morgens was ik verwelkomt door verscheijde Heeren die mij kenden.

Sondag den 16e Julij heb ik de visite gehad van den Chevailler Molesworth, broeder van den Heer Engelschen Envoyé Molesworth, die naa Aix in Savoyje gegaan was om de minerale waateren te gebruijken. 's Naamiddags heb ik in de universiteit of academie, zijnde een seer schoon gebouw met een vierkante binnenplaats met tweehoog colonnen rondom en met antique inscriptiën en basreliëuen hier en daar in de muuren verciërd, van vier jonge Heeren phijsische en mechanische experimenten sien doen. Van daar ging ik met den Heer le Plat en den Heer Bocca, professor philosophiae, wandelen buijten de Porta dal Po langs de rivier de Po, eertijds Padus of Eridanus, 't welk seer vermaakelijk was.

Maandag den 17e Julij gewandeld door de stad om tot mijn voorige kragten, die ik door de roode loop te Genoua verlooren had, te koomen, en de visite gegeeuen aan Signor Giovanni Antonio Giaij, voornaam componist en capelmeester van verscheijde kerken te Turin. De kerk van Santa Croce is een sinnelijk coupeltje.

Dingsdag den 18e Julij heb ik de visite gegeeuen aan Madame Mo-

lesworth, vrouw van den Engelschen envojjé, en aan Mademoiselle Honslauw, haar nigt, als ook aan den Chevailler Molesworth, broeder van den envojjé.

Woensdag den 19e Julij heb ik postdag gehouden en teegens den aavond Madame Faletti de visite gegeven, die seer fraaij voor mij song.

Vrijdag den 21e Julij de visite gehad van den advocaat Anelli van Milano. 's Naamiddags naa wat gewandeld te hebben, heb ik mijn aavond doorgebracht bij Madame Faletti, die, alshoon sij wat tandpijn had, seer fraaij en heerlijk song.

Saterdag den 22e Julij 's morgens postdag gehouden, en 's naamiddags heb ik Monsieur Steffano Andrea Fiorè de visite gegeven, die mij een fraaje cantata a voce sola con violino vereerde.

Sondag de 23 Julij heb ik 's morgens gesien de villa of buitenplaats van de Kooningin, die vrij fraaij is, en van waar een seer heerlijk gesigt is teegens de Alpes, oover de gansche valeije, de stad Turin, de rivieren de Po, de Doria, &ct. Deese villa legt op een berg aan de ooversijde van de Po. Van daar ben ik met den Heer le Plat gegaan naa de villa van den Fransche secretaris, genaamt de l'Auseliere, alwaar wij 's middags bleeven eeten, en in de naamiddag gemusiceerd hebben. Mademoiselle La Pierre song de Italiaansche en Fransche musiecq vrij wel, en Monsieur Couprin speelde seer kunstig de clavercimbél. Ik song hier ook de cantaat met twee stemmen, bas en cant, alleen, waar oover sij sig seer verwonderden.

Maandag, Dingsdag, en Woensdag, den 24e, 25e, en 26e Julij doorgebracht met het doen van visites, en ieder dag Madame Faletti seer

fraaij hooren singen.

Donderdag den 27e Julij visite gegeven aan de vrouw en nigt van den Engelschen envoyé Molesworth, alwaar ik versogt wierd de meergemelde cantaat (of dialoge) met twee stemmen cant en bas alleen te singen, 't geen ik deed, en nog verscheijde andere cantaten song, de Heer le Plat mij accompagneerende met de clavercimbel. Teegens den aavond gingen wij met de voorschreeve dames wandelen, eerst op 't pleijn van 't casteel en van daar langs en op de stads wallen tot verre voorbij de Porta Nuova. Dit is een vermaakelijke wandeling.

Saturdag den 29e Julij 's naamiddags in het klooster van de Jesuïten de repetitie gehoord van musiecq voor den 30e en 31e, zijnde de sang-musiecq door Giovanni Antonio Giaij, en de speel-musiecq door Giovanni Battista Somis gecomponeerd.

Sondag den 30e Julij 's aavonds bij de Jesuïten schoone musiecq gehoord.

Maandag den 31e Julij, zijnde de feestdag van Sint Ignatius, heb ik bij de Jesuïten 's morgens en 's naamiddags seer schoone musiecq gehoord. Ik wierd, gelijk daags te voorn, door de paters geplaatst booven in een tribune (of loge) van waar ik de geheele kerk kon ooversien.

Dingsdag den 1 Augusti heb ik Madame Faletti seer aangenaam hooren singen.

Woensdag den 2 Augusti heb ik de Marquise de Saorgio gecondoleerd oover het verlies van haar man, die praefectus van de provincie van Alexandria geweest was. Van daar ben ik met den Heer le Plat,

buijten de Porta Nuova gegaan naa la Valentin, zijnde een buijten-plaats van wijlen Madame Roijal, en heb de visite gegeven aan de Marquise de la Pierre, wiens man te Turin was, werdende wij van haar geregaleerd met een seer aangename pastej, vrugten, en delicate wijnen. Dit paleijs legt seer vermaaklijk, hebbende een seer schoon gesigt oover de Po.

Donderdag den 3e Augusti ben ik met de Heer le Plat op het hof geweest alwaar de archiven bewaard worden, en aldaar heb ik gesien de ooveroude vierkante koopere Aegijptische tafel van Isis (of tabula Aenea Isiaca), zijnde een uijtneemend schoon en raar antiquiteit. Het was eertijds een offertaafel. Sij is van rood koper, en 't is als of er een vernis oplegt die 't koper voor 't bederf bewaard heeft. Sij is hier en daar seer subtil en kunstig met silver ingelegt, en met eenige andere bruijne of swarte couleuren als afgeset of beschilderd, zijnde daarop verbeeld afgooden van allerlei soort: Aegijptische, sittende, staande, met leeuwen-, haaviks-, en menschen-hoofden. Verders crocodillen, leeuwen, ossen, voogeltjes, capelletjes, hieroglyphica &c. Over deese taafel heeft geschreeven Kircherus, als ook Montfaucon, dog de print die hij daar van heeft uijtgegeeven is ruijm viermaal klijnder als de taafel selfs. Pignorius heeft er ook een tractaat oover geschreeven in quarto, genaamt *Vetustissimae tabulae Aeneae Sacris Aegiptiorum Simulacris caelatae accurata explicatio* &c. autore Laurentio Pignorio Patavino. Agter den index en de permissie tot het drukken staat de datum, zijnde den 3 Septembris 1604. In dit boek is de taafel afgebeeld in prent, net soo groot als sij is. De rand is apart ook eeven breed. Hier sag ik ook alle de manuscripten van Pijrrhus Ligorius, bestaande uijt dertig volumina in folio, op blaauw en wit papier geschreeven, handelende van allerlei soorten van saaken, zijnde vol schoone teekeningen van scheepen, architecture, medailles &c. Deese schriften zijn in de Italiaansche taal ge-

schreeven. Eenige van deese deelen (of volumina) zijn gecopieerd en werden in andere bibliotheken ook gevonden. Dog hier zijn de origineele, waar van niets tot nog toe ooit gedrukt is. Eenige menschen hebben gesezt en willen dat sommige van deese manuscripten van de regter- naa de linkerhand souden geschreeven zijn. Het selve is onwaar, want alles is van de linker- naa de regter-hand, gelijk men gemeenlijk gewoon is, geschreeven.

Wanneer men de groote trap van 't paleijs van den Hertog van Savoye opklimt, siet men Victor Amadeus, grootvaader van deese vorst, die nu regeerd, van metaal gegooten sittende op een schoon paard van witte graniet steen, waar onder twee slaaven van andere steen leggen. Op de pedestal staat: DIVI VICTORIS AMEDEI BEL-LICAM FORTITUDINEM, ET INFLEXU JUSTITIAE RIGOREM, METALLO EXPRESSUM VIDES. TOTUM ANIMUM VIDERES, SI VELOX INGENIUM, FLEXILEMQUE CLEMENTIAM EXPRI-MERE METALLUM POSSET [De oorlogsmoed van de goddelijke overwinnaar Amedeus en de onbuigzame starheid van zijn rechtvaardigheid ziet men hier uitgedrukt in metaal. Zijn hele innerlijk had ook kunnen worden gezien als men zijn snelle geest, die ook flexibel was door zachtmoedigheid, had kunnen uitdrukken in metaal]. Deese incryptie is volkoomentlijk soo als sij op het pedestal gehakt staat, dog met dit onderscheijdt, dat sij alhier in vier en op het pedestal in agt reegulen geschreeven is. 's Aavonds heb ik bij Madame Faletti den avond gepasseert, en haar seer aangenaam en kunstig hooren singen.

Sondag den 6e Augusti 's morgens de visite gehad van Monsieur Steffano Andrea Fiorè, capelmeester van de kooninglijke capelle, die bij ons bleef eeten. In den agtermiddag kwam de Ridder Molesworth, broeder van den Engelschen envoyé, mij geluk op mijn reijs wensschen, en ging verders met den Heer le Plat en mij naa Madame

Faletti, die seer kunstig song, alwaar wij Madame Benedicti, wiens man regter (of juge) van Chieri (of Quiers) geworden was, vonden, met welke dame de Heer le Plat en ik op de esplanade van de citadelle of casteel gingen wandelen.

Maandag den 7e Augusti ben ik andermaal in de bibliotheecq geweest om fraaje manuscripten en andere saaken te sien, dog dewijl de boeken, prenten en teekeningen in groote kisten waaren, kon men d'er niet wel bijkoomen. Van hier ging de Heer le Plat met mij de visite geeven aan den Graave de Quart, die de lofreede van Plinius uit het Latijn in het Fransch vertaald had, en daar van een exemplaar aan den Heer le Plat vereerde. Naa den eeten ging ik een visite geeven aan Mademoiselle Christina Somis Hardij, die voor haar plaijsier eenigen tijd in het nonne-klooster della Santa Croce bij haar suster was gelogeerd geweest. Zij singt seer fraaij, hebben de een seer schoone cant stem. Haar suster de nonne singt een seer heerlijken alt. Zij songen voor mij in het parlatoire agter de tralien twee schoone duetten, en op haar versoek song ik ook voor haar de meergemelde cantaat met twee stemmen, cant en bas.

Van daar gaande heb ik verscheijde klijne en nette kerkjes, die geen bijzondere beschrijving waard waaren, gesien. Aan de plaats van San Carlo is op ieder hoek van de Contrada Nuova, naa de Porta Nuova toe, een kerkje. De eene van San Carlo heeft een voorgeeevel, alleenlijk van gebakke steenen seer ruw en slegt gemetseld, dog is van binnen, beneeden meest met marmor, en verders, gelijk meest alle de kerken met plaijster- (of stucco-) werk vercierd. De andere van de Ongeschoeijde Carmeliten, toegeheijligd aan Santa Cristina, heeft een seer fraaij geeveltje naa de Corintische en Romeijnsche ordres, volgens de ordonnantie van den hier booven gemelde architect Don Philipppo. Booven op deese geevel staan kandelaars, die mijns bedunkens veel te hoog zijn. De plaats van San Carlo is een

schoon langwerpig vierkant pleijn; aan weedersijde zijn de huijsen onder eene lijst, eeven eens. Onder de voorkaamers zijn galereijen om bujten son of reegen te kunnen wandelen. Deese galereijen worden ondersteunt door Dorische colommen, die twee aan twee naast malkaar staan, 't welk een fraaij effect doet.

De kerk genaamt la Consolata (of la Consola) is fraaij, zijnde een klijne langwerpige ovaale kerk met stucco- of plaijster-werk vercierd. Aan deese kerk is een capelle, waar in een seer schoon marmor altaar van allerlei couleuren van marmor gebouwd wierd terwijl ik hier was. De ordonnantie is van Don Philippo. Deese capelle is ook nieuw en seer fraaij met stucco-werk, hebbende eenige marmore colommen (te weeten gecouleurde) die de tribunen onderschraagen.

Deese naamiddag is de Graaf de Quart aan het huijs van den Heer le Plat geweest om mij geluk op mijn reijs te wenschen.

Dingsdag den 8e Augusti is Monsieur Bonnet, een man van twee en tagtig jaar, die nog soo wel te paerd reijd als iemand doen kan, zijnde eertijds picqueur van den kooning geweest, als ook Signor Steffano Andrea Fiorè, capelmeester van de capelle van de kooning, bij mij geweest om mij vaarwel te seggen. Hierna kwam om de selve reede de Heer Professor Mathesios Carlo Tomaso Bocca, die 's middags bij ons bleef eeten. Naa den eeten heb ik gesien een kerk die een reedelijke fraaje voorgeevel heeft, genaamt del Corpus Domini. Ik verbeelde mij dat het die kerk is, welke staat in het blok huijsen San Dalmatio genaamt. Deese kerk is van binnen van allerlei couleur van marmor naa de Ionische en naa een soort van Romeijnsche ordre. Sij is klijn dog al heel fraaij. Van daar ging ik mijn afscheid neemen van de Marquise di Saorgis, en verders van de Gravinne van Castelengo. Van daar ging ik mijn avond doorbrengen bij Madame Faletti, die voor 't laatst nog eens wonder fraaij voor mij song, en mij verders geluk op mijn reijs wenschte.

De twee fraaijste coupels van Turin, en moogelijk de twee kunstigste van de geheele waereld, zijn de capelle van 't hof (of del San Sudario), zijnde aan het eijnde van de kerk van Sint Jan (of San Giovanni) en de kerk van San Lorenzo. De capelle van het hof is van een wonderlijk aardig maaksel, zijnde een groote en sierlijke coupel, ten eenemaal van swarte steen seer fraaij gebouwd. 't Wulf dat de coupel van binnen dekt is met figuren doorlugtig, werdende in het midden geslooten door een star met agt punten en in het midden een gat. Door de figuren van het onderste wulf siet men hooger teegens het dak, 't welk de coupel dekt, zijnde het daar booven verligt door een meenigte van glaase raamen. Door de star siet men hooger in de lantaarn die booven op de coupel staat. Dit voorschreeve wulf is wonderlijk om aan te sien. Deese coupel wel te beschrijven is genoegzaam onmoogelijk, sij verdient het oog van de grootste kendens van de bouwkunde. In het midden van deese capelle staat een altaar waar op bewaard word (volgens 't gemeene gevoelen) het linne kleed waar in het lighaam van Christus gewonden was toen het in 't graf lag.

Dingsdag den 15 Augusti ben ik gereeden door la Combe en Sal Nove, eetende te Marlies. Deese morgen was de weg op sommige plaatsen soo kwaad en slegt dat ik geloof dat er geen erger weg in de waereld kan zijn. Deese morgen ontmoetede ik ook vier Engelsche Heeren in twee chaises die meede naa Genève moesten. Op deese weg gingen wij te voet, latende de chaises, die seer dikwils omvielen, alleen reijden. De weg was somtijds soo kwaad en stijl dat de paarden selfs twee of driemaal vielen, waar door een van de voerlieden of vetturini sijn been en voet seer beseerde. Marlies is een dorp op een seer hoogen berg, die moejelijk te beklimmen is, leggende. In de herberg daar wij aaten was een bruijd en bruijdegom, die terwijl wij d'er waaren in de kerk getrouwd wierden. Hier naa wierd de bruijloft gehouden. De bruijd, die er vrij wel uijtsag, kwam ons roo-

de en witte lintjes of strikkjes presenteeren, die sij zelfs ons aan een knoopgat van 't camisool vaststrikte. Naa den eeten wierd er gedanst, de bruijd versogt ons om te danssen. Wij dansten dan met haar, ieder een menuet, ons verders wel diverteerende. De bruijdegoms vaader was eenigen tijd te voorn met de bruijds suster, die een van de grootste en dikste vrouwlieden was die ik ooit gesien heb, getrouwd. Toen wij vertrokken vereerden wij de bruijd elk een stuk geld.

[Genève 15-20 augustus 1724]

Donderdag den 17e Augusti heb ik gesien de kerk van Saint Pierre, zijnde een Gottisch gebouw, hebbende twee dikke toorns, een op 't noord en een op 't zuijdpand, dog als men in de kerk is kan men het niet merken. Deese kerk heeft van binnen dikke (geen ronde maar in en uijtgaande) pilaaren. Daar booven is een galereije daar men de kerk omgaan kan, weeder met pilaaren ondersteunt. Booven deese galereije zijn de kerk glaasen, die van een aardig maaksel zijn, bestaande uijt verscheijden boogen die op pilaartjes neederkoomen, soo dat de middelste boog van ieder kerkraam de hoogste is, en de twee middelste pilaartjes derhalven de langste zijn, zijnde de naaste boogen aan weedersijde wat laager, en de laaste twee de laagste. In deese kerk siet men de capelle en tombe van den Hertog van Rohan gestorven 1638 te Kunigfelden. Ik heb op de toorns geklommen, hangende op een van beide een silvere klok. Van hier heeft men seer fraaije gesigten oover een seer schoone valleije rondom met bergen waar door de Rhosne loopt. Aan de andere sijde van de stad siet men oover het groote Lacq van Genève (of Lacq Leman, ook wel Genfer Zee), hebbende aan de regterhand het gebergte van Savoyje en aan de linkerhand het lange gebergte Jura. Deese gesigten zijn weergaaloos fraaij. In het lacq eeven voor de stad siet men twee groote steenen

of rotsen eeven uijt het waater steeken, werdende de eene nu nog genaamt la pierre de Neiton of Niton, 't welk sooveel wil seggen als de steen van Neptunus, hebbende ten tijde der heijdenen gedient voor een altaar van Neptunus, waarop aan hem geofferd wierd. Het is eenige jaaren geleden dat men hier ontrent messen en andere offervaaten, van kooper alles, gevonden heeft.

Aan de landsijde van deese stad is een bastion, 't welk Bastion de Hollande genaamt word, als zijnde gebouwd en gemaakt op kosten van de Staaten Generaal. Deese stad legt teegens een berg die al vrij stijl is. Aan de sijde van de Rhosne, die door de stad loopt, is de stad laag, als ook aan de ooversijde van de voorschreeve rivier, alwaar de stad gelijk van grond is en Saint Gervais genaamt word. In de Rhosne, die midden door de stad loopt, is een eijland waar op verscheijde huijsen en straaten zijn. Op een van de bruggen staat een straat met huijsen. De rivier loopt met groot geweld en snel door de stad, zijnde het waater seer helder trekkende tusschen 't blaauw en 't groen. In de stad aan de boven-sijde wel tot halfweegen in de rivier staat een hout gebouw, 't welk, toen het nieuw was, van buijten vrij cierlijk geweest is. In dit gebouw zijn verscheijde raaders, die door de rivier bewoogen worden en waater opwaars perssen in een klijne loode bak, waar uijt het waater door de stad met buijsen of pijpen geleijd word, om de fonteynen, die op de straaten zijn, als ook eenige burgers in haar huijsen van waater te voorsien. De Ridder Head, met wien ik te Rome eenige weeken in een huijs heb gelogeert geweest, had eenige agterkaamers gehuurd in een huijs, in welks voorste gedeelte een loode bak was, waar in door de kragt van deese voorschreeve waater-raaders met een perspomp waater tot op de helft van de hoogte van het huijs, schoon het selve al vrij hoog teegens het hangen van den berg stont, gepompt wierd. In het voorschreeve houte huijs daar de waater raaders en machines in zijn, heb ik ook door 't waater sien friseeren, en schaaren slijpen om laakens meede te scheeren.

De wijn vaaten, tot voedervaaten selfs toe, zijn in Italië ooveral meest kort en breed. Seer veele zijn ovaal. Deese laaste soort legt gemeenlijk altijd met de platte sijde van het ovaal teegens malkander aan. Alhier te Genève heb ik geen ovaale vaaten gesien. De vleeshal alhier is een fraaij gebouw; daarbooven zijn twee hoog koornsolders. Aan het eijnde van de stad naa het lacq toe is een gebouw alwaar alle de beesten geslagt worden, die daarna in de hier boovengemelde vleeshal gebragt en verkogt worden.

Deese naamiddag ben ik van drie tot vijf uren op 't stads concert geweest, 't welk gemaakt word op het stadhuijs in een seer schoone en groote kaamer, die er alleen toe gebouwd en bekwaam gemaakt is. Daar wierd gesongen en gespeeld soowel door heeren en dames van fatsoen en rang als door meesters. Men song er niet als Fransche musiecq.

Ik was gelogeed aan het beneeden-eijnde van de stad alwaar de Rhosne uijt de stad loopt bij de brug, in een herberg genaamt aux Trois Rois, zijnde het laaste huijs, koomende aan de eene sijde teegens de rivier, en aan de andere sijde teegens de stads vest, daar de escalade geschiede. Hier op de vest is een ijskelder, alwaar seer veel ijs daaglijks verkogt word. Schuijns oover de herberg, aan de ooversijde van de Rhosne, op het eijland, staat een seer oude vierkante toorn die gesegd word door Julius Caesar gebouwd te zijn. Sij is naaderhand vernieuwd. Daar is teegenwoordig een horologe met een slagklok op gebragt, hebbende de horologe-maaker sijn wooning in en op deese toorn. Sommige straaten teegens 't hoogen van de stad zijn soo stijl dat men de selve, of met trappen of langs een leuning op en afklimt.

Sondag den 20e Augusti ben ik 's morgens in de kerk van Saint Pierre, eertijds cathedrale, te kerk geweest. In het naagebet wierd, volgens gewoonte alhier, naa gebeden te hebben voor de magistraat van Genève, ook voor de Koning van Vrankrijk, verders voor alle

moogendheeden, en ook bijzonder voor de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden gebeden. Men heeft geen orgels in de kerken, behalven in de Hoogduijtsche kerk, die naast de kerk van Saint Pierre is, alwaar een orgel is. Deese Hoogduijtsche kerk dient ook voor een Italiaansche kerk, werdende voor de Italiaansche gereformeerde Donderdags gepreedikt. 's Naamiddags ben ik weeder in de kerk van Saint Pierre geweest. 's Aavonds ging ik wandelen in het bastion, zijnde een aangename wandeling met boomen beplant; hier wandelen veele heeren en dames. Verders heb ik 's aavonds geheeten met de Ridder Head, Signor Borlemachi, en verscheijde Engelsche heeren, bij een Engels Heer Ferrars genaamt.

Maandag den 21 Augusti zijn de Heeren Godfried en sijn broeder met nog twee andere Engelsche die met mij van Chamberrij tot hier toe gereijst hadden, naa Turin vertrokken.

's Middags op een deftige maaltijd geweest bij den meer gemelde Ridder Head, die mij met verscheijde Engelsche heeren magnificq tracteerde. Hij had uijt een kaamer alle de meubilen laten wegneemen en 't behangsel ook laten afhangen, om naa den eeten daar in een concert te maaken. Dit musiecq wierd gespeeld en gesongen door liefhebbers soowel als meesters. Op 't versoek van den Ridder kwaamen d'er verscheijde heeren Genevoisen om mij de cantaat met een bas en een cant alleen te hooren singen. Ik song de selve verscheijde maalen, waarna verscheijde dames, in een andere kaamer geplaatst zijnde en mij de selve hebbende hooren singen, versogten mij de selve cantaat te sien singen omdat sij niet konden gelooven dat ik de cantaat met sulke schielijke veranderingen van stem alleen gesongen had. Ik song dan deese en nog andere cantaten. De eer die mij hier aangedaan wierd was meer als ordinair. Ik kreeg verscheijde heeren hier aan 't huijs daar de Ridder Head logeerde, als ook de volgende morgen aan mijn logement, die mij versogten uijt haar

